

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAPİTALİST SİSTEMDE DEVLETİN MALİ KRİZİ:
YUNANİSTAN ÖRNEĞİ

Anıl Ulaş GİRGİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÜNAY BEKÂR

İZMİR - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kapitalist Sistemde Devletin Mali Krizi: Yunanistan Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2019

Anıl Ulaş GİRĞİN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kapitalist Sistemde Devletin Mali Krizi: Yunanistan Örneği

Anıl Ulaş GİRGİN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

2007-2008 yıllarında ABD’de ortaya çıkan finansal kriz birçok ülkeyi etkilemiş ancak bazı ülkeleri temelden sarmıştır. Yunanistan bunlardan biridir. Yunanistan’ın bu dönemde yaşadığı ekonomik kriz aynı zamanda Avrupa’yı da etkilemiş ve ciddi önlemler alma yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmada, Yunanistan borçlanma krizi James O’Connor’ın yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre, Yunanistan’ın kriz dönemi ve sonrasındaki; birikimin devamlılığı için gerekli olan toplumsal sermaye harcamaları ve sistemin meşruiyetini sağlamak için kullanılan toplumsal gider harcamaları incelenmiştir. Bu harcamaların nasıl finanse edildiği de değerlendirilmiştir. Ancak, bu inceleme ve değerlendirme sonucunda bazı toplumsal sermaye harcamaları ile toplumsal gider harcamalarının kriz öncesi ve sonrasında James O’Connor’ın belirttiğinin aksine sürekli olarak artmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Kriz, James O’Connor, Mali Kriz, Borç Krizi.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Fiscal Crisis of the State in the Capitalist System: An Example Of Greece

Anıl Ulaş GİRGIN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

The financial crisis that emerged in the United States in 2007-2008 years has affected many countries, but it has been effected by some nations. Greece is one of them. The economic crisis that Greece has experienced during this period has also influenced Europe and has been the way to take serious precautions. In this study, the Greek debt crisis was assessed within the framework of O'connor's approach. Accordingly, in the period and after the crisis of Greece; Social capital expenditures and social expenditures used to ensure the legitimacy of the system are examined. How these expenses are funded is also assessed. However, as a result of this review and evaluation, it has been observed that some social capital expenditures and social expenditure spending are not continuously increasing, as opposed to the theory of O'connor.

Keywords: Greece, Crisis, O'Connor, Fiscal Crisis, Debt Crisis.

KAPİTALİST SİSTEMDE DEVLETİN MALİ KRİZİ: YUNANİSTAN ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAPİTALİST SİSTEM VE KRİZ

1.1. KAPİTALİZMİN TEMEL UNSURLARI	4
1.1.1. Bireycilik, Doğal Düzen	4
1.1.2. Özel Mülkiyet ve Girişim Serbestisi	6
1.1.3. Sınırlı Devlet	6
1.1.4. Fiyat Mekanizması ve Serbest Rekabet	8
1.2. EKONOMİK KRİZ TEORİSİ VE TÜRLERİ	9
1.2.1. Reel Sektör Krizleri	11
1.2.1.1. Enflasyon Krizleri	11
1.1.2.2. Durgunluk Krizleri	11
1.1.2.3. İşsizlik Krizleri	12
1.2.2. Finansal Krizler	12
1.2.2.1. Para Krizi (Döviz Krizi)	14
1.2.2.2. Bankacılık Krizleri	14
1.2.2.3. Dış Borç Krizleri	15

1.2.2.4. Sistematik Finansal Krizler	16
1.2.3. Ekonomik Kriz Teorileri	17
1.2.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	17
1.2.3.1.1. Birinci Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu	18
1.2.3.1.2. Birinci Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler	20
1.2.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	21
1.2.3.2.1. İkinci Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu	21
1.2.3.2.2. İkinci Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler	22
1.2.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	23
1.2.3.3.1. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu	23
1.2.3.3.2. Üçüncü Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler	24
1.2.4. Finansal Krizlerin Bulaşması İle İlgili Modeller	24
1.2.4.1. Yayılma (Spillover) Yoluyla Bulaşma	25
1.2.4.2. Yalın Bulaşma Yolu	26

İKİNCİ BÖLÜM

O'CONNOR'IN DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI

2.1. BİRİKİMİN DEVAMLILIĞI	29
2.1.1. Toplumsal Sermaye Harcamaları	30
2.1.1.1 Toplumsal Yatırım Harcamaları	31
2.1.1.2 Toplumsal Tüketim Harcamaları	32
2.2. SİSTEMİN MEŞRULUĞUNU KORUMAK	33
2.2.1. Toplumsal Gider Harcamaları	34
2.3. JESSOP'UN KATEGORİLERİ: BİRİKİM STRATEJİSİ VE HEGEMONİK PROJE KAVRAMLARI	39
2.3.1. Birikim Stratejisi	40
2.3.2. Hegemonik Proje	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI ÇERÇEVESİNDE YUNANİSTAN
KRİZİ

3.1. YUNANİSTAN’IN GENEL EKONOMİK YAPISI	44
3.2. YUNANİSTAN’DA KRİZ SÜRECİ	45
3.3. YUNANİSTAN’IN 2000 SONRASI DÖNEM MAKRO-EKONOMİK GÖSTERGELERİ	46
3.3.1. Kamu Borç Stoku ve Gelişimi	49
3.3.2. İşsizlik Oranları ve Gelişimi	53
3.3.3. Cari İşlemler Dengesi ve Bütçe Dengesinin Gelişimi	56
3.2.4. GSYİH Dengesi ve Gelişimi	59
3.4. SON KÜRESEL KRİZ: MORTGAGE KRİZİ VE YUNANİSTAN	61
3.5. YUNANİSTAN BORÇ KRİZİ VE O’CONNOR DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI	64
3.5.1. Yunanistan Toplumsal Sermaye Harcamaları	64
3.5.1.1. Toplumsal Yatırım Harcamaları	65
3.5.1.1.1. Altyapı Harcamaları	65
3.5.1.1.2. Araştırma Geliştirme Harcamaları	66
3.5.1.1.3. Devlet Teşvik Ve Yardımları	67
3.5.1.2. Toplumsal Tüketim Harcamaları	69
3.5.1.2.1. Eğitim Harcamaları	69
3.5.1.2.2. Sağlık Harcamaları	70
3.5.1.2.3. İşsizlik Yardımları	71
3.5.2. Yunanistan Toplumsal Gider Harcamaları	72
3.5.2.1. Toplumsal Refah Devleti Harcamaları (Welfare State)	73
3.5.2.1.1. Sosyal Güvenlik Harcamaları	73
3.5.2.1.2. İşsizlik Ödemeleri	74
3.5.2.2. Toplumsal Savaş Devleti Harcamaları(Warfare State)	76
3.6. FİNANSMAN BİÇİMLERİ	77
3.6.1. Vergiler İle Finansman	77
3.6.2. Borçlanma İle Finansman	78

SONUÇ

80

KAYNAKÇA

83

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yunanistan'ın Genel Ekonomik Göstergeleri

s. 44

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Piyasa Türlerine Göre Sınıflandırılması	s. 10
Şekil 2: Mali Açıklar ve Finansal Kriz İlişkisi	s. 19
Şekil 3: Devlet Harcamaları	s. 28
Şekil 4: Yunanistan Kamu Borç Stoku/GSYİH (1960-2015)	s. 49
Şekil 5: Kamu Borç Stokunun 1980 – 2018 arası GSYH içindeki Yüzdesi	s. 52
Şekil 6: Yunanistan’da İşsizlik Oranı(2000-2017)	s. 54
Şekil 7: AB-17, Yunanistan İşsizlik Oranı	s. 56
Şekil 8: Cari İşlemler Dengesi (1980-2018 GSYİH yüzdesi)	s. 57
Şekil 9: Yunanistan’ın Bütçe Dengesi(2000-2017)	s. 59
Şekil 10: Yunanistan’ın(2000-2018) arası GSYİH’si	s. 60
Şekil 11: Yunanistan’ın GSYİH (2000-2018) Büyümesi (%)	s. 61
Şekil 12: Yunanistan’ın (2000-2017) Altyapı Harcamaları(milyar \$)	s. 66
Şekil 13: Yunanistan Araştırma Geliştirme Harcamalarının GSYH’ya Oranı (1997-2016)	s. 67
Şekil 14: Devlet Yardımlarının GSYİH’ya oranı (2000-2017)	s. 68
Şekil 15: Yunanistan’ın Eğitim Harcamalarının GSYH’daki Payı (2000-2014)	s. 69
Şekil 16: Yunanistan’da Sağlık Harcamaları (2000-2016)	s. 70
Şekil 17: Yunanistan’da İşsizlik Yardımları(2000-2017)	s. 72
Şekil 18: Sosyal Güvenlik Harcamaları (2000-2017)	s. 74
Şekil 19: İşsizlik Ödemeleri (2000-2014)	s. 75
Şekil 20: Askeri Harcamalar (% GSYİH) (2000-2018)	s. 76
Şekil 21: Vergi Gelirleri (% GSYİH) (2000-2017)	s. 77
Şekil 22: Yunanistan’ın Borç Stoku (2000-2017)	s. 78

GİRİŞ

Ekonomik krizler Kibritçioğlu tarafından, "herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya arz talep piyasasındaki fiyat ve / veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişim kabul edilebilecek sınırlardan ziyade şiddetli değişimler veya dalgalanmalar yaşanması olarak ifade edilmektedir. Günümüzde hakim iktisadi yapının kapitalist sistemi olduğu göz önüne alındığında, piyasanın işleyişinin kendi kuralları çerçevesinde sürdürülemez hale gelmesi ekonomik krizdir denilebilir. James O'Connor'ın yaklaşımı incelendiğinde krizin doğasının devlet tanımlaması etrafında anlam kazandığı görülmektedir. O'Connor, devlet harcaması yapılırken sistemin devamı ve meşruiyetinin dikkate alındığını belirtmiştir.

Bu kapsamda, söz konusu amaçların gerçekleştirilebilmesi için uzun vadeli kamu harcamalarının kamu gelirlerini üzerine çıkacağını ve bunun da "Devletin Mali Krizi"ni doğuracağını belirtilmiştir. 2007 yılında ABD'de ortaya çıkan olan ekonomik kriz, başta Yunanistan olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Türk ve Eraseran, Yunanistan tarihinin en büyük borç krizinin ortaya çıkması kamu maliyesinde bozulmaların bulunduğu ülke ekonomisinin kırılganlıklarını artırarak dış şoklara açık hale gelmesini en önemli neden olarak göstermişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, genel olarak Yunanistan'daki krizi açıklamak ve bu krizi O'Connor'ın bakış açısı ile değerlendirmektir. Bu değerlendirme yapılırken ilk olarak kapitalist sistemin işleyişi ve kapitalizmin temel kurumları ele alınacaktır. Takip eden bölümde devlete yüklenen iki temel işlev olan sermaye birikimi ve sistemin meşruiyetini sağlamak için toplumsal sermaye harcamaları ve toplumsal gider harcamaları açıklanacak ve finansman yöntemleri incelenecektir.

Son bölümde Yunanistan'ın kriz öncesi makro ekonomik durumu seçili göstergeler ile değerlendirilecek ve Mortgage krizinin Yunanistan'nın borç krizi ile bağlantıları kurulacaktır. Ekonominin arz cephesi üzerinde etkili olan, altyapı veya diğer "fiziki sermaye" yatırımları gibi kârlılık üzerine doğrudan olumlu etkisi olan harcamaları ile emeğin maliyetlerini düşüren, verimliliği arttıran, kârlar üzerine doğrudan etki etmeyen toplumsal sermaye harcamaları, *toplumsal yatırım harcamaları* ve *toplumsal tüketim harcamaları* kapsamında Yunanistan'ın 2000 ve sonrası verileri baz alınarak değerlendirilecektir.

Kapitalist sistemde devlete yüklenen diğer işlev ise sistemin meşruiyetini sağlamaktır. Meşruiyet, *“politik sistemden ve sermaye birikiminden fayda sağlamayanların ve hatta zarar gören kesimlerin desteğini alabilme kapasitesidir”*.

O'Connor'ın refah ve askeri harcamalar (*welfare ve warfare state*) olarak genellediği toplumsal gider harcamalarının ekonomi üzerinde talep yönlü etkileri 2000'li yıllar kapsamında değerlendirilecektir. Sonuç olarak kapitalist sistemin devlete yüklediği işlevler nedeniyle kamu harcamaları artışı ve finansman sorununun Yunanistan borçlanma krizi ile açıklanıp açıklanamayacağı irdelenecektir.

Yunanistan borçlanma krizini O'Connor'ın 'Devletin Mali Krizi' argümanı ile açıklamaya çalışmak devlet maliyesinin şekillenmesinde finansal sermayenin önemine ve maliyenin çatışmacı sınıfsal karakterini vurgulaması bakımından günümüzde önemli kırılmalar yaratıp krizleri açıklamak için alternatif bir yol olma özelliği gösterebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST SİSTEM VE KRİZ

En genel tanımıyla “Sermayecilik” olarak tanımlanan kapitalizmi farklı şekilde tanımlamak da mümkündür. Bir diğer tanım kapitalizmi iktisadi üretimdeki tekelleşme ile ilişkili bir şekilde; piyasaya tümüyle hâkim olmak ve onu kontrolü altında tutmak isteyen iktisadi üretim tarzı olarak tanımlar.¹

Weber ise kapitalizmi rasyonalite ile temellendirir. Kısaca Weber için kapitalizm, akılcı iktisadi üretim sistemidir.² Ancak kapitalizmin tanımı yapılırken hemen hemen tüm düşünürlerin aklına ilk gelen isim Karl Marx olacaktır. (1818-1883). Marx, kapitalizmin özünü girişim ruhunda veya paranın kazanç amacıyla bir dizi mübadele işlemini finanse etmek için kullanılmasında değil, belirli bir üretim biçiminde arar. Üretim biçimi derken de sadece teknik konumu belirtmez; üretim araçlarına sahip olma biçiminden ve insanlar arasındaki onların üretim süreciyle bağlantılarından doğan toplumsal ilişkilerden söz eder. Yani Marx’ın deyimiyle kapitalizm yalnızca bir meta üretim sistemi değil, işgücünün bizzat meta konumuna geldiği ve herhangi bir mübadele nesnesi gibi pazarda alınıp satıldığı sistemdir.³

Kapitalizm her şeyden önce tarihsel ve ekonomik bir toplumsal sistemdir.⁴ Böyle bir sistemin tanımı için de sistemler arasındaki sınırın tarih sayfasında keskin bir ayırıcı çizgi gibi çizileceğini düşünmek bir yanılgıdır. Yani herhangi bir verili dönemde homojen bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Tarihin herhangi bir döneminde o dönemden önceki ve sonraki dönemlerin öğeleri bir karmaşa içinde yer almaktadır. Her yeni toplumun öğeleri eski toplumda, her eski toplumun önemli öğeleri de yeni toplumda mevcuttur. Ussal bir zincirleme içerisinde kendisinden hemen önceki olayla bağlanmayacak hiçbir olay olamaz ve tarihsel süreç baştan sona süreklilik gösterir. Bu nedenle, böyle yapmak yerine, kapitalizmin pratikte fiilen nasıl olduğunu, sistem olarak nasıl işlediğini, neden böyle bir gelişme gösterdiğini ve şimdilerde nereye yöneldiğini açıklamaya çalışmak gerekecektir.

¹ M. Yavuz Alptekin, “Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, s.232

² Alptekin, s.232.

³ Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, Geçiş Tartışmaları**, 1. Baskı, Belge Yayınları, 1992, s.8

⁴ Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm**, Metis Yayınevi, İstanbul, 2006 s.11

1.1. KAPİTALİZMİN TEMEL UNSURLARI

Kavram olarak Kapitalizm; bir toplumsal-ekonomik yapı ve üretim biçimidir. Tarım ekonomisine dayanan feodalizmin kaldırılmasından sonra, sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin dayandığı düşünce olan liberal iktisadi düşünce tarzı; bireycilik, özel mülkiyet, sözleşme hürriyeti, rekabet, serbest piyasa, serbest dış ticaret ve sınırlı devlet müdahalesine dayanmaktadır.⁵

1.1.1. Bireycilik, Doğal Düzen

Bireycilik en genel ifade ile bireyin haklarını toplumun haklarından üstün tutan ve her türlü değerin bireylerden geldiğine inanan, toplumsal hayatta bireyi her şeyden üstün tutan siyaset ve toplum görüşü olarak ifade edilir.⁶ Bireyciliğin tarihi ile liberalizmin tarihini birbirinden ayrı düşünmek pek mümkün değildir. Bir anlamda aynı şeylerdir. Çünkü liberalizmde birey temel unsurdur ve bütün sistem bireyin varlığı üzerine kurulmuştur. Bireyin varlığı halk gibi bütünsel kavramların varlıklarından daha gerçektir.

Liberalizmin temelde, özgürlüğe inanan insanı ve rasyonel bireyi merkeze aldığı için insanın kişiliğini en önemli değer olarak kabul ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple liberalizmde insanın varoluşu ve amaçlarına yönelik hareketleri her türlü toplumsal ve siyasal düzenlemenin başlangıcıdır. Buna göre birey rasyoneldir ve kendi amaçlarını gerçekleştirirken hiçbir engel ve müdahale ile karşılaşmamalıdır. Bu durumda, bireysel hak ve özgürlüklerin varlıklarının yanında ve bunların eşit dağılımı zorunluluk olacaktır. Bunun sağlanabilmesi için bireyin kendisi dışında kolektif herhangi bir gücün bireye müdahale etmemesi gerekir. Bu şekilde liberalizmin her şeyden önce siyasette, ekonomide, dini ve kültürel hayatta farklılığın yanında yer alarak, plüralist (çoğulcu) toplumun tesisini ülkü edinmiş olan fikirler manzumesini temsil ettiği söylenebilir. İnsana saygı ve hoşgörüyü temel felsefi tavır olarak nitelendiren liberalizmin öngördüğü sosyal, siyasal örgütlenme

⁵ Oğuz Bal, Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam, **3. Uluslararası Ekonomi Politik Konferansı**, Kocaeli Üniversitesi ile University of Westminster, Koceli, 15-17.09.2011, s.4.

⁶ Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s.221.

tarzı da buna uygun bir şekilde, özgürlük ve eşitlik ideallerini mümkün en geniş anlamda ete-kemiğe büründürerek kurumsal yapı ve düzenlemeleri içermelidir. Bu bağlamda siyasal liberalizmin dayandığı temel kavramlar, bireycilik, rasyonellik, özgürlük, hukuk devleti, hoşgörü ve farklılık olarak ortaya çıkmaktadır.⁷

Kapitalizmin temelini oluşturan liberal düşünce bireycilik anlayışından hareketle “kamu yararı” , “toplumun iyiliği” ve “ortak iyilik” gibi toplumun bütününe atfedilen amaçları kabul etmez. Zira bireyi toplumun çıkarları için kullanmak onu araç olarak kabul etmek anlamına gelir. Asıl olan bireysel çıkarlardır ve bireysel çıkarlardan toplumsal çıkarlar doğar.⁸

Doğal düzen sürekli ilerlemenin olduğu özgürlük sürecidir. Doğal düzen içerisinde insanlar çatışarak değil uyum içerisinde özgürlüklerini kullanırlar.

Doğal düzen yasalarına uygunluk, en yüksek mutluluğa ulaşmak iken aksine bu yasalara uyulamaması feci sonuçlar doğuracaktır. İnsanlar cömert bir ilahi takdir ile rasyonel bir organizma olarak yaratılmıştır ve bütün davranışlarında kendinden üstün olan gücün çizdiği çizginin dışına çıkmayacaktır. Bu düşünce ünlü kural “Bırakınız yapsınlar, Bırakınız geçsinler ”in (Laissez faire, Laissez Passer) temelidir.⁹

Kapitalist sistemin bir diğer önemli kurumu da “fiyat mekanizması”dır. Smith fiyat mekanizmasının işleyişini “görünmez el kavramı “ile “Ulusların Zenginliği ve Ahlaki Duygular Teorisi”nde dile getirmiştir.

Görünmez el teorisine göre, her birey kendi çıkarları içinde hareket eder; mal ve hizmetleri başkalarına en etkin bir biçimde sunar, bunu yaparken kârı elde etmeyi amaçlar ve planlanmayan kendiliğinden işleyen bir süreç başlar. Bir örnek ile açıklamak gerekirse, bir pazarcı sattığı domatesleri müşterilerinin en memnun olacağı lezzetle yetiştirmek isteyecektir. Böylece hem diğer domatesçilerin müşterilerini kazanacak hem de en iyi ürünü daha iyi fiyata satacaktır. Asıl amacı kâr olan bu pazarcı farkında olmadan müşterileri memnun etmiş olacaktır.¹⁰

⁷ Naci İspir ve diğerleri, “Liberal Demokrasinin Ontolojik Ve Ahlaki Temellerine Yönelik Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Atatürk İletişim Dergisi**, 2015, s.108

⁸ Çetin, s. 222.

⁹ Vural Savaş, **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000,s.229.

¹⁰ Sema Yılmaz Genç, Onur Can Bayraktar, **Görünmez el’in Modern Yaklaşımları**, Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler’de Akademik Araştırmalar- V, Gece Kitaplığı Yayınevi, 2018, s.184.

1.1.2. Özel Mülkiyet ve Girişim Serbestisi

Girişim özgürlüğü ise kişinin sahip olduğu emek ya da sermayeyi dilediği gibi kullanabilme serbestiyeti olarak tanımlanabilir.¹¹ Bu özgürlük işçinin emeği karşısında en yüksek ücreti verenle çalışmasını, toprak ya da sermaye sahiplerinin de kaynaklarını istedikleri gibi kullanabilmeleri demektir. Bu sayede müteşebbis sahip olduğu üretim faktörlerini en verimli alanlara sevk edecektir. Kaynakların verimli kullanılması aynı zamanda toplumun da yararına olacaktır.

Özel mülkiyet, üretim araçlarının kişilere ait olması anlamına gelir. Başka bir anlatımla bir şahsın elinde bulundurduğu malın kendisi ve menfaati ile birlikte ona ait olması, malın başka birisi ile ilişkisinin bulunmamasını ifade eder.

Özel mülkiyet, ferdin varlığını belirlediği için gereklidir.¹²

Kapitalist sistemde girişim özgürlüğü ile özel mülkiyet birbirilerinden bağımsız değerlendirilmeyen kurumlardır. Girişim serbestliğinin varlığı özel mülkiyetin varlığı ile tam olarak mümkündür. Mülkiyet hakları ortadan kaldırılır veya dış müdahaleler ile sınırlandırılması rekabet ortamından ve girişim özgürlüğünden bahsedilmez. Ayrıca özel mülkiyet ekonomik faaliyetleri özendirmekte ve sermaye birikimini hızlandırmaktadır. Kapitalist sistemin varlığı girişim özgürlüğü ve özel mülkiyet ile mümkün olacaktır.¹³

1.1.3. Sınırlı Devlet

Kapitalist sistem bilindiği üzere liberal felsefe üstüne inşa edilmiştir. Liberal devlet bireycidir. Dolayısıyla devletin hareket noktası bireydir, varış noktası ise bireyin mutluluğudur. Tek ve mutlak gerçek bireydir. Toplumu ve devleti bireyler kendi özgür iradeleri ile oluşturmuşlardır.¹⁴ Yani liberalizm, bireyin ve toplumun üstünde sınırsız ve mutlak güce sahip olan siyasi iktidar anlayışını kabul etmez.

Liberalizm gerek siyasi gerekse ekonomik olarak, devletin görev ve yetkilerinin kapsamının daraltılmasını ifade eden sınırlı devlet ilkesine

¹¹ Muhammed Çelik, Mehmet Dağ, **Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme**, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 2017, cilt 2, sayı 3, s. 53.

¹² Savaş, s 228

¹³ Çetin, s 222

¹⁴ Çetin, s 228

dayanmaktadır. Sınırlı devlet ilkesi; devletin görevlerini adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması ile sınırlı tutulmasını, görev alanının daraltılmasını, sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Liberalizmde, bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokacak en büyük ve en güçlü varlık devlet olarak görülür.¹⁵

Siyasi iktidarın, mutlak bozucu olduğuna inanan liberalizme göre iktidar sınırlandırılmalıdır. ¹⁶Liberalizmin öncüsü olan Locke’a göre “devlet, gücünü, kendi başına buyruk olarak değil, amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği yürürlükte olan yasalarla tarafsız ve dürüst olarak kullanmak zorundadır”.¹⁷

A.Smith’e göre ise devlet, adalet ve asayiş işlerinin yanında yalnızca bir ekonomik göreve sahip olmalıdır. Bu da toplum için yapılması gereken fakat özel sektör tarafından yapılması ya uygun olmayan ya da bu sektörün ilgilenmediği faaliyetleri yapmaktır.¹⁸

Faydacı felsefenin kurucusu olan Bentham, devletin topluma yapacağı her müdahalenin toplumsal mutluluğu bozacağını iddia etmiştir. Ona göre asıl olan bireyin mutluluğunun sağlanmasıdır ve devlet bunu yaratmak için güvenli bir ortam tahsis etmekle görevlidir. Devletin amacı bireylerin faydasını belirlemek değil ona hizmet etmektir.¹⁹

Kapitalist sistem, özel girişimciler için devletin sadece “jandarma” olacağı tam bir özgürlük alanı yaratmayı emreder. Diğer bir ifade ile “girişim özgürlüğü “ kapitalizmin en önemli kurumlarından biridir. “Laissez-faire-laissez-passer” sloganının hayata geçirilmesi için devletin eski uygulamalara karşı savaşması gereklidir.²⁰

Kapitalist sistemin tamamlayıcı ve en önemli kurumlarından biri sınırlı devlettir. Buna göre piyasa, kapitalizmin en etkili çözümleri ürettiği inancından hareketle, hükümetin iktisadi hayata müdahale ederek kapitalizmin etkinliğini

¹⁵ Ayşegül Tayyar ve Birol Çetin, **Liberal İktisadi Düşüncede Devlet**, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2013, s. 113.

¹⁶ Çetin, s.228.

¹⁷ John Locke, **Civil Government**, Aktaran: Mete Tunçay, Siyasi Düşünceler Tarihi, cilt 2, Anadolu Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 179.

¹⁸ Besim Üstünel, **Ekonominin Temelleri**, Ofset beşinci baskı, Ankara, 1969, s. 90.

¹⁹ Adnan Güriz, **Faydacı Teori**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s.79

²⁰ M. Kemal Aydın, “Kapitalizm Ve Kriz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kocaeli, 2003, s. 3.

azaltmak yerine, temel hak ve özgürlükleri ve rekabeti korumaya ve geliştirmeye yönelik hukuki alt yapının kurulması gerektiğini içerir.²¹

1.1.4. Fiyat Mekanizması ve Serbest Rekabet

Bilindiği üzere kapitalist sistemin merkezinde, klasik iktisat teorisinin “homo economicus” olarak adlandırdığı rasyonel insan yer almaktadır. Bu insan temelde tüketici olarak elde edeceği faydayı, üretici olarak da mal ve hizmet üretiminden elde edeceği karı maksimize etmeye şartlanmıştır. Bu şartlanma ile makro bazda düşünüldüğü zaman, toplum yalnızca iktisadi çıkar kaygısıyla hareket eden, kazanma hırsı taşıyan ve sürekli rasyonel düşünen bireylerden oluşan homojen bir içerik kazanmaktadır.²²

Fiyat mekanizması, bir malın hangi miktarda üretileceği, eldeki üretim faktörlerinin hangi alanlarda kullanılacağı, yatırımların neye göre tahsis edileceği vb. kararların devlet müdahalesi olmadan piyasanın kendi iç dinamikleri ile karar vermesidir.²³

Fiyat mekanizmasının Adam Smith’in kavramsallaştırması ile “görünmeyen el” olarak, üretim ve bölüşüm aşamalarında ortaya çıkan bütün sorunları çözüme kavuşturacağı düşünülür.²⁴ Dış müdahalelerden en fazla etkilenen ve tüketiciyi olumlu olumsuz etkileyen kurumların başında fiyat mekanizması gelir. Fiyat mekanizmasının sağlıklı çalışabilmesi ve istenen etkinliği sağlayabilmesi için rekabet en önemli unsurdur.²⁵

Bireyci ve rasyonel olan kapitalist sistemin temelinde, devletin her türlü müdahalesinin yok sayıldığı “tam rekabet” olgusu yatar. Tam rekabet olgusu, girişim serbestliği, mülkiyet hakkı ve fiyat mekanizması gibi kurumsal yapılar ile bir araya getirildiği zaman, kapitalizm eksiksiz çalışan ve en iyi sonuçları üreten sistem olması mümkün olacaktır.²⁶

²¹ Erdal M. Ünsal, **Makro İktisada Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 25.

²² Aydın, s. 4.

²³ Çelik ve Dağ, s. 52.

²⁴ Aydın, s.4.

²⁵ Çelik ve Dağ, s.52.

²⁶ Aydın, s. 4.

Öte yandan kapitalizmin kârlılığını sürdürebilmesi için gerekli olan bütün şartların rekabet halinde olan sermayedarlar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Çünkü bu şartların bazılarını sermayedarlar kâr eksikliği nedeniyle yerine getiremez. Rekabet ortamında her sermayedar en az ortalama kâr oranı elde etmelidir. Ortalama kâr oranı sermaye birikimini sağlarken, özel üretimin kârlı olduğu kullanım değerlerini yaratmayı olanaksız hale getirir. Bu şartı sağlayabilmek için piyasa aktörlerinden farklı, piyasa hâkimiyetinde olan ve sermayenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir aygıt, yani devlete ihtiyaç vardır. Devlet sermayenin çıkarlarına aykırı olan durumlarda hem emek sınıfına hem de tek tek sermayedarlara veya sermayenin bir bölümüne müdahale eder.²⁷

1.2. EKONOMİK KRİZ TEORİSİ VE TÜRLERİ

Kriz Yunancada “krisis” sözcüğünden dilimize geçmiş ve karar verme anlamına gelen bir kavramdır. Kriz birçok bilim dalında yaygın bir şekilde kullanılan bir kavram olmakla birlikte bu çalışmada krizden anlaşılması gereken “ekonomik kriz” dir. ²⁸ Sosyal bilimlerde kriz kavramının tanımını yapmak zor olmakla birlikte genel bir ifade ile buhran ve bunalım olarak ifade edilmektedir.²⁹

Ekonomik anlamda kriz ise bilinmeyen veya tahmin edilemeyen gelişmelerin, mikro ve makro düzeyde iktisadi birimleri olumsuz etkilemesidir. ³⁰Bu anlamda krizler bireylerin, işletmelerin ve devletlerin finansal yapılarında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Diğer bir tanımlamaya göre ise kriz, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasalarında fiyat veya miktarların normal bir değişim kabul edilebilecek sınırlardan ziyade şiddetli değişimler veya dalgalanmalar yaşanmasıdır. Kriz, daha iyiye ya da daha kötüye yönelen bir dönüm noktası, net ve kati kararların verilmesi gereken hassas süreçlerdir. Krizler piyasaların içinde bulunduğu sistemde

²⁷ Tülay Arın, **Kriz, Devlet, İktisat Ve Sosyal Güvenlik Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4

²⁸ Turgay Münyas, **Türkiye’nin Ekonomik Krizleri**, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.10

²⁹ Ahmet Turgut, “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, **TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 2006, s. 35.

³⁰ Çoşkun Can Aktan ve Mehmet Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2001, s. 1225.

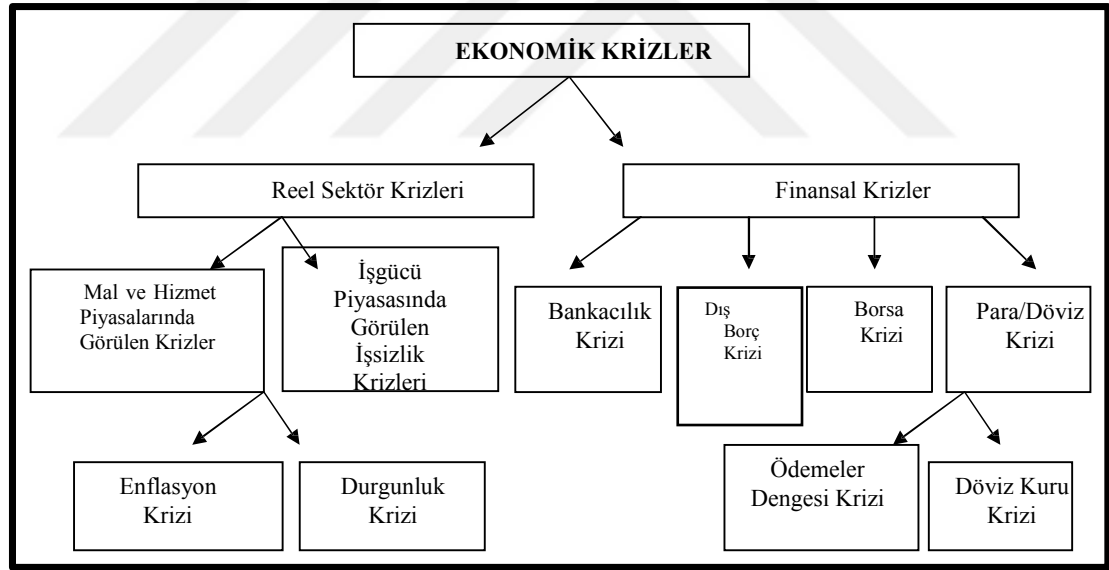
işlememe, tıkanma, kilitlenme ya da aşırı bir yapıya gelerek ekonomide büyük boyutlu dalgalanmalara neden olacaktır. Ekonomik kriz, kapitalist üretim sürecinin siyasi ve iktisadi ilişkilerindeki sorunlar bütünüdür.³¹

Bu krizler, reel veya finansal piyasalarda olması gerekenin üstünde gerçekleşen dalgalanma hareketleridir.

Ekonomik krizler oluşum türlerine göre iki başlıkta elen alınabilir. İlk kriz türü mal ve hizmet sektöründe yaşanan reel sektör krizleridir. Mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan enflasyon, durgunluk gibi istikrarsızlıklar ile işsizlik krizlerini kapsar. İkincisi ise özellikle sermaye ve para piyasalarında yaşanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkan finansal krizlerdir.³²

Ekonomik krizlerin meydana geldiği piyasalara göre sınıflandırılması aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1: Ekonomik Krizlerin Piyasa Türlerine Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler ”,**Yeni Türkiye Dergisi**, 2011, s.9.

³¹ Turgay Münyas s.11.

³² Serpil Ağcakaya ve diğerleri (Ed.) ,**Kriz Disiplinlerarası Bir İnceleme**, Ekin Yayınları, Bursa, 2016, s. 4

1.2.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri: mal ile hizmet ve iş gücü piyasalarında gerek üretimde gerekse işe alımlarda yaşanan azalmalar nedeniyle ortaya çıkar. Bu kapsamda reel sektör krizleri, enflasyon krizi, durgunluk krizi ve işsizlik krizi olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.³³

1.2.1.1. Enflasyon Krizleri

Fiyatlar genel düzeyinde yaşanan ciddi oranda ve sürekli yaşanan artışlara enflasyon denir. Şayet mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatlar genel düzeyi belirlenmiş bir zaman aralığında normal seyrinin üzerinde sürekli artış gösteriyorsa bu enflasyon krizidir.³⁴ Mal ve hizmet piyasalarında görülen daralmalar veya sürekli artan fiyat düzeyi seviyesi sonucu yaşanan yüksek enflasyon dalgalanmalarının birçok nedeni olmakla birlikte, ilk akla gelen nedenler şöyle sıralanabilir; para arzı artışları, olumsuz beklentiler nedeniyle üretim düşüşleridir.³⁵

Kaynakları bakımından enflasyon türleri talep ve maliyet enflasyonları olmak üzere ikiye ayrılır. Talep enflasyonu, toplam talep düzeyinin toplam arz düzeyini aşması yani toplam talepteki artışlar nedeniyle fiyatlar genel düzeyinin artmasıdır. Maliyet enflasyonu ise üretimde kullanılan girdi fiyatlarının artması nedeniyle üreticilerin maliyetlerinin artması ile ortaya çıkan enflasyondur.

1.1.2.2. Durgunluk Krizleri

Diğer bir reel sektör krizi ise durgunluktur. Durgunluk krizi, fiyatlar genel seviyesindeki artışların, ekonomide mal ve hizmet üretiminde yatırımları teşvik edebilecek olan düzeyin altında gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir.³⁶

³³ Turgay Münyas, s. 13

³⁴ Aykut Kibritçiöğlu s, 2

³⁵ Hüseyin Tezer, "Türkiye Ekonomisinin 2003-2014 Yılları Arasındaki Makroekonomik Görünümü Ve Ekonomik Kırılganlık Belirtileri", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 35, 2016, s.147

³⁶ Fatih Mehmet Eren, **Ekonomik Krizler Ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler Ve Türkiye Karşılaştırması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Konya, 2010, s.3

Bu durumda yatırımcıların ürün ve hizmetlere, hammaddelere, iş gücüne olan talep düzeyleri azalır. Özellikle ürün ve hizmetlere olan talep düştükçe ekonominin faaliyet hızı ve düzeyi yavaşlayacak ve ekonomi daralacaktır. Söz konusu talep düşüklüğünün arda arda en az iki çeyrekte fazla sürmesi durgunluk krizinin yaşandığı anlamına gelecektir.³⁷ Durgunluk krizinin ekonomide ortaya çıkaracağı bir diğer reel sektör krizi ise işsizlik krizidir.

1.1.2.3. İşsizlik Krizleri

Kelime anlamı “işsiz kalma” , “iş bulamama” olarak tanımlanan işsizlik, geçmişten günümüze oldukça önemli bir kriz olarak literatürde yer almaktadır. Ülkemizde geçerli olan tanım için referans kuruluş işsizlikle ilgili genel istatistiği tutmakla görevli olan TÜİK’in yaptığı tanımdır. TÜİK’e göre “ Referans döneminde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içerisinde iş başı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler işsiz nüfusa dâhildir.”³⁸

Kriz dönemlerinin ülkemizde ve dünya genelinde en önemli sonuçlarından biri şüphesiz işsizliktir. Yaşanan en son global kriz olan 2008 krizi incelendiğinde bu sonuç çok net bir şekilde görülebilir.

1.2.2. Finansal Krizler

En genel ifade ile finansal kriz kavramı; finans piyasalarında işleme konu edilen bono, döviz, hisse senedi, tahvil gibi araçların fiyatlarında ya da miktarlarında ortaya çıkan sert ve ani düşüşler olarak tanımlanmakla birlikte farklı tanımlar da yapılmıştır.³⁹

Bu tanımlardan ilki Bordo ‘ya aittir. Bordo ‘ya göre finansal kriz, beklentilerde değişim yaşanması, finansal kuruluşların iflas etmesi korkusu,

³⁷ Turgay Münyas s. 14.

³⁸ Serpil Ağcakaya ve diğerleri s. 217.

³⁹ Erden, s, 4.

gayrimenkul ya da likit olmayan değerlerin nakde dönüştürülme teşebbüsü olarak tanımlanmıştır.⁴⁰

Mishkin asimetrik bilgi teorisi kapsamında, *“Finansal kriz, ters seçim ve ahlaki riziko problemlerinin arttığı finansal piyasalardaki bir bozulmadır. Finansal piyasalardaki bu bozulma yatırım fonlarının en üretken yatırım fırsatlarına aktarılmasını etkisizleştirmektedir.”*⁴¹

Finansal kriz kavramı 1990’lı yıllarda yaşanan büyük krizler ile birlikte hız kazanmış, ekonomi ve finans yazınında önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle finansal krizleri yaratan faktörler üzerinde durmak gerekecektir.⁴²

Finansal krizlere neden olan bu faktörleri dört adet olarak saymak mümkündür. Bunlar;

- Mali sektör bilançolarındaki bozulma
- Faiz oranlarının artması
- Belirsizliklerdeki artış
- Bankacılık sektöründeki sorunlar ve menkul kıymet borsalarının çökmesidir.⁴³

Dolarizasyon ve beklenen enflasyon oranlarındaki artışlar da finansal krizleri tetikleyebilir. Finansal krizler farklı nedenler ile ortaya çıkabilir ve kendilerine özgü ayırt edici özellikleri olabilir. Fakat her finansal krizin ortaya çıkaracağı maliyetlerinin olması ortaktır. Bazı önemli maliyetler, çıktının azalması, finansal kırılganlıklarını ortadan kaldırmak için harcanan zaman ve para olarak sayılabilir. Son finansal krizlerin en önemli özelliği ise bu krizlerin yaşandığı ülkenin dışında global düzeyde etkilerinin olması ya da yaşanmasıdır.⁴⁴

Finansal kriz kavramının tanımı konusunda birlik sağlanamamış olsa da genel olarak dört tür finansal kriz olduğu ileri sürülebilir. Bu krizler para krizi, bankacılık krizi, sistematik finansal krizdir.⁴⁵

⁴⁰ Ağcakaya ve diğerleri, s. 7.

⁴¹ Frederic Stanley Mishkin, “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective “, **World Bank Conference on Development Economics**, The World Bank, s. 29-62

⁴² Durgun, s. 36.

⁴³ Münyas, s. 16.

⁴⁴ Turgut, s. 36.

⁴⁵ Sayım Işık ve diğerleri , “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2004, s.47.

1.2.2.1. Para Krizi (Döviz Krizi)

Literatürde döviz krizi olarak da bilinen para krizi, döviz kurundaki ani bir hareket ve sermaye değişimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Daha çok sabit döviz kuru sisteminde yatırımcıların taleplerini ulusal para aktiflerinden, yabancı paralı aktiflere değiştirmeleri sonucu, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.⁴⁶

Bir ekonomide para krizlerinin göstergeleri ise şu şekilde sayılabilir;

- Makroekonomik göstergelerin kötüleşmesi ve yanlış uygulanan iktisat politikaları
- Sığ finansal altyapı
- Ahlaki riziko ve asimetrik bilgi
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kuruluşların hatalı his ve önerileri
- Siyasilere yapılan suikastlar ve terör saldırıları gibi beklenmedik olaylar⁴⁷

Para krizleri bir ülke parasına yapılan spekülasyon saldırılara bağlı olarak da ortaya çıkabilir. Bu saldırılar nedeniyle merkez bankasının ulusal para da önemli ölçüde devalüasyona gitmek zorunda kalması ya da ülke parasının ciddi bir şekilde değer kaybetmesi nedeniyle faizlerin artırılıp ulusal paranın değerinin korunmaya çalışmasına ile sonuçlanır. Sabit döviz kuru sistemine sahip ülkelerde para krizi ödemeler dengesi krizi iken, esnek kurun uygulandığı ülkelerde ise döviz kuru krizi olarak adlandırılır.⁴⁸

1.2.2.2. Bankacılık Krizleri

Bankalar ülke içinde fon fazlası olan kişilerden fon fazlasını toplar ve yatırım için fon ihtiyacı olan kişilere aktarılmasını sağlar. Böylelikle fon fazlası olanlar

⁴⁶ Turgut, s. 26.

⁴⁷ Kibritçioğlu, s. 2.

⁴⁸ Serpil Ağcakaya ve diğerleri, s.11

fonlarını değerlendirerek kazanç elde edecek ve bu fonlar reel sektörün yatırımlarını arttıracaktır. Bankalar bu nedenle ekonominin büyümesi için kilit noktada yer alır.⁴⁹

Bankacılık krizleri daha çok fiili ve potansiyel banka başarısızlıkları ve iflaslar durumunda bankaların yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve erteleme sonucu mudilerin mevduatlarını alamayacağı korkusu ile bankalardan mevduatlarını çekmesi ve banka mevduatlarının azalması durumunda ve kredilerin ciddi bir şekilde geri dönmemesi üzerine hükümetlerin kamulaştırma veya diğer operasyonlarla müdahale ettiği krizlerdir.⁵⁰

Bu bilgiler ışığında bankacılık krizleri “likidite krizleri” ve “kredi çöküşleri” olmak üzere ikiye ayrılabilir. Genellikle likidite krizi durumunda kredi çöküşü durumu da yaşanır. Bankacılık krizleri daha çok ekonomik faaliyetlerde yaşanan bir gerileme ile başlar⁵¹. Böyle olmakla birlikte bankacılık krizinin farklı nedenleri de olabilir. Bu nedenler;

- Makroekonomik Şoklar: Faiz oranlarının ani yükselmesi, ekonomik yavaşlama gibi
- Bankacılık sektöründe risklerin artması
- Bankalar arasında artan rekabet
- Bankaların kötü yönetimi
- Finansal serbestleşmenin yeterince sağlanamaması⁵²

Bir ülkenin bankacılık krizine girmesi ülke ekonomisi için ciddi sorunlar ortaya çıkaracaktır. Ülkedeki fon akışı zayıflayarak durma noktasına gelir, yatırımcıların kaynak bulma sorunu sonucunda yatırımlar azalır ve işsizlik artar.

1.2.2.3. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizi, ülkelerin kamu veya özel sektöre ait dış borçların çeşitli nedenler ile ödenememesi ya da ödenmemesidir. Bu krizler dış borç anapara ve faizlerini düzenli olarak ödeyen ülkelerin dış borçların anapara ve faizlerini

⁴⁹Serhat Yüksel, **Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.

⁵⁰ Mehmet Fatih Darıcan, “Ekonomik Krizler Ve Türkiye”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 17, s.40.

⁵¹ Münyas, s, 17.

⁵² Serpil Ağcakaya ve diğerleri, s.13

ödeyemeyeceğini duyurmasına diğer bir ifade ile moratoryum ilan etmesine neden olur.⁵³

Bahsedilen tanımla ilişkili olarak, Reinhart ve Rogoff da dış borç krizlerini, *“bir ülkenin ödeyemediği dış borç anapara ve faiz ödemelerinin ülke ekonomisinde olumsuz bir etki yaratması”* olarak ifade etmişlerdir.

Dış borç krizlerinin özellikleri şunlardır:

- Dış borç krizlerinin başlangıcı ülkenin dış borçların miktar ya da vadedeki yükümlüklerini yerine getiremeyeceğini duyurmasıdır.
- Bazı durumlarda ülkeler dış borcun yükümlüklerini getirebilecek durumda olmasına rağmen kıt kaynaklarını yatırımlara tahsis ederek, üretimi artırarak cezai yaptırımlara katlanmak pahasına dış borç ödemelerini askıya alabilir.
- Dış borç krizi, genellikle para krizinin aksine alacaklı ülke için olumsuz sonuçlar doğurur.

Dış borç krizlerinin nedenleri ise;

- Döviz veya kaynak sıkışıklığı nedeniyle borçlu ülke dış borçların ödenmesinde güçlük çekebilir.
- Borçlu ülke dış borçla ilgili yükümlülüklerinden kaçıyor ya da öteliyor olabilir.⁵⁴

1.2.2.4. Sistemik Finansal Krizler

Marshall, sistemik finansal krizleri finansal sistemin ana işlevleri olan varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi işlemlerin yapılmasını engelleyecek şoklar olarak tanımlamıştır. Söz konusu tanıma göre sistemik finansal krizlerde yaşanan problemlerin bütün finansal sisteme yayıldığı rahatlıkla söylenebilir.⁵⁵

Ekonomik yapıda, politik ve sosyal hayatta yaşanan değişimler ile ortaya çıkabilen sistemik finansal krizler piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozarak sistemin bütününde yıkıcı etkiler ortaya çıkarabilir. İşletmelerin finansal sorunlarını

⁵³ Turgut, s. 38.

⁵⁴ Serpil Ağcakaya ve diğerleri s. 14

⁵⁵ Yüksel, s.13

çözemeyişleri beraberinde iflasları getirirken, para otoritesinin likidite sorununu ortadan kaldıramaması da bankaların iflaslarına sebep olur. Yani ülkenin tüm finansal yapısı sistematik olarak hasara uğrar.⁵⁶Söz konusu hasarlar sistematik finansal kriz dönemlerinde, ülkelerin üretim kapasitelerinin azalması, milli gelirin düşmesi, büyümenin azalması ve ekonomik etkinlikten uzaklaşma olarak sayılabilir.⁵⁷

Sistematik finansal krizler neoliberal sistemin bir sonucu olarak bir yayılma sürecidir. Yani bir işletmedeki sorun diğer bir işletmeye, bir ülkedeki sorun başka bir ülkeye sirayet eder. Örneğin, Kore ve Tayland'da yaşanan şirket iflasları kısa sürede bölgedeki ülkelerin finansal piyasalarına sıçramış, bütün bölgeye yayılmış ve Asya krizi yaşanmıştır.⁵⁸Buna göre finansal krizler birbirlerinden bağımsız değildir aksine çoğu kez farklı alanlarda başlayan bir kriz, diğer bir krizi de besleyerek krizlerin çoğalmasına neden olmaktadır.⁵⁹

1.2.3. Ekonomik Kriz Teorileri

Son yarım yüzyılda yaşanan çok sayıdaki finansal krizler, hem krizin ortaya çıktığı ülkede hem de küresel çapta ciddi hasarlar vermiştir. Finansal krizlerin ortaya çıkış biçimlerinin ve niteliklerinin farklı olması ve bunların tespiti için birden fazla model geliştirilmiştir. Bu modeller literatürde üç başlıkta incelenmektedir.⁶⁰ Bunlar Krugman tarafından ortaya atılan birinci nesil finansal krizler, Obsfeld'in önemli katkıları olduğu ikinci nesil finansal krizler ve özellikle 94 krizini açıklamak üzere ortaya atılmış üçüncü nesil finansal krizlerdir.

1.2.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

İlk finansal kriz modeli 1979 tarihinde Paul Krugman tarafından, Salant ve Henderson'ın çalışmaları baz alınarak geliştirilmiştir. Salant ve Henderson'nun

⁵⁶ Serpil Ağcakaya ve diğerleri, s.15

⁵⁷ Turgut s.39

⁵⁸ Serpil Ağcakaya ve diğerleri, s. 15.

⁵⁹ Turgut, s.39.

⁶⁰ Yüksel, s.16.

Çalışma alanları para krizlerinden ziyade ekonomilerde uygulanan istikrar programlarının neden olabileceği tehlikeler olmuştur.⁶¹

Paul Krugman tarafından geliştirilen Birinci Nesil Kriz Modeli'ne göre finansal krizin ana nedeni ciddi bir mali genişlemedir. Bunun yanında finansal krize sebep olan diğer olumsuzluklar ise denetim mekanizmasının zayıflığı, gizli ve açık mevduat garantileri ve bankacılık sektörünün yeteri kadar şeffaf olmamasıdır. Söz konusu modelde sabit döviz kuru kabul edilmiş ve krizin, para talebi artışından çok daha fazla artan kredi artışına bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.⁶²

1.2.3.1.1. Birinci Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu

Sabit kur sisteminin geçerli olduğu bir ekonomide para politikasının sıkı olması gerekir. şayet gevşek para politikası uygulanırsa piyasaya olması gereken düzeyin üzerinde para sürülecek ve bireylerin sahip olduğu para miktarı artacaktır. Bu harcamaların artması toplam talebin artması demektir. Toplam talep artışı beraberinde fiyatlar genel düzeyinin artmasını yani enflasyonu getirecektir.

Enflasyonun yüksekliği yerli paraya olan güvenin azalmasına ve yerli para yerine yabancı paranın talep edilmesine yol açacaktır. Ekonomide yabancı para talebinin artması, yabancı paranın değerlenmesi yani kurun yükseleceği anlamına gelmektedir. Kısaca sabit döviz kuru ile birlikte uygulanan gevşek para politikası arasındaki tutarsızlık ekonomide bazı problem ve istikrarsızlıklara neden olacaktır.⁶³

Birinci nesil kriz modellerinde vurgulanan bir diğer önemli husus ise, bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesidir. Bütçe açıklarının para basılarak finansmanı ile döviz kuru istikrarsızlığı finansal krizlere neden olacaktır. Yüksek bütçe açıklarının finansmanı için emisyonun kullanılması, ulusal paranın reel olarak azalmasına ve yurt içi fiyatların artmasına yol açmaktadır. Enflasyon döviz kurunun değerlenmesine yol açarak cari açıkları artırmaktadır.⁶⁴

⁶¹ Eyup Bastı, **Kriz Teorileri erevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 2006, s.9.

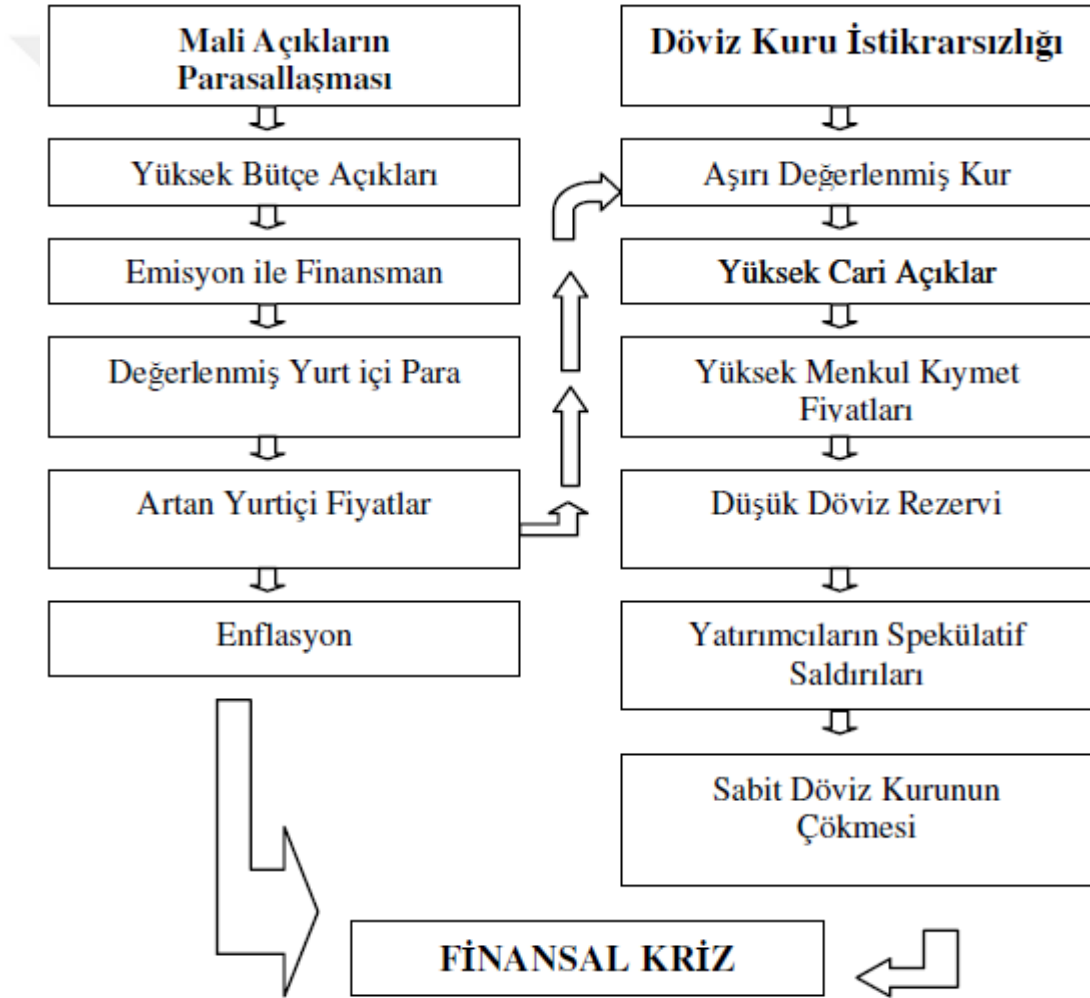
⁶² Hayal Ayça şimşek, "Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler Ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1,2008, s. 190.

⁶³ Yüksel, s.14.

⁶⁴ Hayal Ayça şimşek s. 191.

Merkez bankası kur artışını baskılamak için döviz satacak ve bu müdahale ile döviz rezervleri azalacaktır. Merkez bankasının döviz rezervleri sabit kuru koruyabilecek düzeyde değil ise merkez bankası spekülörler ile mücadelede yetersiz kalacak ve sabit döviz kuru sürdürülemez olacaktır. Bu durumda dalgalı kura geçilecek ve ulusal para ciddi bir şekilde değer kaybedecek, sonuç olarak döviz krizi yaşanacaktır. Döviz ile borçlanan firmalar ve kişiler büyük kayıp yaşayacak, nitekim bazıları iflas etmek zorunda kalacaktır. ⁶⁵Mali açıklar ile finansal kriz ilişkisi aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

Şekil 2: Mali Açıklar ve Finansal Kriz İlişkisi

Kaynak: Şimşek, 2008: 191.

⁶⁵ Yüksel, s.15.

Birinci nesil kriz modeline bazı eleştiriler yapılmıştır. İlk eleştirilen kriz ortaya çıktığında merkez bankasının tutumudur. Kriz ile birlikte merkez bankası kura sürekli olarak döviz satarak müdahale eder ve döviz rezervini eritir ve sabit döviz kuru sistemi bırakılır. Oysa yurt dışından ülkeye döviz girişi sağlanarak veya borçlanılarak döviz rezervinin güçlendirilmesi mümkündür. Bir diğer eleştiri ise merkez bankasının sabit döviz kuru sisteminden dalgalı döviz kuru sistemine ani bir şekilde geçmesidir. ⁶⁶

Krugman'nın modeline çeşitli katkılar yapılmıştır. Flood ve Garber birinci nesil kriz modelini yeniden ele almış ve daha anlaşılır kılmıştır. Connoly ve Taylor da sabit kur sistemi sona ermeden ticari malların fiyatların göreceli olarak değişimini vurgulamışlardır. 1989 yılında Edwards'da devalüasyon öncesi döviz kurunun arttığını ve cari işlemler hesabının bozulduğunu belirtmiştir. ⁶⁷

1.2.3.1.2. Birinci Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler

Ekonomik krizlerin büyük çoğunluğu birinci nesil kriz modeline örnek teşkil eder. Bunların en bilineni 1970 yılında Latin Amerika'da patlak veren ödemeler dengesi krizidir. Latin Amerika krizinin ortaya çıkışında yer alan temel neden Latin Amerika ülkelerinin yüksek bütçe açıklarına sahip olmalarıdır. Söz konusu bütçe açıklarının emisyon ile finanse edilmesi yolu denenmiş ve akabinde kura müdahale eden merkez bankaları ciddi rezerv kaybetmiştir. Sonuç olarak devalüasyona gidilmiş ve sabit döviz kurundan esnek döviz kuruna geçilmiştir. ⁶⁸

Birinci nesil kriz modellerine bir diğer örnek 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizdir. Bu tarihlerde yüksek borçlanma yüzünden bütçe açığı meydana gelmiştir. Bütçe açıklarının finansmanı için yine emisyon yoluna gidilmiş ve kur üzerinde aşırı değerlenmeyi önlemek için merkez bankası piyasaya döviz sürmüştür. Sonuç yine devalüasyona gidilmesi olmuştur. ⁶⁹

⁶⁶ Sweta Saxena, The Changing Nature of Currency Crisis, **Journal of Economic Survey**, Sayı:18,2004, s.322.

⁶⁷ Eyup Bastı s11.

⁶⁸ Paul Krugman, A Model of Balance of Payment Crisis, **Journal of Money, Credit and Banking**, 1979, Sayı 11, s.311.

⁶⁹ Eyup Bastı, age,s.16.

1.2.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

İkinci nesil kriz modelinin temeli Obstfeld tarafından yapılan çalışmalara dayanır. Bu modelin ortaya çıkması, birinci nesil kriz modellerinin 1992 yılında Avrupa’da yaşanan krizleri açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Birinci nesil kriz modellerinin yeterli olamamasının nedenleri; krize ait öncü göstergelerin olmaması, krizi yaşayan ülkelerin büyük çoğunluğunda bütçe açıklarının yaşanmaması, gelişmekte olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelere yaşanması yani iktisadi tutarsızlıkların olmamasıdır.

1.2.3.2.1. İkinci Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu

İkinci nesil kriz modellerinin ortaya çıkma süreci genel olarak iki nedene dayandırılır. Bunlar; kendi kendini besleyen beklentiler, sürü psikolojisine bağlı olarak ortaya çıkan davranışlar ve bu davranışların yayılmasıdır.⁷⁰

Bu modellere göre finansal krizleri tahmin etmek mümkün değildir ve bu krizler bulaşıcıdır. Hükümetin döviz kurunun yükselmesine engel olmayacağını düşünen yatırımcıların yatırımlardan beklenen faiz oranı artar. Faiz oranları üzerinde artan baskı da hükümeti sabit döviz kurunu sonlandırma aşamasına getirir.⁷¹

Avrupa’da 1992 ve 1993 yıllarında yaşanan kriz öncesinde birinci nesil kriz modellerinin vurguladığı makroekonomik göstergelerde bozulma olmaması ve bu krizlerin açıklanamıyor olması üzerine ikinci nesil kriz modelleri geliştirilmeye başlanmıştır.

İkinci nesil kriz modelleri, özellikle makroekonomik politika sorunları üzerinde durmuştur. İkinci nesil kriz modelinin üç adet bileşeni bulunmaktadır. Birinci bileşen hükümetin sabit döviz kurundan vazgeçmesi için geçerli bir sebebi olmalıdır, aynı zamanda sabit döviz kurunu devam ettirebilmesi için de geçerli bir nedeni olmalıdır ve üçüncüsü ise sabit kuru sürdürmenin maliyetinin artması üzerine sabit kurun iptal edileceğine dair beklentilerin artması ile oluşan kısır döngüdür. İkinci nesil kriz modelleri esasen para krizleri üzerinde durur ve para krizleri ekonomi politikalarının sürdürülebilirliğini zora sokacak krizlerdir. Obstfeld başta

⁷⁰ Münyas, s. 23.

⁷¹ Bastı, s.12.

olmak üzere bazı iktisatçılar bu krizin en temel özelliği olarak, makro ekonomik göstergelerde sürekli olarak bir kötü gidişin olmamasına rağmen krizin çıkma olasılığının var olduğunu ifade etmektedirler.⁷²

Yani ikinci nesil kriz modelleri, ekonomi politikalarının sabit kurla çelişmediği durumlarda bile beklentilerin aniden değişmesi sonucu ortaya çıkabilen krizlerdir. Politik karar alıcıların sıkı para politikaları izlemeleri veya bütçenin açık vermemesi, krizin yaşanmayacağını garanti etmez. Zira beklenmedik bir içsel ya da dışsal bir olumsuz gelişme, iktisadi birimlerin sabit döviz kurunun devam edemeyeceğine dair şüphelerin artması sonucunu doğuracaktır. Geleceğe dair bu olumsuz beklentiler ise ulusal para üzerine satış baskısını artırır.⁷³ Kısaca ulusal para üzerinde spekülasyon saldırılar başlar.

Bu durumda ülkelerin izleyebilecekleri iki yol bulunur. Birincisi ülkelerin ulusal paranın değerini korumak için faiz oranı artışına gidilmesidir. İkinci yol ise devalüasyona gidilmesidir. Faiz oranlarının artması, yatırımların maliyetini artıracak ve yatırımlar azalacaktır. Yatırımların azalması firmaların istihdamlarını azaltmalarına yani işsizliğin artmasına neden olur. Diğer bir ifade ile ülkede işsizlik oranı artacaktır. Yani ülkeler işsizliği arttırmamak ile sabit kura devam etmek arasında karar vermek zorunda kalmışlardır. Ancak döviz rezervleri ciddi miktarda azalan ülkeler eninde sonunda Avrupa sabit kur sisteminden çıkarak devalüasyona gitmek zorunda kalmışlardır.

1.2.3.2.2. İkinci Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler

1992 yılında Avrupa’da yaşanan kriz en önemli örnek olacaktır. Bir diğer örnek ise 1994 Meksika krizi olacaktır. Meksika krizi boyunca ülkede sabit kurun sürdürülmesine engel herhangi bir durum yoktur. Faiz oranları artışı ile döviz rezervleri erimiş ve Aralık 1994’te Meksika Merkez Bankası para arzını genişletmiş ve devalüasyona gidilmiştir. Fakat devalüasyon oranının yetersizliği işleri daha da zorlaştırmıştır. Devalüasyon oranı yatırımcılar tarafından yetersiz bulunması, yeni devalüasyonların yapılacağı algısını yaratmıştır. Bu nedenle Meksika’dan yoğun

⁷² Münyas, s.23.

⁷³ Cemil Eraslan, M. Emin Timurtaş, “Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri”, **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:1, sayı: 2,2015,s.23.

sermaye çıkışları olmuş ve kısa bir süre sonra Meksika hükümeti sabit döviz kuru uygulamasını terk etmiş ve serbest kur uygulamasına geçilmiştir.⁷⁴

1.2.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1997 yılında Tayland’da patlak veren Asya krizini birinci ve ikinci nesil kriz modelleri açıklamakta yetersiz kalması nedeniyle üçüncü nesil kriz modelleri Paul Krugman tarafından geliştirilmiştir. Üçüncü nesil kriz modelleri krizlerin nedenini “ahlaki riziko sorunun artması” ile “bulaşma ve taşma etkileri”ne dayandırmıştır.

Bu modele göre devlet finansal kurumlara örtük garantiler vermekte ve bu teminatlar yoluyla borç artışları yaşanmakta, bu artışlar da finansal krizlere neden olmaktadır. Bunların yanında piyasalarda oluşan ahlaki riziko ve dış borç artışı, sürü psikolojisi, asimetrik bilgi ve sorunların ülkeler arasında rahatlıkla yayılabiliyor olması da krize neden olan diğer etkenlerdir.⁷⁵

1.2.3.3.1. Üçüncü Nesil Kriz Modellerinin Oluşumu

Yukarıda da belirtildiği gibi birinci nesil ve ikinci nesil kriz modellerinin Asya krizini çözümlemeye yetersiz kalması nedeniyle üçüncü nesil kriz modellerinin krizi tanımlayabilmesi ve ileride yaşanma ihtimali olan krizlerin tahmin edilebilmesini sağlayacağı düşüncesi ile üçüncü nesil kriz modellerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu modelin temelinde, Asya krizi baz alınarak finans ve bankacılık piyasalarında para ve banka krizlerinin birbirlerini besledikleri bir kısır döngü olduğu yatar. Yani üçüncü nesil kriz modeli, sorunun çıkış noktasını bankacılık sektöründe aramaktadır. Bu modeller spesifik olarak bilanço etkileri ve bankacılık sektöründeki problemler üzerine yoğunlaşmış ve diğer modellerin aksine bankacılık ve para krizlerini birbirleriyle bağlantılı açıklamaya çalışmıştır.⁷⁶

Üçüncü nesil kriz modellerinde bilanço etkileri devalüasyonla bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerdeki bankaların ve firmaların bilançolarında parasal uyumsuzluklar vardır. Bu uyumsuzluk ise yabancı

⁷⁴ Bastı, s. 34.

⁷⁵ Cemil Eraslan ve M. Emin Timurtaş, s. 24.

⁷⁶ Münyas, s. 25.

para birimi ile borç alınıp, yerel para biriminden borç dağıtılmasıdır. Bankaların kısa vadeli yabancı para cinsinden borç alıp uzun vadeli yerli para cinsinden borç dağıtmaları, bankaların likidite şoklarına olan kırılganlıklarını arttırmaktadır.⁷⁷

Üçüncü nesil kriz modelleri, serbest ve tam sermaye hareketliliğine dayanır. Üçüncü nesil kriz modelleri ahlaki tehlike, vade ve para birimi uyumsuzluğu modelleri olarak üçlü bir şekilde kategorize edilebilir.⁷⁸

1.2.3.3.2. Üçüncü Nesil Kriz Modellerine Örnek Krizler

Üst başlıkta da ifade edildiği gibi 1997-1998 yılında Asya’da meydana gelen kriz üçüncü nesil kriz modelini geliştirmiştir. Bu anlamda en bilinen örnek şüphesiz Asya krizi olacaktır. Türkiye’de 2000 yılında yaşanan kriz, birçok araştırmacı tarafından üçüncü nesil krizler arasında sayılmaktadır. 2000 yılında Türkiye’de sabit kur rejimi terk edilmiştir. Ayrıca kriz finansal piyasalara ilişkin düzenlemelerin yetersiz olduğunu göstermiş ve bunun üzerine birçok yeni düzenleme yapılmıştır.⁷⁹

1.2.4. Finansal Krizlerin Bulaşması İle İlgili Modeller

Bir finansal kriz yaşandığında, krizin ortaya çıktığı ülkenin bulunduğu bölgede başka finansal krizlerin yaşandığı çoğunlukla gözlemlenmiştir. Glick ve Rose bu durumu *finansal krizlerin bulaşması* olarak tanımlamıştır. Finansal krizlerin bulaşması, 1992 -93 Avrupa krizi, 94 Meksika krizi ve 1997 Asya krizinde net olarak yaşanmıştır.⁸⁰

Finansal krizlerin farklı neden ve kaynaklar ile eş anlı olarak aynı coğrafi bölgede ortaya çıkmış olması finansal krizlerin bulaştığı anlamına gelmez. Zira finansal krizlerin bulaşması için bir ülkede çıkan finansal krizin başka ülkelerde de kriz çıkmasına neden olması gerekecektir. Örneğin gelişmiş ülkelerdeki kritik politika değişiklikleri gelişmekte olan ülkelerde krize neden olabilmektedir. Eş zamanlı olarak birden fazla ülkede krize neden olan bu dışsal etki “muson etkisi”

⁷⁷ Bastı, s.11.

⁷⁸ Münyas, s. 26.

⁷⁹ Yüksel, s. 19.

⁸⁰ Reuven Glick ve Adrew Rose, “Contagion and Trade : Why Are You Currency Crieses Regional ?
“*Journol Of International Money And Finance*, 1999, s.603-610.

olarak tanımlanır. Bu dışsal etkiye neden olan kritik politika değişikliklerine gelişmiş ülkelerin para birimlerindeki değişimler, uluslararası faiz oranlarının değişmesi örnek olarak verilebilir. Bu değişiklikler söz konusu bölgede var olan birçok gelişmekte olan ülkelere yabancı sermayenin hızla çıkmasına neden olabilmektedir ve durum ülkeler arasında krizlerin bulaştığı görüntüsü verebilir. Fakat bu olgu yukarıda açıkladığımız dışsal, muson etkisidir. Bir ülkedeki finansal krizin sebebi diğer bir ülkedeki finansal kriz veya spekülasyon saldırısı olması durumunda kriz, başka bir ülkeye bulaşmış olacaktır. Fakat bu krizin sebebini sadece diğer ülkedeki krizde aramak tek başına yeterli olmayacaktır. Bu krizin yayılması için krizin yayılacağı ülkenin makroekonomik göstergelerinin kötüleşmesi ve özel sektörün beklentilerinin kötümserleşmesi gerekecektir.⁸¹

Bir ülkedeki finansal kriz diğer ülkelere yayılma (spillover) veya yalın bulaşma (pure contagion) yoluyla sıçrayabilir.

1.2.4.1. Yayılma (Spillover) Yoluyla Bulaşma

Finansal krizlerin yayılma yoluyla bulaşması, ticari ilişkiye sahip olan iki ülkenin birindeki devalüasyonun diğer ülkede başlangıçta rekabet kaybına, sonra da dış ticaret açığı ve rezerv kaybına neden olması şeklinde temellendirilebilir. Finansal krizlerin yayılma yoluyla bulaşması iki ülke arasında ticari ilişkinin direkt veya dolaylı olmasına göre farklı şekillerde yaşanabilir. Direkt ticari ilişkide iki ülkeden birinin devalüasyon ilan halinde devalüasyon ilan eden ülkenin ithalatı azalacak ve ilişkili olan ülkenin doğal olarak ihracatı azalacaktır. İhracatı azalan ilişkili ülkenin dış ticaret dengesi bozulacak ve rezervleri azalacaktır. Dolaylı ticari ilişkide devalüasyona gidilmesi ilişkili olan ülkenin mallarına olan talebinin azalmasına neden olabilecektir. Nihai olarak direkt veya dolaylı olarak ticari ilişkiye sahip ülkelere birinin devalüasyon yoluna gitmesi halinde rekabet kaybı nedeniyle ikinci ülkede üretim yavaşlarken ücret artışları azalacaktır. Ekonominin yavaşlaması para talebini azaltacak ve para arzı artacaktır. Bu fazla döviz talebinin artmasına ve

⁸¹ Bastı, s.17.

döviz rezervinin azalmasına neden olabilir. Bütün bu birbirlerini tetikleyen gelişmeler ikinci ülkede kriz başlamasına yol açabilir.⁸²

1.2.4.2. Yalın Bulaşma Yolu

Bir ülkedeki finansal kriz diğer ülkedeki makro ekonomik göstergeler üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmayabilir. Yani finansal krizler makro ekonomik göstergeler ile açıklanamayan sebepler ile de bir ülkeden diğer ülkeye sırayet edebilir. Ancak bir ülkedeki yatırımcılar diğer ülkedeki makro ekonomik göstergeleri ile ilgili beklentilerini değiştirebilir. Özel sektörde yaşanan bu beklenti değişikliği kendi kendini besleyen beklentilerden oluşan bir finansal krize neden olabilir. Diğer bir yalın bulaşma şekli ise kurumsal yatırımcılardan kaynaklanır. Buna göre kurumsal yatırımcıların fondan çıkışları tolere etmek için krizin yaşandığı ülkedeki fonları ellerinden çıkaramaması ile diğer ülkelerdeki getirisi yüksek olan hisse senetlerini satmaları ile yaşanır. Bu satış süreci makro ekonomik göstergeleri nispeten iyi olan ülkelere de krizin yayılması demektir.

⁸² Bastı ,s.18.

İKİNCİ BÖLÜM

O'CONNOR'IN DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI

O'Connor 1973 yılında yayımladığı “Devletin Mali Krizi” adlı çalışması ile 1970’li yılların başında Amerika’da başlayan mali krizi ele almıştır. O'Connor çalışmasında kapitalist devletin analitik çözümlemesini yapmış; aynı zamanda da kurduğu devlet analizi kamu maliyesine yeni bir perspektif getirmiştir.⁸³Buna göre kapitalist üretimin sürebilmesi için gerekli olan birikimin devamlılığı ve sistemin meşruluğunun sağlanması, gelişmiş devlet tarafından sağlanması zorunlu iki amaç ya da koşuldur.⁸⁴

O'Connor, devletin kamu harcamalarını bu iki amaç doğrultusunda yaptığını ifade etmiş ve bu nedenle “kamu maliyesi” ifadesi yerine “devlet maliyesi” ifadesinin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Belirtilen amaçların vücut bulabilmesi için uzun dönemde kamu harcamalarının artacağını ve kamu gelirleri ile arasında bir fark olacağını bu finansman sorununun da “Devletin Mali Krizi” ile sonuçlanacağını kabul etmiştir.⁸⁵

Kapitalizmin bir üretim biçimi olarak kendini yeniden üretebilmesi için devletin en temel amacı (işlevi) sermaye birikiminin sağlanması ve sermaye birikiminin sürdürülebilmesidir. Fakat bu işlev kapitalist devletin egemen sınıf adına sonsuza kadar devam ettirebileceği bir işlev değildir. Zira devlet bu işlevi yerine getirirken, baskı mekanizmalarını bir sınıfın lehine diğer sınıfın aleyhine kullanacaktır. Devletin belirli bir sınıfın çıkarları için kendini konumlandırması, sermaye birikiminden fayda sağlamayan sınıfın desteğini alabilme gücünü yani sistemin meşruluğunu sağlama işlevini zayıflatacaktır.⁸⁶

Kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilmesi için gerekli olan ikinci işlev ise sistemin meşruluğunun sağlanmasıdır. Burada geçen meşruiyet kavramı, “*politik*

⁸³ Yiğit Karahanoğulları, “Türkiye’de Devletin Mali Krizleri”, **Praksis**, sayı:9, s. 248

⁸⁴ Murat Bergi, **Devletin Mali Krizi Kuramı Çerçevesinde Günümüz Türkiye’sinde İzlenen Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.4

⁸⁵ Şahin Karabulut, **Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018, s. 829.

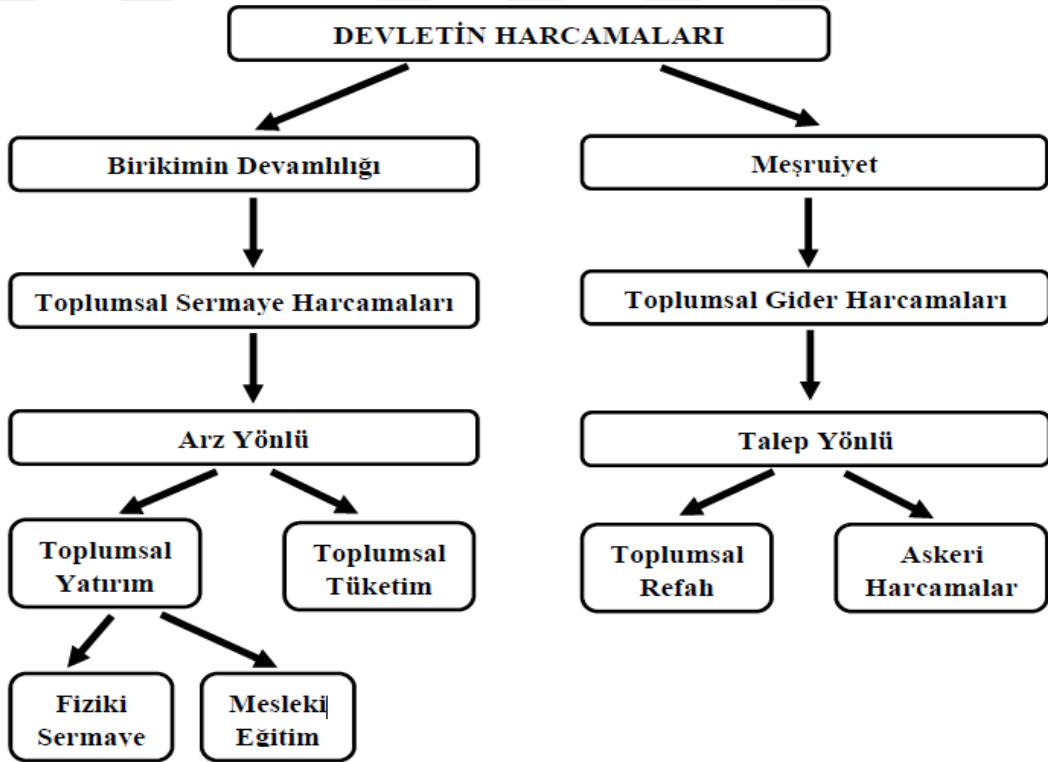
⁸⁶ Ahmet Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, İstanbul, Aykırı Yayıncılık,2002, s.130.

sistemin, sermaye birikiminden fayda sağlamayan hatta zarar gören kesimlerin desteğini alabilme kapasitesidir.”⁸⁷

Kapitalist sistemde devletin işlevi, birbirini tamamlayan, fakat özellikle bunalım dönemlerinde birbirleriyle çelişkiye düşen bu iki ana alanda ön koşulları sağlamak ve sürdürmektir.

O'Connor, kapitalist sistemin yeniden üretimini sağlamak için gerekli işlevleri yerine getirmek için kamu harcamalarının kullanıldığını ve bu yüzden kamu harcamalarının arttığını söyler. Söz konusu işlevler için kullanılacak kamu harcamaları şu şekilde kategorize edilebilir.

Şekil 3: Devlet Harcamaları

Kaynak: Şahin, 2018:83

Şekli incelediğimizde devletin kapitalist üretim sisteminin devamlılığı için yapacağı kamu harcamalarını iki kategoride toplamak mümkündür. İlki sermayenin kâr oranını arttıran ve birikiminin devamını sağlayan “toplumsal sermaye harcamaları” iken diğeri de sistemin meşruiyetini (yasallığını) sağlayan ve politik

⁸⁷ Murat Bergi, s.5.

sistemden fayda görmeyen hatta zarar görenlerin desteğini almak için yapılan “toplumsal gider harcamalarıdır”⁸⁸. Sermaye birikimini sağlayıp devamlılığını sağlayan “toplumsal sermaye harcamaları” ekonomi de arz yönlü olarak tanımlanabilirken sistemin meşruiyeti için kullanılan “toplumsal gider harcamaları” talep yönlü harcamalardır.⁸⁹

2.1. BİRİKİMİN DEVAMLILIĞI

Kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı ve sistemin kendini yenilemesinin yegâne unsuru sermaye birikimidir. Sermaye birikiminin devamlılığını sağlamak, malların üretim ve mübadelesini kolaylaştırmak için bazı ön koşullar sağlanmalıdır. Bu koşullar üç başlıkta kümelenebilir:

- 1) Üretimin genel teknik koşulları
- 2) Üretimin genel toplumsal ön koşulları
- 3) Emek- gücünün yeniden üretim ön koşulları

Özel teşebbüs tarafından karın düşük, riskin yüksek bulunduğu ve çok büyük sermaye gerektiren doğal tekel sahalarında fiziksel üretim sürecinin sürmesi için gerekli olan üretimin genel teknik ön koşulları devlet tarafından tahsis edilmelidir.⁹⁰ Literatürde doğal tekel olarak kabul edilen sahalar olan ulaştırma, haberleşme, elektrik, su, enerji vb. gibi tüm üretime girdi olan alt yapı hizmetleri ile diğer mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı örnek olarak verilebilir. Bu sahalarda fiziksel üretimin sürmesi için yani arzın sağlanması için devlet, kendisi ulusal endüstriler kurar ya da özel sermayeye sübvansiyon verir. Marksist terminolojide sabit sermaye kavramına denk olan bu harcamaları O’Connor “toplumsal yatırım” harcamaları kavramı ile açıklamıştır.⁹¹

Devletin az gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları yoluyla müdahale nedeni temelde sermaye birikimi yetersizliği ve özel sermayenin genişlemesi ile kapitalizmin yeniden üretimin sürdürülmesinin güçleşmesidir. Yerli sermayenin uluslararası sermaye karşısındaki yetersizliği, devleti hem üretimin ön koşullarını

⁸⁸ Karabulut, s.831.

⁸⁹ Karahanoğulları, s.249.

⁹⁰ Arın, s. 5.

⁹¹ Bergi, s.5.

sağlamaya yöneltirken hem de devletin üretime bizzat kendisinin girmesi ve iktisadi birimler arasındaki gelir ve servet farklılıklarının azaltılmasını sağlamaya yöneltir. Tam bu noktada kamu iktisadi teşebbüslerinin önemi ortaya çıkar. Çünkü devlet kurmuş olduğu kamu iktisadi teşebbüsleri ile sermaye birimini sağlayacak ve üretilen ucuz mal ve hizmetler ile iktisadi birimler arasındaki gelir ve servet farklılıklarını nispeten azaltacaktır.

Üretimin genel toplumsal ön koşullarının sağlanabilmesi için öncelikle piyasa mekanizmasının etkin işlemesi yani iktisadi birimlerin kararlarında baz aldığı temel göstergenin fiyatlar olması gerektirir. Ekonomik ilişkiler girişim serbestliği, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar üzerine kurulmalıdır. Bunun sağlanabilmesi yani eşit mübadele ve hakların sağlanabilmesi için bunları koruyacak bir hukuk sistemi zorunludur.

Emek gücünün yeniden üretimi ise kapitalist üretim ve tüketim ilişkisinin dışında kalmaktadır. Piyasanın bir anlamda başarısız olduğu durumlarda emeğin yeniden üretim sürecinin ve sermayenin emek üzerindeki hâkimiyetinin ve disiplininin devlet tarafından sağlanması olarak açıklanabilir. Özel sektörün kârı az gördüğü fakat emeğin yeniden üretimi için gerekli olan eğitim-sağlık gibi hizmetleri üretmek, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ücretleri kontrol etmek ve yedek sanayi ordusunu⁹² devam ettirmek gibi işlevler bu gaye için kullanılır. ⁹³O'Connor bu işlevleri toplumsal tüketim harcamaları olarak tanımlar.

2.1.1. Toplumsal Sermaye Harcamaları

Kapitalist devlete yüklenen ilk işlev piyasada karlılığın sürdürülebilmesi için gerekli koşulları sağlamaktır. Ekonominin arz cephesi üzerinde etkili olan bu harcamalar, altyapı veya diğer “fiziki sermaye” yatırımları gibi karlılık üzerine doğrudan olumlu etkisi olan harcamaları ve emeğin maliyetlerini düşüren, verimliliğin artırıldığı, kârlar üzerine doğrudan etki etmeyen “mesleki eğitim” gibi

⁹² Karl Marks'a göre, sabit sermaye durmaksızın değişir, sermayenin zararına büyür. Sabit sermayenin büyümesi, emek yerine makine ikamesine yol açar. Bir yandan emek yerine makine ikame edilmesi ve öbür yandan işçinin normal süreden fazla çalıştırılması işsizlerin çoğalmasına sebebiyet verir.

⁹³ Arın s.5-6.

harcamaları kapsar. Toplumsal sermaye harcamaları, *toplumsal yatırım harcamaları* ve *toplumsal tüketim harcamaları* olarak kendi içerisinde ikiye ayrılır.⁹⁴

2.1.1.1 Toplumsal Yatırım Harcamaları

Marksist yazına göre sabit sermaye olarak tanımlanan toplumsal yatırım harcamaları, haberleşme, elektrik, su, enerji vb. gibi tüm üretime girdi olan alt yapı hizmetleridir. Bu harcamalar yoluyla sermayenin bütünleyicisi olan emeğin verimliliği artmaktadır.⁹⁵

Toplumsal yatırım harcamaları bu anlamda emek gücünün niceliğini ve verimliliğini arttıran projeler ve hizmetlerdir. Devlet tarafından finansmanı sağlanan sanayi bölgeleri en güzel örnektir. Toplumsal yatırım harcamaları esasen fiziki ve beşeri sermaye olarak iki alt kategoriye ayrılabilir.⁹⁶

Fiziki sermaye, ekonomik altyapıyı tanımlarken, beşeri sermaye eğitim öğretim harcamaları, eğitim sisteminin her aşamasında yapılan hizmetler ve eğitim sisteminin gerek içinde gerekse dışında olan bilimsel çalışmalar ve ar-ge hizmetlerini içerir. Her gelişmiş kapitalist ülke tekel sermayesi, fiziksel sosyal sermaye projelerinin planlama, oluşturma, geliştirme ve modernleştirme maliyetlerinin bir kısmını veya tamamını sosyalleştirmiştir. Bu maliyetler iki temel neden ile sosyalleştirilir.

İlk neden çoğu fiziksel sermayenin büyük bir çoğunlukla özel sermaye için gerekli mal ve hizmetlerin üretilmesinin kalıcılığını sağlamalarıdır. Örneğin elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımı, su dağıtımının genişletilmesi, limanları modernleştirme ve benzeri projeler kısa ve orta vadeli kâr maksimizasyonunu hedefleyen şirketler için ve sektörler için son derece önemlidir. İkinci neden ise bu projelerin genellikle şirketlerin kaynaklarını aşan projeler olması ve finansal risk olarak görülmesidir. Bu yüzden söz konusu projeler devlet tarafından karşılanarak sosyalleştirilir.⁹⁷

Fiziksel sermaye, tamamlayıcı yatırımlar ve isteğe bağlı yatırımlar olarak sınıflandırılacaktır. Tamamlayıcı yatırımlar özel sermayenin kârın az olduğunu

⁹⁴ Karahanoğulları s. 249.

⁹⁵ Bergi, s.5

⁹⁶ James O'Connor, *The Fiscal Crisis Of The State*, California State University San Jose, St. Martin Press, 1973, s.6.

⁹⁷ O'Connor, s. 101.

düşündükleri tesis ve projelerden oluşur. Bu tesis ve projeler, özel sermaye birikiminin hızı veya özel sermayenin genişletmeyi seçtiği alanlar ve özellikle özel ve tamamlayıcı yatırımlar arasındaki teknik ilişkiler tarafından belirlenir.⁹⁸

2.1.1.2 Toplumsal Tüketim Harcamaları

Toplumsal tüketim harcamaları Marksist yazında değişir sermaye kapsamında değerlendirilmektedir. Kamusal mal ve hizmet üretimi için yapılan harcamalar ile sosyal sigorta harcamaları emek gücünün yeniden üretim maliyetlerini azaltacak ve dolaylı olarak sermayenin kârlılığını arttıracaktır.⁹⁹

Sosyal yatırım harcamalarının aksine sosyal tüketim harcamaları fiziki sermaye yatırımını değil beşeri sermaye için yapılan harcamaları kapsar. Beşeri sermaye genel olarak eğitim sisteminin her aşamasındaki hizmetleri ve bu sistemin gerek içinde gerekse dışında kalan bilimsel çalışmaları, araştırma ve geliştirme harcamalarını, sosyal güvenlik harcamalarını içerir. Sosyal tüketim harcamalarını, sosyal yatırım harcamalarından ayıran en önemli özelliği, sermaye birikimine doğrudan katkı yapmadan emeğin yeniden üretim maliyetlerini düşürerek, karlılığı arttırmasıdır. Devletin yatırım amacıyla özel sektöre bedelsiz tahsis ettiği arazi veya devletin yaptığı haberleşme, ulaşım, enerji gibi altyapı harcamaları sermaye birikimine doğrudan katkı sağlarken, iş gücünün kalitesini arttıran ve devlet tarafından bedelsiz sunulan eğitim harcamaları sermaye birikimini dolaylı etkileyecektir.¹⁰⁰

Bu kapsamda kamu tarafından bedelsiz sunulan eğitim hizmetlerinin temel işlevi emeğin yeniden kendini üretme maliyetini toplumsallaştırmaktır. Emeğin kendini üretme maliyetlerinin azalması ve emeğin verimliliğinin artmasına bağlı olarak emeğin değişim değeri olan ücret, artık değere karşı görece¹⁰¹ azalmaktadır. Emeğin maliyetlerinin azalması dolaylı olarak sermaye birikiminin artmasına katkıda bulunacaktır. Hatta eğitim almış nitelikli iş gücünün ücreti görece olarak yüksek olsa

⁹⁸ O'Connor, s.102.

⁹⁹ İzzetin Önder, "Kapitalist İlişkiler Bağlamında Türkiye'de Devletin Yeri Ve İşlevi", **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**,(Ed. A.H Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan),İstanbul, İletişim Yayınları,2004,s.252.

¹⁰⁰ O'Connor, s. 101.

¹⁰¹ Kamu tarafından sağlanan eğitim hizmeti emeğin kendi üretim maliyetini kişi için azaltırken emeğin yarattığı değer, verimlilik artışı nedeniyle artar. Bu fark emeğin sermayeye olan katkısıdır.

bile bu fark emeğin verimlilik artışının altında kalacak ve eğitim hizmeti sermayenin lehine birikime katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan sağlık hizmetleri de emeğin kendini yeniden üretmesinin maliyetini topluma yayacaktır. Sağlık harcamalarının kamu tarafından ne kadar yapılacağı sermaye birikim sürecinde oynadığı role göre sermaye tarafından belirlenecektir. Bu noktada söz konusu kamu harcamalarının sermaye birikimine katkısı ile aynı hizmetlerin sermayeye olan birikim kaybı sermayenin bu alanda faaliyet gösterme derecesini belirler.¹⁰² Bu anlamda toplumsal sermaye harcamaları esasen temel insani ihtiyaçları karşılamaktan ziyade kapitalist sistemde sermaye birikimine olan katkıları için devlet tarafından yapılan harcamalardır.¹⁰³

Öte yandan kapitalist devletin diğer bir özelliği ise çalışmayanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Çalışmayan kişiler; çocuklar, gençler, yaşlılar ve işsizler olarak açılabilir. Bu kategoride yer alan kişilere hayatlarını idame ettirebilmeleri için sosyal hasılanın bir bölümü, sosyal güvenlik ödemeleri ve sosyal yardımlar aracılığıyla transfer edilir. Bu anlamda emeğin yeniden üretimini sağlayan toplumsal tüketim harcamaları ile çalışmayanlara yönelik yapılan harcamalar arasında herhangi bir kopukluk bulunmamakta aksine birbirlerini tamamlamaktadırlar. Zira çocuklar, gençler, çalışma çağındaki hastalar ve işsizlerin konumlandırılması bize bu durumu doğrulayacaktır. Şöyle ki gençler ve işsizler orta-uzun vade de potansiyel emek gücü iken, işsizler ve tedavi edilip çalışabilir duruma gelen hastalar kısa vadede istihdam gücü içerisine girer. İşsizler arasında sayılabilen gençler, kadınlar ve yabancılar esasen sistem içerisinde bir tür garantidir.¹⁰⁴

2.2. SİSTEMİN MEŞRULUĞUNU KORUMAK

Kapitalist üretim tarzında sermaye birikiminin önündeki engelleri en aza indirmenin temel koşulu belirli ölçüde de olsa toplumsal uzlaşmayı sağlamaktır. Sermaye birikiminin lehine bir süreç ortaya çıkması için devlet, sermaye ve ulusal

¹⁰² Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermayeye yönelik harcamaların paralı hale gelmesi emeğin kendini yeniden üretme maliyetini arttıracaktır. Fakat sermayenin bu hizmetler ile elde ettiği birikimin artan ücretleri karşılaması halinde, sermaye kamu tarafından sunulan bu hizmetlerin özelleştirmeler yoluyla kendisine geçmesini sağlayabilir.

¹⁰³ Bergi, s.6-7.

¹⁰⁴ Sinan Sönmez, “Mali Dengesizlik, Kriz ve Devlet”, **Toplum Ve Hekim**, Cilt: 20, Sayı :1 ,2005, s.6.

çıkarların aynı olduğunu toplumun bütün kesimlerine inandırmalıdır. Yani sermaye birikiminin ön koşullarının sağlanması için devletin uyguladığı politikaların toplumun geniş bir kısmı tarafından destek görmesi ve sistemin işleyişinin meşru olduğu inancı sağlanmalıdır. Toplumun sisteme dahil edilmesi ile sağlanacak olan bu işlev ahlak, hukuk, siyaset ve ideoloji aracılığıyla eğitim, kitle iletişimi ve kültür politikaları ile yapılmaktadır. Bu araçlar ile başarının sağlanabilmesi için sınıflar arasındaki mücadele şüphesiz azaltılmalıdır. Sınıf mücadelesinin azaltılması sermaye birikiminden fayda elde etmeyen hatta zarar gören kesimlere yönelik demokratik hak ve ödevler ile sağlanacaktır. Kapitalizmin tarihine bakıldığında bu demokratik hak ve ödevler için amansız bir sınıf mücadelesi verildiği görülmektedir. Asgari ücret, sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkı, sosyal güvenlik, eğitim-sağlık, toplu konut gibi haklar en bilinenleridir. Söz konusu hakları sermaye birikiminden fayda sağlamayan kesimlere sunacak olan şüphesiz sosyal devlet ilkesi gereği devletin kendisidir. Sosyal devlet varlığı ile kapitalist üretim ilişkileri bozulmadan emeğin yeniden üretilmesi sağlanacaktır.¹⁰⁵

2.2.1. Toplumsal Gider Harcamaları

Kapitalist sistemde devlete yüklenen diğer işlev ise sistemin meşruiyetini sağlamaktır. Meşruiyet, *“politik sistemden ve sermaye birikiminden fayda sağlamayanların ve hatta zarar gören kesimlerin desteğini alabilme kapasitesidir.”*¹⁰⁶

O'Connor'ın refah ve askeri harcamalar (*welfare ve warfare state*) olarak genellediği toplumsal gider harcamalarının, toplumsal sermaye harcamalarının aksine ekonomi üzerinde arz yönlü değil, talep yönlü etkileri vardır. Bu harcamalar dolaylı olarak bile üretken olamazlar. O'Connor, kapitalist devletin rejim farklılıklarına rağmen meşruiyeti sağlayacağını iddia eder. Buna göre refah devleti (*welfare state*) uygulamaları ile savaş devleti uygulamaları (*warfare state*) aynı nitelikte fakat farklı meşruiyet biçimlerini sağlayan uygulamalardır. Sermaye sınıfının dünyaya açılırken güvenliğinin sağlanması için yapılan emperyalist askeri

¹⁰⁵ Tülay Arın, s.6.

¹⁰⁶ James O'Connor, **The Meaning Of Crisis: A Theoretical Introduction**, New York, UK Oxford, Blackwel, 1987, aktaran, Yiğit Karahanoğulları, "Türkiye'de Devletin Mali Krizleri", **Praksis**, Sayı 9, 2003, s.249.

harcamalar ile aynı devletin fakirliği azaltmak için yaptığı harcamalar (işsizlik sigortası, yoksulluk maaşı gibi uygulamalar) özü itibariyle meşruiyeti sağlayan fakat sermaye birikimine kısa vadede etkisi olamayan harcamalardır. Örneklendirmek gerekirse Norveç ile Nazi Almanyası'nın yaptığı harcamalar farklı devlet rejimlerinin aynı sonucu sağlamaya yönelik uygulamalarıdır.¹⁰⁷

Sermaye birikiminden fayda sağlayamayan kesimler olan yaşlılar, işsizler, hastalar ve diğer sosyal bakımdan dezavantajlı olan kesimlere aktarılan işsizlik ödemeleri, yaşlılık sigortası ve benzeri diğer yardımlar, yani *sosyal güvenlik harcamaları* kapitalist sistemin uzun vadede işlerliğini sağlayarak kapitalist sermaye birikiminin uzun dönemde sürekliliğini sağlamaktadır. Böylelikle kapitalizmin neden olduğu yoksullaşma sonucu kapitalist sistemin, toplumsal süreçlerin ve ilişkilerin dışında kalan, sömürüye uygun olmayan ve hiçbir sınıfsal kategoride yer almayan sınıf altı (*Underclass*) kitlelerin oluşması engellenmeye çalışılır.¹⁰⁸

O'Connor bu kapsamda yapılan sosyal güvenlik harcamalarının genel olarak yanlış değerlendirildiğini düşünmektedir. Çünkü sadece ekonomik olarak ihtiyaç duyanların değil aynı zamanda ihtiyaç duymayanların da işsizlik yardımı, yaşlılık sigortası, tazminat gibi ödemeleri alma hakkı vardır yani sosyal güvenlik hizmetinden yararlananların sayısı artmıştır. Ayrıca kapitalist iktisadi sistem ile birlikte teknolojik, konjonktürel ve diğer işsizlik türleri de ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

O'Connor'a göre sosyal güvenlik harcamaları her ne kadar işsizleri ve emekli işçileri ılımlaştırarak politik ve iktisadi sistemin meşruiyetini sağlamak için kullanılıyor görülse de sistemin temel gayesi *tekelci sektör*¹¹⁰ içinde istihdam edilmiş olan işçiler için bir iktisadi emniyet supabı oluşturup, bu sayede morali yükselen işçilerin disipline edilmesidir. Böylelikle sermaye birikimi ve kapitalist üretim tarzı için elzem olan yönetim ve emek ilişkilerinin ahenkli olması kolaylaşır. Bu sebepler ile sosyal güvenliğin temel gayesi ve sonucu verimliliği, karlılığı ve üretim

¹⁰⁷ James O'Connor s. 150.

¹⁰⁸ Murat Bergi, s. 7.

¹⁰⁹ Sabri Çaklı, "Devlet Harcamaları: Birikim ve Meşrulaştırma", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 19, Özel sayı, 2008, s.105.

¹¹⁰ Sermaye –emek oranının ve verimliliğin yüksek olduğu, işçilerin nitelikli ve sendikalı olduğu tekelci sektörde fiyatları piyasa mekanizması değil, vergi sonrası kâr hedeflerine göre tekeller belirler.

kapasitesini artırmaktır. Böyle düşünüldüğünde sosyal güvenlik, temelde işçilerden ziyade kapitalistler ve büyük sermaye şirketleri için bir tür güvenlidir. ¹¹¹

O'Connor'ın bu ifadelerinden anlaşılacağı gibi, kapitalist devletin iki temel işlevi olan sermaye birikimi ve meşrulaştırma tamamen birbirlerinden ayrılmaz. Aynı zamanda kapitalist devletin yaptığı harcamaların sadece birikim veya meşrulaştırmaya yönelik olarak kategorize edilemeyeceğini düşünmektedir. Kapitalist devlete yüklenen bu iki temel işlev arasındaki çelişki yüzünden devletin bütün organlarının birikim ve meşrulaştırma işlevleri vardır ve bütün kamu harcamaları aynı anda bu iki amaca hizmet eder. Bu yüzden sosyal niteliğe sahip olan toplumsal sermaye ve toplumsal gider harcamaları için yapılan kamu harcamalarını birbirlerine karıştırmadan sınıflandırmak pek mümkün değildir. ¹¹²

Kapitalist devletin bu ikili durumunu çeşitlendirmek gayet tabi mümkündür. Eğitim için yapılan harcamalar uygun bir örnektir. İş gücünün teknik beceri düzeylerini ve niteliklerini arttırmak için yapılan öğretmen ödemeleri ve kullanılan ekipmanlar için yapılan harcamalar, toplumsal sermaye harcaması iken, üniversitede görev yapan polis ve güvenlik elemanlarına yapılan ödemeler ise toplumsal gider harcamalarına uygundur.

Diğer bir örnek otoyollar için yapılan harcamalar olacaktır. Otoyollar sayesinde işçilerin işe ulaşımı bedelsiz bir şekilde sunulduğunda *toplumsal tüketim* harcaması içerisinde değerlendirilecekken, ticari hayata konu olan mal ve hizmetlerin nakliyesi için kullanıldığı düşünüldüğünde ise *toplumsal yatırım* harcamalarına uygun olacaktır. ¹¹³

Fakat devletin yaptığı bütün harcamaları birikimi sürdüren ve meşruiyeti sağlayan harcamalar olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Birikimin ortaya çıkış şekline göre bu harcamaların amaçları birbirleriyle çatışabilir. ¹¹⁴

Daha önce de belirtildiği gibi kapitalist devletin yerine getirmesi gereken iki işlev, sermaye birikiminin sürdürülmesi ve meşruiyetin sağlanması, birbirleriyle çatışma halindedir. Devlet bir yandan karlı sermaye birikimini mümkün kılacak koşulları yaratmak ve sürdürmek durumundadır. Ayrıca kapitalist sermaye

¹¹¹ James O'Connor, s. 138.

¹¹² Sabri Çaklı, s. 105.

¹¹³ James O'Connor, s.7.

¹¹⁴ Murat Bergi s.8.

birikiminden fayda elde etmeyenler için sosyal uyum ve barışı sağlamak için gerekli ortamı oluşturmalıdır.

Eğer devlet salt sermaye sınıfının sermaye birikimini yapması için sermaye sınıfının lehine toplumsal yatırım harcamaları yaparsa, meşruiyet işlevini yerine getiremeyecektir. Devlet meşruiyet işlevine yönelik toplumsal gider harcamalarına ağırlık verirse sermaye birikimini engellemiş olacaktır. Bu durumda kapitalist devlet, ana güç kaynağı olan artık değer üretme kapasitesini ve bu üretimden elde edilebilecek olan vergi gelirlerinden feragat etmiş olacaktır.¹¹⁵

Devletin bu çatışan işlevleri hedeflerine uygun bir şekilde yürütebilmesi onun bu ilişkileri örtük bir şekilde yürütmesine ve bu işlevleri politikadan ziyade yönetsel meseleler olarak sunmasına bağlıdır.¹¹⁶

O'Connor'ın çalışmasının birinci tezi; devlet harcamalarının artmasının temelinde tekeli sektörün büyümesi ve toplam üretim artışının sağlanması için temel fonksiyon olarak görülmesi yatar. Ayrıca devletin harcama ve programlarının büyümesi, tekeli sektörün büyümesinin bir sonucudur. Aslında kamu sektörünün büyümesi ve devlet harcamalarının artması tekeli sermayenin büyümesinin hem nedeni hem de sonucu olacaktır. Spesifik olarak düşünüldüğünde tekeli sektörün karlılığının ve sermaye birikiminin artması için toplumsal yatırım ve toplumsal tüketim harcamalarının maliyetlerinin sosyalleşmesi gereklidir.

O'Connor'ın ikinci tezi ise şudur; toplumsal sermaye ve toplumsal gider harcamalarının yapılması iktisadi, sosyal ve siyasal krizlere eğilim yaratan çelişkili bir süreçtir. Yani devlet sermaye birikiminin karlılığının artması için maliyetleri sosyalleştirmek zorundadır.¹¹⁷

Maliyetler sosyalleştirilirken sosyal artık¹¹⁸ ise sermaye tarafından özelleştirilmektedir. Bu durumda bir mali kriz yani devlet harcamaları ile devlet gelirleri arasında yapısal bir açık ortaya çıkar. Nihayetinde devlet harcamaları artarken finansmanı sağlayacak vergi ve diğer kamu gelirleri azalmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁵ Sabri Çaklı, s. 104.

¹¹⁶ Murat Bergi, s. 9.

¹¹⁷ Sabri Çaklı, s.105.

¹¹⁸ İşçi sınıfının, yaşamını sürdürmek için tükettiği ürünlerin toplam değeri, kendisinin çalışırken ürettiği değerden daha azdır. Aradaki bu fark, artı(k) değer veya sosyal değer olarak tanımlanır.

¹¹⁹ James O'Connor, s.9.

O'Connor'a göre bütçe harcama ve açıklarını finanse etmenin üç yolu mevcuttur. İlk yol vergi oranlarının arttırılması, ikincisi devlet tarafından kurulmuş işletme ve teşebbüsler yoluyla gelir elde edilmesi, üçüncü yol ise borçlanma ile finansmanın sağlanmasıdır. Serbest piyasa dinamikleri ile işleyen kapitalist sistemde ne sermayeye ek vergi koymak mümkündür ne de devletin özel işletmeler yoluyla daha fazla üreterek gelir elde etmesi yoluyla bütçe harcama ve açıklarının finansmanı mümkündür.

Vergilerin artması sermayenin karlılığının azalması demektir. Diğer taraftan devletin özel işletmeler yoluyla üretim yaparak gelir elde etmesi serbest piyasanın işleyişini bozacaktır. Bu iki finansman yolu ile bütçe harcamalarını ve açıklarını finanse etmek mümkün olamayacağından daha kolay bir finansman yolu olan borçlanma tercih edilecektir. Fakat borçlanma yolu ile finansman da kısa vadede bir çözüm olacak ve uzun dönemde borçlanmanın sürdürülebilmesi mümkün olmayacaktır. Devlete yüklenen ikili işlev sonucunda “devletin mali krizi” kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.¹²⁰

O'Connor'ın yapmış olduğu analizler bütünü Amerikan ekonomisi ve mali sistemi üzerine inşaa edilmiştir. Kuramsal açıdan bu tezler kapitalist üretim tarzının en ileri aşamasını tanımlar. Bu haliyle az gelişmiş veya gelişmekte olan bir kapitalist devleti açıklamakta yetersiz kalacaktır. Analizi az gelişmiş yapıya sahip olan devletler için yeniden çalışır hale getirebilmek adına kuramsal boşlukların doldurulmasına ihtiyaç vardır. Tam bu noktada Düzenleme Okulu'nun kapitalizmin aşamalarını çözmek için kullandığı iki kategori analize dâhil edilebilir. Söz konusu iki kategoriye açıklamadan önce O'Connor'ın çalışmasındaki bazı boşlukları vurgulamak gerekecektir. İlk boşluk, O'Connor'ın tezini 1973 yılında başlayan Amerikan krizi ile başlattığı fakat kriz sürecinin henüz tamamlanmamış olmasıdır. Bu durumda bu tezin kapitalizmin altın dönemi olarak düşünülen refah devletinin bir yorumu olarak kaldığı söylenebilir. Fakat kapitalizmin aşamaları sonucu sadece refah devleti uygulamaları yoktur. Ayrıca mali kriz ve kapitalist birikim süreci çözümlenirken temelde devlet harcamaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat mali kriz süreci sadece harcama politikaları ile değil aynı zamanda gelir politikaları ile açıklanmalıdır. Çalışmanın bir diğer boşluğu da kapitalist gelişim sürecinde yer alan

¹²⁰ Yiğit Karahanoğulları, s. 250

sınıfsal ilişkilerdir. Sermaye ve işçi sınıfı rekabetçi ve tekelci olmak üzere alt gruplara ayrımlanarak sınıfsal ilişkiler zenginleştirilmiş olsa da sınıfsal egemenlik ilişkisini yorumlamak için bir kategorik araç tanımlanmamıştır. Bu anlamda emek ve sermaye sınıfları çatışması basit bir sınıfsal çatışma yorumundan öteye gidememiştir. Özellikle sınıfsal egemenlik ilişkisi içerisinde finansal aktörlere yeteri kadar değinilmemiştir.

Sonuç olarak Düzenleme Okulu bünyesinde Jessop'ın¹²¹ kavramlarının O'Connor'ın mali kriz analizinde kullanılması, gelişmiş kapitalist devletin az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için incelenmesine olanak verebilir. Çünkü Düzenleme okulunun kategorik çözümleri O'Connor'ın "birikimin sürekliliği" işlevini, Jessop'ın kategorileri de "meşrutiyeti sağlama işlevi" için uygun bakış açıları sağlayabilir.¹²²

2.3. JESSOP'UN KATEGORİLERİ: BİRİKİM STRATEJİSİ VE HEGEMONİK PROJE KAVRAMLARI

Kapitalizm sadece değer yasasına bağlı değildir. Bunun dışında genel çıkarlar için toplumu bağlayıcı kararlar alır ve bunları uygular. Ayrıca kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkta da kendisini gösterecektir. Değişim değeri ürünlerin satılmasını sağlarken, kullanım değeri olmadan da ürünler satın alınamayacaktır. Bu ikili şartı açarsak; değişim değeri, ürünlerin sermaye ve pazar mantığını ihtiva ederken, kullanım değeri ise ürünlerin toplumsal olarak varlığını temellendirmektedir. Kapitalizmin işleyişi içerisinde yer alan tüm üretim faktörleri ve üretici sınıftan kullanım değerini ve değişim değerini barındırmalarını ve bu iki mantığa göre konumlanmaları beklenir. Bu ikili mantık sadece üretici sınıfa değil aynı zamanda devletin işleyişine de sırayet etmiştir. Yani devlet değişim değerinin ve sermayenin mantığına göre ideal bir kapitalist olarak davranırken, sermaye birikiminin garantörü olarak davranmalıdır. Söz konusu ikili işlevi devlet, maddi temellerini gözeterek toplumsal bütünlüğü ve yeniden üretimi bozmadan

¹²¹ Bob Jessop, çoğunlukla Devlet teorisi ve ekonomi-politik alanlarında yayınları olan İngiliz Marksist akademisyendir. Halen, Lancaster Üniversitesinde Sosyoloji bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır.

¹²² Yiğit Karahanogulları, s.251

gerçekleştirir. Toplumsal yeniden üretim, sermaye birikiminin sağlanması ve emeğin yeniden üretimi olmak üzere iki bütünlüyici ile vücut bulacaktır. Devlet sermaye sınıfı için gerçekleştireceği işlevleri *birikim stratejileri* geliştirerek sağlarken, bu stratejilere uygun ve toplumsal bütünlüğü bozmayacak, yeniden üretim sürecini *hegemonya projeleri* ile üreterek sağlar. Fakat toplumsal bütünlüğün yeniden üretim işlevinin her iki unsuru da devlet tarafından sınırlanacaktır. Zira toplumsal biçimlemenin bütünlüğünü yeniden üretilip sağlamak için devlet toplumun genelinin çıkarını ve çoğunluğunun iradesini temsil etmelidir. Yukarıda da belirtildiği gibi devletin form olarak yapısal ve stratejik tercihleri mevcuttur. Devletin yapısı için yapılan bu stratejik tercihler diğer bir ifade ile yapısal sınırlamalar demektir. Zira bu tercihler toplumsal genele yönelik ve tarafsız olamaz. Yani devlet toplumun genelinin çıkarlarını sağlayamaz.

Tüm bu analizler kapsamında Jessop'a göre devlet, toplumsal düzenlemelere ve stratejik önceliklere bağlı olarak toplumca onaylanan, amacı genel çıkarlar için toplum üyeleri adına bağlayıcı kararlar almak olan farklı kurum ve organizasyonlar bütünüdür.¹²³

2.3.1. Birikim Stratejisi

Kapitalist sistem içerisinde sermaye işlevlerine göre para sermaye, üretici sermaye ve ticari sermaye gibi farklı biçimler ile karşımıza gelir. Her sermaye biçimi bir bütünün bir parçası olarak kendi çıkarları için hareket eder. Fakat her bir sermaye biçimi kendi arasında eş güdümü sağlayacak bir işleyişe sahip değildir.

Yani her bir sermaye biçimi kendi çıkarını sağlarken sermayenin bütünün ve diğer sermaye biçimlerinin çıkarlarını sağlamayabilir. Sermaye biçimleri arasında bu çelişkileri ortadan kaldırıp sermaye birikimini sağlamak için birikim stratejileri kullanılmalıdır. Yani birikim stratejileri sermayenin ortak çıkarı ile her bir sermaye biçiminin kendi çıkarları arasında çatışmaları uzlaştırmak ve ortak ekonomik çıkarlar oluşturmayı hedefler. Böylelikle sermaye düzenli ve sürekli olarak aynı süreci yaşayacaktır. Ortak ekonomik çıkar oluşturmak için birikim stratejisi kurmanın “ekonomik tahakküm” ve “ekonomik hegemonya” olmak üzere iki yolu vardır;

¹²³ Bob Jessop, *The Future of the Capitalist State*, Blackwell Publishing, New Jersey, 2002, s.23-24

- i) *Ekonomik Tahakküm:* Bir sermaye biçiminin kendi çıkarları adına diğer sermaye biçimleri üzerine baskı kurması olarak tanımlanabilir. Birikim stratejiler oluşturulurken diğer sermaye biçimlerinin kabulüne ve diğer sermaye biçimlerinin onayına gerek duyulmaz. Ekonomik tahakküm, sermaye biçiminin sermaye çevirim içerisinde rolünden veya ekonomi dışındaki baskılardan dolayı oluşabilir. Örneğin sermaye grev, sabotaj veya ülkeyi terk etmek gibi faaliyetler ile devleti yeniden üretim sürecinin gerekliliğine tabi tutmaya çalışması.
- ii) *Ekonomik Hegemonya:* Bir birikim biçiminin oluşturduğu stratejinin diğer sermaye birikim biçimleri tarafından genel kabulü sonucu kazanılan ekonomik liderliktir. Ekonomik hegemonyanın kurulabilmesi için sermaye birikimi biçiminin bazı kısa dönemli çıkarlarından, uzun dönemli çıkarları için vazgeçmesi gereklidir. Fakat ekonomik hegemonyayı sağlayacak birikim stratejisi sadece sermaye biçimi türleri arasındaki uzlaşma ve dengeye dayanmaz aynı zamanda egemen ve hükmedilen sınıflar arasındaki dengeyi de gözetmelidir.¹²⁴

2.3.2. Hegemonik Proje

Hegemonya, sınıflarla bağlantılı olan güçlerin bir sınıfın siyasi, entelektüel ve belirli etik değerler ve ilkeler ile ön plana çıktığı bir yapıdır. Hegemonik proje ise sermaye birikimi fraksiyonlarının tekil ve genel çıkarları arasındaki çatışmayı toplumun geneli lehine çözmeyi taahhüt ettiği bir tasarımdır. Tekil çıkarlar ile genel çıkarları barıştırmak hegemon liderin görevidir ve hegemon lider bunu barışı ve birliği hegemonik proje vasıtası ile sağlayabilir. Proje bunu yaparken kendisiyle uyuşmayan tekil çıkarları irrasyonel ve etiğe uymayan kabul edilerek hatta bu projeleri savunanlar çeşitli yaptırımlar ile sindirilir. Hegemonya projeleri hem toplumun bütünlüğünü hem de devlet içerisinde yaşanan tekil ve genel çıkarlar arasındaki uyuşmazlıkları kaldırmada devletin yekpare olmasında önemli katkıları vardır.¹²⁵

¹²⁴ Bob Jessop, *State Theory: Putting The Capitalist State in Its Place*, Penn State Press, Pensilvanya, 1990, s. 207-208.

¹²⁵ Bob Jessop, s. 28.

Hegemonya projeleri toplumun bütününe kapsayıp kapsamamasına göre ayrımlanabilir. Bu ayrıma göre Tek Ulus ve İki Ulus hegemonya projeleri tanımlanır. Tek ulus hegemonya projelerinde toplumun bütününe ikna etmek için maddi imtiyazlar ve ödüller verilir. Diğer yandan ikili ulus hegemonya projelerinde nüfusun etkili ve önemli olan kısımlarının desteği sağlanılmaya çalışılır, projenin maliyetinin önemli görülmeyen kısımlar bırakılır. Kısaca ikili ulus stratejisi diğer ulusun baskılanması ve sınırlandırılmasıdır.

Birikim stratejileri ile hegemonya projelerinin birebir uyuşması beklenmez fakat projenin sürekliliği için toplumun önemli güce sahip kesime maddi imtiyazlar aktarması gerekir ki bu tamamen projenin ekonomik verimliliği ile ölçülür. Ayrıca birikim stratejileri ile hegemonya projelerinin birbirlerini etkiledikleri gerçektir. Şöyle ki başarılı bir hegemonya projesi gerek ekonomi gerekse ekonomi dışı bağlantılar arasında köprü vazifesi görür ve sermaye birikimi hızlanır.

Böylelikle hegemonya projeleri alt yapı ve üst yapı arasında bağlantı kurar, böylelikle tarihsel blok oluşumu kolaylaşır. Tarihsel blok, alt yapı ile üst yapı birliğinin olgunlaşmasıdır. Söz konusu birliktelik stabil bir gelişim modeli için elzemdir. Toplumsallaşma, birikim rejimini bütünlemiş düzenleme biçimi, hegemonya projesi ve tarihsel bloğu da kapsayan kurumsal bir birliktir.¹²⁶

¹²⁶ Bob Jessop, s.41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI ÇERÇEVESİNDE YUNANİSTAN KRİZİ

Globalleşmenin hız kazandığı 1990'lı yıllar, ekonomik krizlerin çok daha fazla yaşandığı yıllar olmuştur. Bu durumun nedeni ekonomik entegrasyonların artması ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gerekli yapısal adımları atmaması olarak açıklanabilir. Özellikle finansal ve kurumsal altyapı oluşturulmadan ve rekabet gücü kazanılmadan serbest piyasa ekonomisine geçilmesi, gelişmekte olan ülkelerin krizlere olan kırılganlığını arttırmıştır. Bu nedenlerle bu yıllarda yaşanan krizler özellikle gelişmekte olan ülkeleri çok etkilemiş ya da gelişmekte olan ülkelere yaşanmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde yaşanan büyük finansal krizler incelendiğinde hem krizlerin çıkış noktası hem de krizlerden etkilenen ülkelerin farklılık gösterdiği ortaya çıkar. Bu tarihlerde yaşanan krizler daha çok gelişmiş ülkelere ortaya çıkmış ve diğer gelişmiş ülkeleri etkilemiştir. Bu krizlerin en önemlisi mortgage krizidir, mortgage krizi finansal sistemde ortaya çıkmış ve reel sektöre etki etmiştir.¹²⁷

Başlarda finansal kriz olarak ortaya çıkan mortgage krizinin reel sektörü etkilemesi ile birlikte finansal krizden borç krizi haline dönüşmüştür. 2008-2009 yılı ile patlak veren bu borç krizi Yunanistan, Portekiz ve İtalya gibi Avrupa Birliği ülkelerini etkilemiş, özellikle de Yunanistan'da çok ciddi hissedilmiştir. Yunanistan bu süreçte başta devletin iflası ve Euro bölgesinden ihraca kadar birçok kötü senaryo ile karşı karşıya kalmıştır.¹²⁸

Dünya genelinde yaşanan ekonomik yavaşlama ile birlikte kamu harcamaları artmış fakat vergi gelirleri azalmıştır. Sonuç olarak bütçe açıkları ve bütçe harcamaları borçlanma ile finanse edilmeye çalışılmıştır. Yunanistan'da yaşanan bu mali kriz bu bölümde O'Connor'ın devletin mali krizi argümanı çerçevesinde incelenecektir.

¹²⁷ Cemil Eraslan, M. Emin Timurtaş, s.20.

¹²⁸ Elif Akhan, "Yunanistan'daki Ekonomik Krizin Nedenleri ve Genel Gidişatı", TASAM, 04.06.2019, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/4641/yunanistandaki_ekonomik_krizin_nedenleri_ve_genel_gidisat_i, s.1.

3.1. YUNANİSTAN’IN GENEL EKONOMİK YAPISI

İkinci Dünya Savaşı sonrası çift kutuplu Dünya’da Amerika Birleşik Devletlerinin yanında yer almayı tercih eden Yunanistan’ın bu tercihi Yunanistan’ın dışa açılmasını ve dış dünya ile entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. Bunun sonucu olarak Yunanistan 1981’de AB’ye üye olmuş ve 2001 yılında ekonomik tartışmaların gölgesinde Euro Bölgesi’ne dâhil olmuştur.¹²⁹

Yunanistan ekonomisinin temelinde turizm, gemicilik ve finans sektörü olmak üzere üç ana sektörün etkili olduğu görülür. Fakat bu sektörlerde de diğer ekonomik alanlarda olduğu gibi kayıt dışılığın oldukça fazla görülmesi nedeniyle vergi gelirleri istenen düzeye ulaşmamış hatta azalış göstermiştir. Ayrıca Euro Bölgesi’nin makroekonomik açıdan en zayıf ülkesi olma özelliğine sahip olmuştur.¹³⁰ Yunanistan ekonomisinin genel ekonomik göstergeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Yunanistan’ın Genel Ekonomik Göstergeleri

Nüfus(kişi,2018)	11.124.603 kişi
GSYİH(milyar dolar, 2018)	220
Kişi Başına GSYİH(dolar, 2018)	27.856
Reel Büyüme Oranı (% , 2018)	1.8
İşsizlik Oranı (% , ort.)	20
Enflasyon Oranı (% , ort.)	0.7

¹²⁹ Celal Kızıldere ve Önder Büberkökü , “Yunanistan Borç Krizi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 40,2017, s.127.

¹³⁰ Sudi Apak ve Damla Barlas Pırıldak, “Yunanistan Ekonomik Krizi ve Etkileri ’ne ilişkin Bir Değerlendirme”, s.3.

Bütçe Açığı (% GSYİH)	-0.3
Kamu Borçları (% GSYİH)	178.2
Dış Ticaret Açığı (milyar dolar)	-27
Kamu Harcamaları (% reel değişiklik)	1.0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Temel Sosyal Göstergeler,
[https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/yunanistan/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum,\(Çevrimiçi\),\(25.07.2019\).](https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/yunanistan/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum,(Çevrimiçi),(25.07.2019).)¹³¹

3.2. YUNANİSTAN'DA KRİZ SÜRECİ

Yunanistan'daki krizi daha iyi temellendirebilmek için öncelikle biraz geçmişe gitmek gerekir. Çünkü Yunanistan'da da, aynı Türkiye'de olduğu gibi, 70'lere dayanan genel olarak bir makroekonomik dengesizlik durumu ile karşı karşıya kalındığı açıktır. Bu tür kronik sorunların, aslında, bir çok merkez çevre ülkesinde görüldüğü bir kenarda dursun, Yunanistan için önemli bir dönüm noktası olan 70'lere giderek, 2010 krizi hakkında farklı göstergelerden yararlanabilme imkanımız vardır.

Yunanistan 70'lerin ortalarından sonra Keynesçi politikalar olarak adlandırılan kamu otoritesinin ekonomiye şekil vermesi yoluyla çalışan devlet ağırlıklı maliye politikalarını uygulamaya başlamıştır. Bunu takip eden yıllarda Yunanistan'daki işçi sınıfının baskılarıyla ticari olarak liberalleşme dönemi ertelenmek zorunda kalmıştır. Fakat 1981 yılında Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne katılmasıyla 80'lerin sonu ve 90'ların başlarında beklenen olmuş ve Yunanistan finansal liberalizasyon furyasına dâhil olmuştur. Aynı Türkiye'de olduğu gibi bu dönemde yerli sermayenin dışında özellikle yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi konusunda bazı önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Sermaye giriş çıkışlarının

¹³¹ Tabloda yer alan bilgiler 2018 yılı baz alınarak oluşturulmuştur.

serbestleştirilmesi maliye politikalarından ziyade para politikalarının hızlıca yürürlüğe konulmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Yunanistan, 1994'te sermaye giriş çıkışlarını tam olarak serbestleştirmiş ayrıca 1998 senesinde döviz kuru mekanizmasında da değişiklikler yaparak, liberalleşme sürecini hızlandırmıştır. Fakat bunlar da yetmemiş, Yunanistan para birimi olan Drahmi'nin devalüe edilmesi, yüksek faiz oranlarıyla birleşmiş ve ülkeye yabancı sermayenin girişi konusunda daha ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır.

Bu adımların atılmasındaki en büyük etmen, bundan önceki senelerde, Yunanistan ekonomisinin daha çok devlet temelli olması ve yapılan harcamaların daha çok eğitim ve sağlık gibi devlet maliyesini ilgilendiren O'Connor'ın deyişiyle "toplumsal tüketim" harcamalarını kapsamasıdır. Devletin ekonomiye yön veren temel araç olması, özel sektöre gelişme ve büyüme şansı vermemiştir. Bunun bir sonucu olarak güçlü bir finans sistemi sağlanamadığı gibi bu ihtiyaç daha çok hizmet sektörü tarafından karşılanmıştır. Yunanistan Avrupa piyasasına eklemlenirken esas olarak iki sektörde uzmanlaşmıştır: “Güneydoğu Avrupa’da Kuzey Avrupalı imalat sermayesinin taşeron yönetim, bankacılık, ulaşım ve lojistik merkezi olmak” , “Kuzey Avrupa (çoğunlukla İngiliz ve Alman) çalışanları için turizm cenneti olmak”¹³². Yunanistan'ın hizmet sektöründeki başarısı gibi, sanayileşme ve sermayenin odak noktası haline gelecek teknolojik adımları atamaması, Yunanistan ekonomisinin güçlü bir iskelet oluşturmasını engellemiştir.

3.3. YUNANİSTAN’IN 2000 SONRASI DÖNEM MAKRO-EKONOMİK GÖSTERGELERİ

Yunanistan, bugün bildiğimiz gibi dünyayı şekillendirmede büyük rol oynayan zengin ve çeşitli bir tarihe sahip bir ülkedir. Son yıllarda Yunanistan, Avro Bölgesi'ne katılımıyla uzun zamandır süren etkisiz yönetim ve yolsuzluklarla sürdürülen, ancak bunlarla sınırlı olmayan, acı verici ve uzun süreli bir ekonomik kriz geçirmiştir.

2007-2008 arasındaki küresel durgunluktan sonra, Yunanistan maliyesinin başlangıçta bildirilenden çok daha kötü olduğu ortaya çıkmış ve tek para birimini

¹³² Passas, C., & Labrinidis, G. (2011). “The Reasons For Greece Following The European Dream”, paper prepared for the 4 th International Conference of IIPPE.

elinde tutabilmek için kapsamlı bir finansal yardıma ihtiyaç duymuştur. 2009'dan bu yana Yunanistan uzun süre durgunluk yaşamış, Yunanistan'ın alacaklılarının finansal yardım karşılığında taleplerinde ciddi azalışlara neden olmuştur; bu da göreceli maaşların azalmasına, binlerce iş kaybına ve kamu hizmetlerinde kesintilerin artmasına neden olmuştur.

2001'den 2007'ye kadar, büyük miktarda Euro akışıyla birlikte, Yunanistan'ın GSYH'si, neredeyse avro bölgesi ortalamasına eşit oranda yükselmiştir. Ülkedeki ekonomik büyümeye rağmen, Yunanistan mevcut borç krizine yol açan bazı ciddi kırılganlıklar ile karşı karşıya kalmıştır. Başlangıç olarak, ekonomik refahın çoğu, adil bir üretim sürecinden ziyade dış fonlar ile desteklenmiştir. Örneğin 2006 yılında 5357,9 milyon ABD doları ve 2008 yılında 4489,9 milyon ABD doları olan doğrudan yabancı yatırım girişi gerçekleşmiştir.¹³³ İkincisi, yabancı kaynak girişi ile birlikte Yunan hükümetinin daha büyük kamu sektörü istihdamı yaratmasına ve sübvansiyon, emekli aylıkları ve ayrıca daha fazla maaş ödemesine olanak sağlamıştır. Ancak, erken emeklilik gibi genel maliyetlerin düşürülmesine izin veren bazı kurumsal boşlukları bulunmaktaydı.¹³⁴ Üçüncüsü, avro bölgesine girişten bu yana Yunanistan Maastricht kriterleri olarak da bilinen 'yakınsama kriterlerini' hiç karşılayamamıştır. 2009 itibarıyla, GSYİH'ya oran olarak genel bütçe açığı %15,3 iken, genel yönetim borçları % 134,6 olarak gerçekleşmiştir.¹³⁵ Ülke ekonomisindeki bu zayıf performans, özel yatırımcılar arasında yatırıma sınırlı bir ilgi yaratmıştır. Dördüncüsü, toplam vergi geliri, Yunanlıların alışılmadık vergi kaçakçıları ve banka işlemlerinde nakit tercih etme eğilimi göstermeleri nedeniyle 2009 yılında %30,5 ile en düşük seviyede idi. Yukarıda belirtilen nedenlerin etkisiyle, Yunanistan krizinin, ortaya çıktığı ifade edilebilir.

¹³³ Ελληνική Στατιστική Αρχή, “Εργατικό Δυναμικό “, (Çevrimiçi),

[http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGEthemes?p_param=A0101,\(15-06-2019\)](http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGEthemes?p_param=A0101,(15-06-2019))

¹³⁴ 7 Şubat 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht anlaşmasının beş temel kriteri vardır. Bunlar; 1- Birlikte fiyat istikrarı bakımından en iyi performansla sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile bir üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.2- Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYİH'lerine oranı %3'ü geçmemelidir.3- Üye devletlerin kamu borçlarının 2 GSYİH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir.4- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır. 5- Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

¹³⁵ Elif Akhan, “Yunanistan'daki Ekonomik Krizin Nedenleri ve Genel Gidişatı”, TASAM, 05.06.2019, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/4641/yunanistandaki_ekonomik_krizin_nedenleri_ve_genel_gidisat_i, s.1.

Yunanistan'ın 2010 Borç Krizi sürecini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle bu sürece nasıl gelindiğine dair temel göstergeleri yorumlamamız gerekebilir. Her ne kadar Yunanistan Avrupa Birliği'ne giriş sürecinden sonra, iktisadi ve mali olarak AB uyumlu politikalar izlemiş olsa da, asla diğer Avrupa Birliği ülkeleri ile rekabet edebilecek beşeri ve ekonomik sermayeyi bünyesinde toplayamamıştır. Yunanistan ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasındaki iktisadi farkın iki temel sebebi olarak; üyeliğin ilk on senesinde diğer ülkelerin yaratmış olduğu yoğun rekabet ortamı ve ekonomide stabilizasyon sağlayabilmek için yapılan faaliyetlere mani olan yanlış yerel politikalar gösterilebilir.¹³⁶ Temel göstergelere geçmeden önce Yunanistan'ın 2001'den sonraki makroekonomik diğer göstergelerini alt başlıklar halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kamu harcamalarının ve vergi kaçakçılığı oranlarının yüksek olmasına bağlı bütçe açıkları.
- Vergiden sağlanan gelirlerin azalması ile kamuda mali yapının bozulmaya başlaması.
- Devlet maliyesinin, herhangi bir krize karşı hazırlıksız olması. Batık kredi oranlarındaki artış ile bankacılık sektöründe oluşan kredi daralması ve küçülmeler
- Kamu borçlarının finanse edilememesi ve yüksek tüketime bağlı tasarruf eksikliği.

Çalışmanın bu bölümünde Yunanistan'da ortaya çıkan kriz bazı temel makroekonomik göstergeler aracılığıyla incelenecektir. Bu değişkenler:

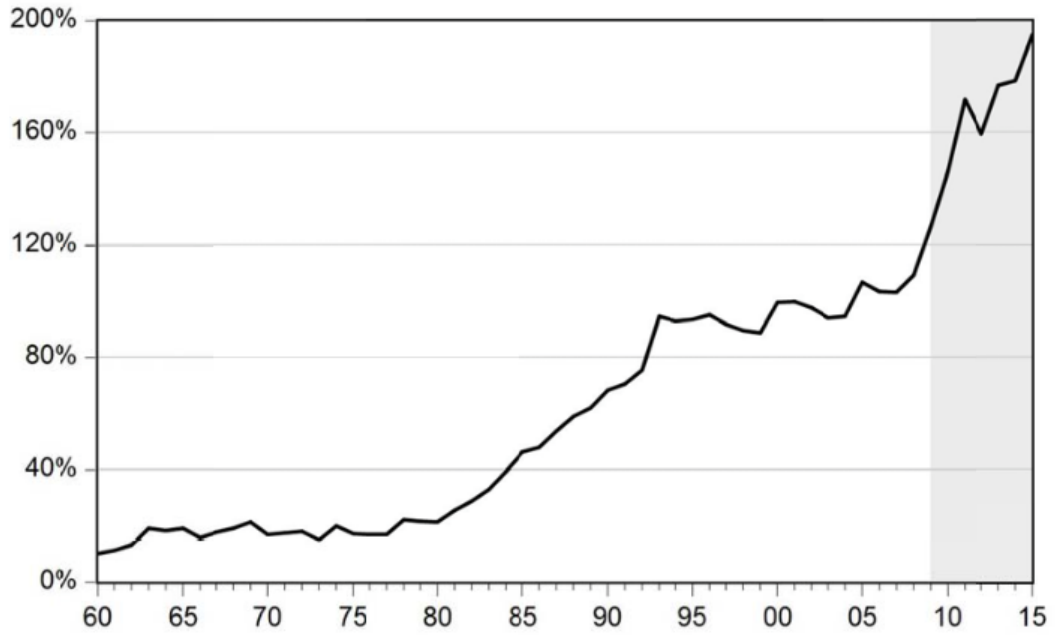
- Kamu Borç Stoku
- İşsizlik Oranı
- Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi
- GSYİH

¹³⁶ Elisabeth Oltheten, George Pinteris and Theodore Sougiannis, "Greece in the European Union: Policy Lessons from Two Decades of Membership", **The Quarterly Review of Economics and Finance**, s.43, 2003, s. 776.

3.3.1. Kamu Borç Stoku ve Gelişimi

Yunanistan hükümeti borcunun mevcut kriz sırasındaki rolünü ele almadan önce, geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca yolunun kısa bir tarihsel gelişimine değinilecektir. Tarihsel ilgisinin yanı sıra, kriz ve Yunan ekonomisinin gelecekteki zorluklarını anlamak için bu gelişime değinmek önemlidir.

Şekil 4: Yunanistan Kamu Borç Stoku/GSYİH (1960-2015)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri
<https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.ALLC.CD?end=2018&locations=GR&start=1960&view=chart> (25.06.2019).

Yukarıdaki şekilde, 1960-2015 dönemi için kamu borcunun GSYİH'ye oranı verilmektedir. Bu oranın yörüngesi geniş bir şekilde dört döneme ayrılabilir. İlk dönemin başlangıcı ile 1970'lerin sonları arasında uzanırken, ikinci dönem 1981-93 yıllarını kapsamaktadır. Üçüncü dönem ise, 1993 ile 2009 arasındaki sürece odaklanır. Son olarak, dördüncü dönem, 2009'dan günümüze uzanan ve Şekil 2'deki gölgeli dönem ve sonraki rakamlar olarak gösterilen kriz dönemidir.

1970'lerin sonlarına kadar olan ilk dönemde, borç stoku / GSYİH oranı düşük seviyelerde, %20 civarında sabit kalmıştır. Bu istikrarın yüksek büyüme oranları ile

birlikte nispeten düşük mali açıkların bir sonucu olduğu sonucuna varmak zor değildir.

İkinci dönem 1981 ile 1993 arasındaki yılları kapsamaktadır. Özellikle 1981’de AB’ye üye olunduktan sonra bütçe açığı yüzde beş puan artarak %78’e yükselmiş ve borç stoku/GSYİH oranında keskin bir artışa yol açmıştır. Bu artış, oranın %95 olduğu 1993 yılına kadar devam etmektedir. Bu artışın ardında dört ana neden vardır¹³⁷:

- Özellikle 1980’lerin ilk bölümünde, devlet refah harcamalarındaki artış.
- Küresel ekonomik yavaşlamanın yanı sıra Yunan ekonomisinin kendine özgü faktörleri ile ilişkili dönemin düşük büyüme oranı
- Kamu açığının bu dönemde (1981, 1985, 1989, 1990 ve 1993) seçimlere paralel olarak, siyasi döngüye ilişkin hükümet harcamalarındaki artışları
- Federal Rezervin faiz politikası nedeniyle o dönemin yüksek faiz oranları ile ilgilidir. Faiz ödemelerinin devlet bütçesinin giderek artan bir parçası haline geldiği görülmektedir. Bu artışın, borç stokunun artması ve borç stokunun artmasına bağlı olarak verimlilikteki artışla ilgili olduğu açıktır, ancak aynı zamanda ABD Federal Rezervinin faiz oranlarındaki artışın da rol oynadığı görülmüştür. Örneğin, 1980’lerin başındaki faiz ödemelerindeki artış, halen çok düşük olan borç seviyesi ile doğrulanamaz.

Papandreou’nun yönetimi 1980’lerde yaşanan krizin temellerini oluşturmaktan sık sık eleştirilmiştir. Bu eleştirinin en ağırı Yunanistan’ın borç almasına izin veren avro bölgesi üyeliği sayesinde düşük faiz oranlarından aşırı borçlanmaya gidilmesidir.

Yunanistan’ın avro bölgesine katılacağına açıklanması ve katılması ile birlikte, 1994 yılında % 20 olan nominal faiz oranı 2005 yılına gelindiğinde %3.5’e düşmüştür¹³⁸. Yunanistan’ın avro bölgesi üyeliği faiz mekanizması üzerinde benzer bir etki yaratmıştır. Kredi piyasasında yüksek likidite ile birlikte tek para birimine katılım riskinin asgariye indirilmesi sonucunda, hem kamu hem de özel sektör, tüm

¹³⁷ Nikiforos, M., Papadimitriou, D. B., & Zezza, G. (2015). “The Greek public debt problem”. **Nova Economia**, 25(spe), 777-802.

¹³⁸ Gibson, H. D., Hall, S. G., & Tavlás, G. S. (2012). The Greek financial crisis: growing imbalances and sovereign spreads. **Journal of International Money and Finance**, 31(3), 498-516.

Euro bölgesi ekonomileri için geçerli olan düşük faiz oranlarıyla finansmanı sağlamak için kendilerini önde gelen bir konumda bulmuşlardır¹³⁹.

Yunanistan'ın avro bölgesine girmesi ve Arjantin'de sabit döviz kurunun uygulanması, ekonomik güvenin artmasının ilk etkisi ile birlikte her iki ülkede de gözle görülür derecede düşük faiz oranları gerçekleşmiştir. Her iki ülkede de ulusal para politikasının bağımsızlığının kaybedilmesi sonucu gözlenen durumlar büyük benzerlik göstermektedir, her iki ülke de yüksek borç seviyeleri, rekabet gücü yüksek ekonomiler ve ciddi tasarruf tedbirlerinin uygulanmasıyla karşılaşmaktadır¹⁴⁰. Manopoulos (2011, s.21) şunları söyleyerek bunu güçlendirmektedir:

“1990'larda Arjantin ve 2000'lerde Yunanistan, açık pazarlarda ciddi miktarda yabancı kaynağa erişebildi, sonuçların tahmin edilebilir olması gerekiyordu. Her durumda, on yıllarca süren bir tüketici ve kamu sektörü harcama patlaması ve ardından korkunç bir ekonomik çöküş yaşandı”.

Aşağıdaki şekilde, Yunanistan'ın kamu borç stoku verilmektedir. 2008 yılında GSYH'nin %110'una denk gelen bu oran sonrasında dalgalı bir seyir izlemiş ve 2008 yılından sonra artmaya başlamış ve bu artış 2009 yılından sonra ciddi bir artış göstermiş ve 2010 sonrası ise bir patlama yaparak %180 seviyelerine ulaşmıştır. Artış 2017 ortalarında da sürmüş ve nihai olarak %190 civarına gelmiştir.

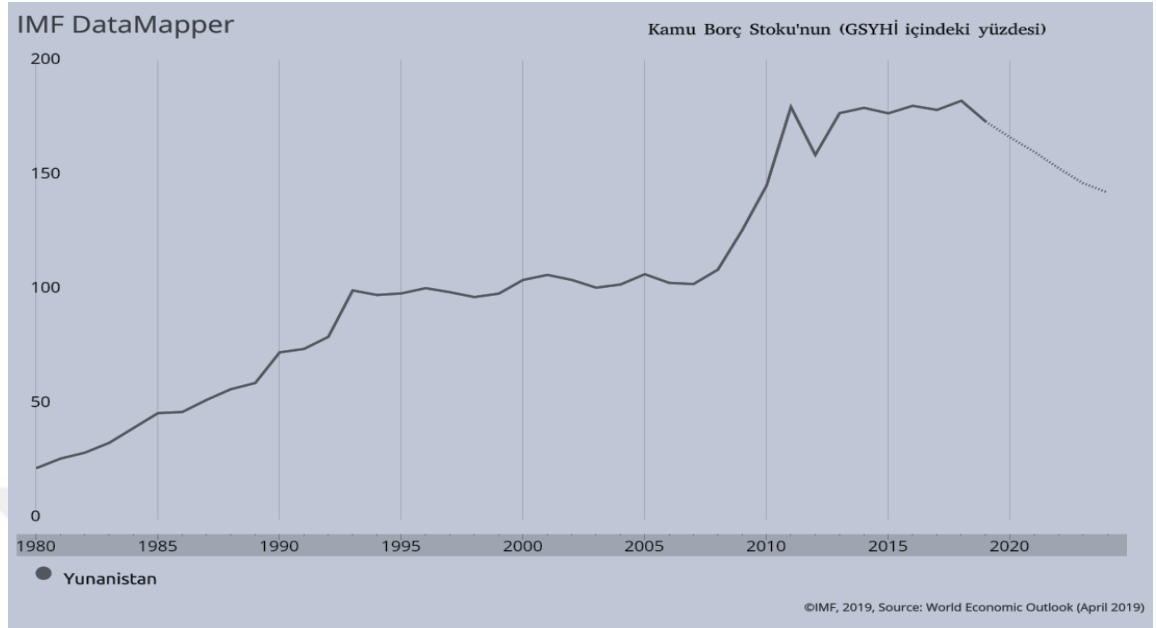
Yunanistan 1981 yılında AB'ye katıldıktan sonra 1 Ocak 2002 itibariyle Euro parasal alanına dâhil olmuş ve kendi para birimi olan Drahmiyi terk ederek ulusal ve uluslararası piyasada Avrupa para birimini kullanmaya başlamıştır. Euro'nun Uluslararası piyasada yüksek değere sahip olması sayesinde bu tarihten itibaren Yunanistan ucuz ve kolay borçlanma imkânına kavuşmuştur. Böyle bir likidite kolaylığına sahip olan Yunanistan ise 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir borçlanma sürecine girmiştir.¹⁴¹ 1990'ların başında GSYH'nin %40'ına denk gelen borç oranı Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve drahminin terkedilmesi nedeniyle, Euro'nun uluslararası piyasada rahatça konvertible edilebilmesi, 2010'lara gelindiğinde bu oranı %180'e kadar çıkmasına sebep olmuştur.

¹³⁹ E, Athanassiou, “Fiscal Policy And The Recession: The Case Of Greece” 2009, s46.

¹⁴⁰ L Afranie, M. Hansen, T. R., Steffensen, I. D., & Horn, L., “Why Has Greece Not Defaulted, Yet?”, 2012. s96.

¹⁴¹ Sahin, 25.

Şekil 5: Kamu Borç Stokunun (1980 – 2018) Arası GSYH İçindeki Yüzdesi

Kaynak: https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/GRC (Çevrimiçi), (01.07.2019).

Yunanistan'ın borçlarının 1980'lerden 2010'a kadar neredeyse dikey bir seyir izleyerek sürekli ve ciddi miktarda arttığı görülmektedir. Yunanistan'daki kamu borç stokunun bu denli artmasındaki en büyük faktör, büyümenin ve devlet maliyesinin ağırlıklı olarak dış borçlanmayla finanse edilmiş olmasıdır. Yunanistan, diğer AB ülkelerinden üretim kapasitesi ve rekabet alanlarında geride olduğu için borçlarını bunları telafi etmek niyetiyle kullanmak istese de, bu konudaki reformlar gerçekleşmediği gibi, Avrupa Birliği Maastricht kriterlerinin ekonomik dayatmaları da görmezden gelinerek borç stoku, bir kartopu etkisiyle büyümeye devam etmiştir. Fakat krizde olan ülkelere farklı olarak Yunanistan dış borcunun çok ciddi bir kısmı kamu sektörüne aittir. Bu oran %70 ila %80 arası kamuya aittir. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne zincirlenmesi sonucunda, Yunanistan'ın borç stoku aynı zamanda tüm Avrupa Ülkelerini yakından ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir. Çünkü Yunanistan'ın borçlarının çok yüksek bir kısmı Fransa ve Almanya gibi Euro Bölgesi'nin en önemli oyuncularından olan iki ülkenin banka ve yatırım fonlarında tutulmaktadır. Eğer Yunanistan borcunu ödeyemezse Yunan borçlarını tutan diğer

Avro Bölgesi ülkeleri de bu temerrütten etkilenecektir¹⁴². Görüldüğü üzere Yunanistan, Avrupa Birliği'ne girmenin bir şartı olan Maastricht kriterlerini yerine getirme şartından epey uzakta bir görünüm çizmiştir. Özellikle Borç Krizi'nin başlangıcı olarak kabul edilen 2010 senesine gelindiğinde, borç stoku tamamen kontrolden çıkmıştır.

3.3.2. İşsizlik Oranları ve Gelişimi

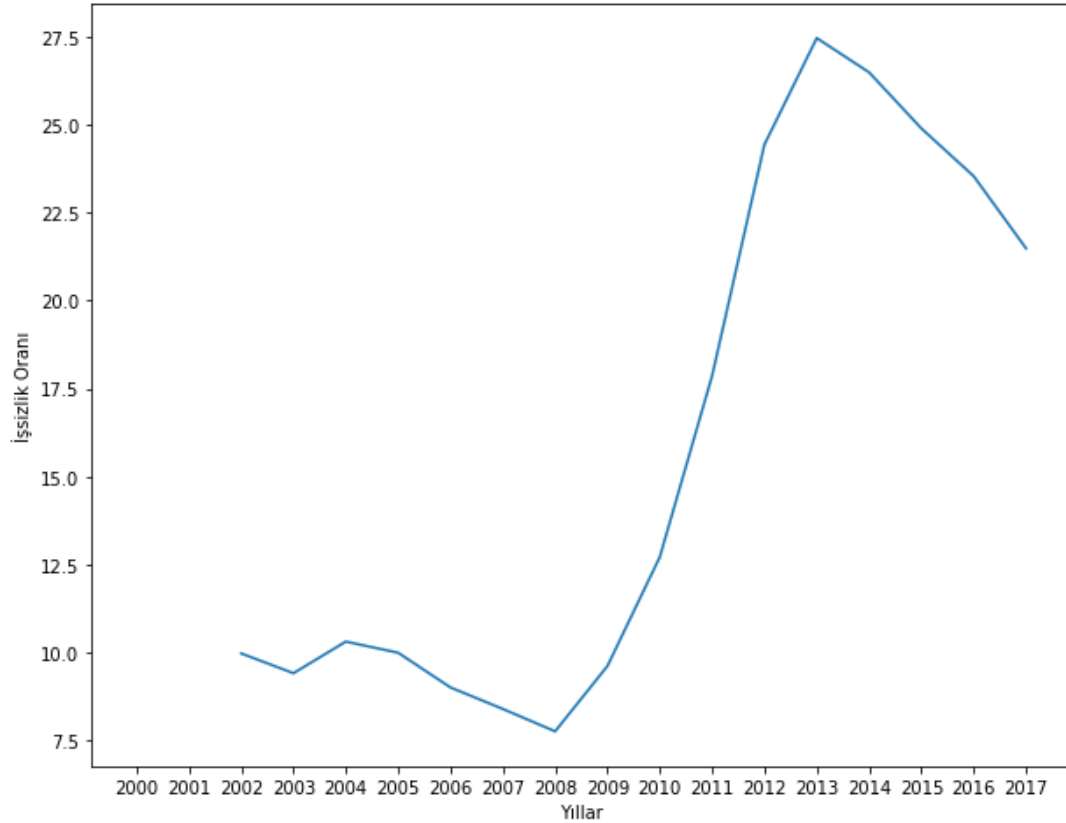
2010'lara gelinmeden önce Olimpiyat Oyunları sayesinde daha önce artmış olan istihdam, işsizlik oranlarını 2002-2008 arasında düşürmeyi başarmıştır. Bunun yanı sıra Bu dönemde işsizlik oranlarının azalmasında 2001 sonrası artan yarı-zamanlı çalışmanın da payı vardır. Bunun yanı sıra aşağıdaki şekil 7'de görüldüğü üzere Avrupa Birliği ile Yunanistan arasındaki işsizlik oranları hemen hemen paralel seyir etmektedir. 2010 senesine gelinmeden evvel Yunanistan, Euro bölgesinin istihdam oranından bile daha fazla istihdam oranı sağlamayı başarmıştır.

2008 Küresel krizi ile beraber Euro bölgesi ile beraber Yunanistan'daki işsizlik oranları da artış göstermiştir. Bundan önce Yunanistan her ne kadar bu konuda iyi konumdaysa da, 2008 ile beraber işsizlik, Yunanistan'ı, diğer Euro Bölgelerinden daha çok etkilemiştir. Bunun sonucunda işsizlik rakamları %13 seviyelerine kadar gelerek, makroekonomik göstergelerin sinyal verdiği bir duruma dönüşmüştür. Fakat bu, ileriki yıllar düşünüldüğünde çok iyimser rakamlar olarak gözükmemektedir. Çünkü 2012 yılına gelindiğinde artık işsizlik oranı %24, 2013'e gelindiğinde bu oran %28'i bularak tarihi bir rekor kırmıştır¹⁴³.

¹⁴² Papapetrou, E., & Bakas, D. (2013). "The Greek labour market during the crisis: unemployment, employment and labour force participation". **Economic Bulletin**, 38, 65-83.

¹⁴³ Ελληνική Στατιστική Αρχή, "Εργατικό Δυναμικό", (Çevrimiçi), [http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGEthemes?p_param=A0101,\(17-10-2014\)](http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGEthemes?p_param=A0101,(17-10-2014))

Şekil 6: Yunanistan’da İşsizlik Oranı(2000-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=GR>, (01.07.2019).

2008 yılındaki büyük depremin arkasından, herhangi bir mali krize hazırlıksız olan Avrupa ülkeleri fakat özellikle Yunanistan, Maastricht hedeflerinden epey uzaklaşarak neredeyse batma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak bir şekilde ekonomik krizin içine girmiştir.

Borç krizinin patlak vermesinden ve uyum programlarının kabul edilmesinden sonraki üç yıl içinde, ekonomik faaliyette yaklaşık %20'lik bir kümülatif düşüşe neden olmuştur. Aynı dönemde, uzun dönemli işsizlerin sayısı neredeyse dört katına çıkmıştır ve 25 yaşın altındaki gençlerin işsizlik oranı % 58,2 ile tarihi rekor kırmıştır. İstihdam, büyük oranda düşmüştür¹⁴⁴.

Bu çerçevede, işsizlik, istihdam ve işgücü katılım oranları arasındaki ilişkiye dair bilimsel söylem, mevcut durgunluk geçmiş dönemdeki durgunluklarda görülmeyen şekilde katılımcıları etkilediğinden, yeniden odaklanılmaktadır. Önceki

¹⁴⁴ Papapetrou ve Bakas, s.52.

kriz dönemlerinde, işçiler, özellikle yaşlı işçiler, piyasadan çekilip, iş bulma gibi olumsuz beklentiler ve bazı durumlarda erken emeklilik planları gerektiren hükümet politikaları ile motive olmuşlardır. Mevcut kriz, kadın ve gençlerin işgücü piyasasına, sürekli düşen erkek istihdamından kaynaklanan aile geliri kaybını telafi etmek için girdiğini göstermektedir¹⁴⁵.

Yunanistan ile ilgili olarak, krizin başlangıcından sonra, uzun vadeli rekabetçilik ve ekonominin mali uyum sorunu ile başa çıkma bağlamında düşen talep, işgücü talebinde düşüşe, istihdamda düşüşe ve işsizlik oranında artışa neden olmuştur. Aynı dönemde işgücü düzenlemelerinde büyük değişiklikler ve işgücü piyasasında bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Son yasal reformlar, özellikle gençlerin ve kadınların emek arzını artırmıştır. Sonuç olarak, işsizlik oranı 2008 yılında % 7,6'dan 2012'de % 24,2'ye, 16,6 puan yükselmiş, Avrupa Birliği'nde en düşük oranlarda olan istihdam oranı %9,3 puan düşmüştür. 2008'de % 49.4'ten 2012'de % 40.1'e ve işgücüne katılım oranı marjinal olarak gerilemiştir¹⁴⁶.

Yunanistan'daki istihdam oranı, 1998'in ilk çeyreğinde %55,3'ten 2008'in üçüncü çeyreğinde % 62,2'ye yükselmiştir. Ekonomik kriz sırasında bu eğilim tersine çevrilmiş ve istihdam oranı 12 puanlık bir düşüş göstermiştir. İstihdamdaki düşüş, çoğunlukla erkek istihdamındaki kadın istihdamına kıyasla daha güçlü bir düşüşü yansıtmaktadır. Mevcut durgunlukta, erkek istihdamı, ekonomik faaliyetteki düşüşe karşı daha hassastır, çünkü erkekler, inşaat gibi krizden en çok etkilenen sektörlerde istihdam ediliyordu.

İstihdam cinsiyet farkı, 2008 yılında yüzde 26,3 puandan, özellikle erkek istihdam oranındaki düşüşe bağlı olarak, 2012 yılında 18,8 puandan düşmüştür. Erkek-kadın istihdam açığı, düşüşe rağmen, diğer AB ülkelerine kıyasla özellikle yüksek kalmaktadır.¹⁴⁷

Aşağıdaki şekilde Yunanistan'daki işsizlik oranı 2000-2017 yılları arasında gösterilmektedir. Buna göre, 2004 yılı itibariyle düşüşe geçen işsizlik oranı 2008

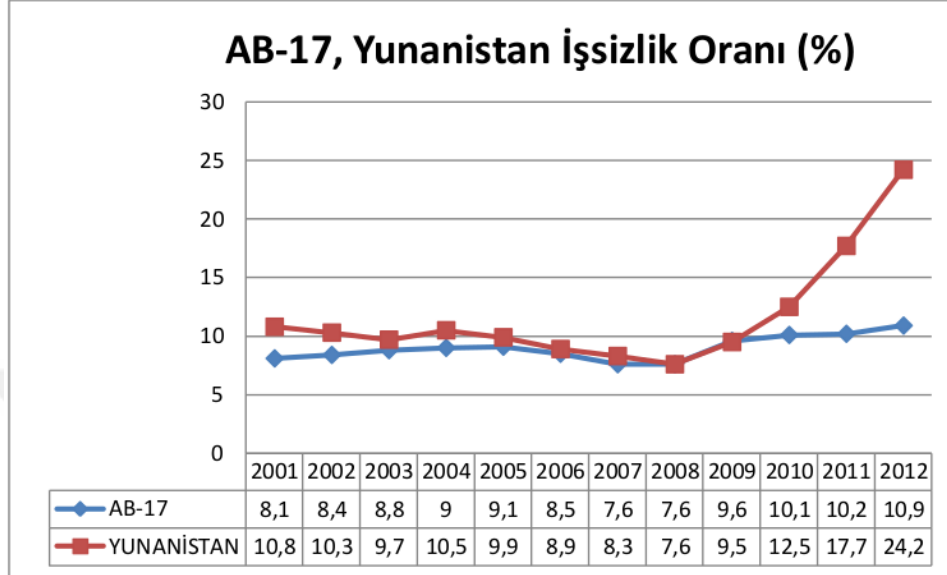
¹⁴⁵ J. M. Mattingly, & E. K. Smith, "Changes In Wives' Employment When Husbands Stop Working: A Recession-Prosperity Comparison". *Family Relations*, Cilt: 59 Sayı: 4, 2010, s.343-357.

¹⁴⁶ Papapetrou ve Bakas, s.53.

¹⁴⁷ Serap Ürüt Kelleci, Zehra Türk, "Genç İşsizliğin İncelenmesi: OECD ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 13, 2016, s.17.

sonrası inanılmaz bir yükselişle %27 seviyelerinde ulaşmıştır. Sonrasında düşüşe geçen işsizlik oranı halen birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden daha fazladır.

Şekil 7: AB-17, Yunanistan İşsizlik Oranı

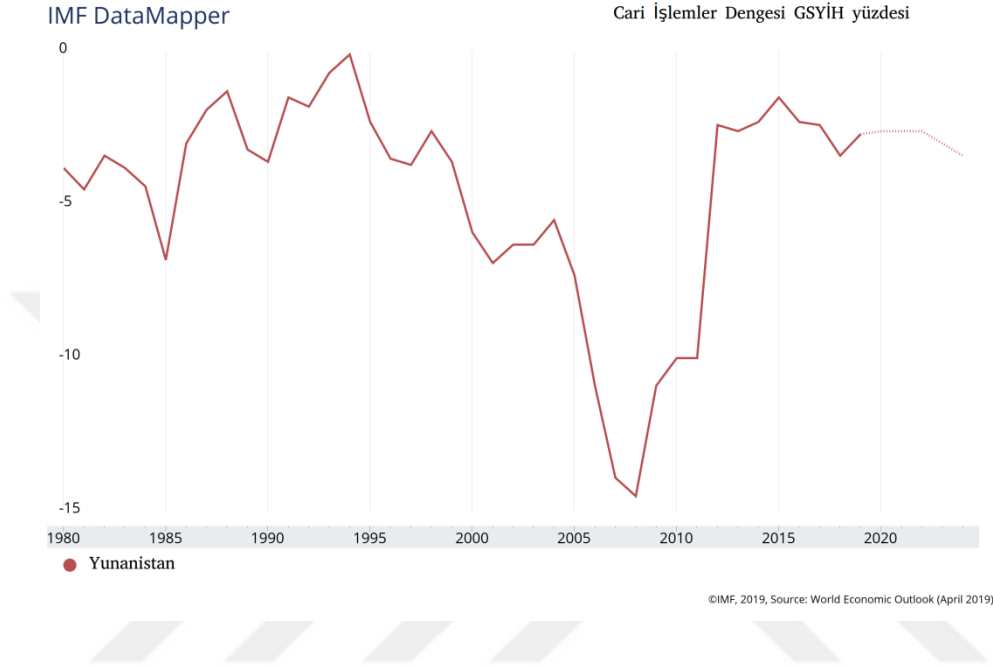
Kaynak: Ελληνική Στατιστική Αρχή, “Εργατικό Δυναμικό” , (Çevrimiçi), http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101, (08.11.2019).

3.3.3. Cari İşlemler Dengesi ve Bütçe Dengesinin Gelişimi

Neredeyse 40 senedir Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan, sadece 2008'den sonra değil, yıllarca yüksek cari açığa sahip olan bir ülkedir. Sürekli olarak döviz çıkışlarının gerçekleştiği bir başka ifade ile söylemek gerekirse sürekli olarak "net gelir transferinin" yapıldığı bir ülke konumunda olmuştur. 2000'li yılların başlarından itibaren Maastricht kriterlerine uyumsuz bir şekilde %5'in üzerinde seyir etmiştir. Bu oran yıllar geçtikçe katlanarak 2008 yılında %14 seviyesine ulaşmış ve yeni bir rekor kırmıştır. Ekonomisi kırılgan olan ve makroekonomik dinamikleri alarm veren Yunanistan ekonomisi, 2008'de başlayan ve çok kısa bir süre içinde küreselleşen Mortgage krizinden en çok etkilenen ülkelerden bir tanesi olmuştur. Önemli eşiklerin hızlı bir şekilde geçilmesinden sonra Yunanistan çareyi dış piyasadan aldığı yüksek faizli kredilerde bulmaya çalışmıştır, fakat bu kanayan yaranın daha da kötü hale gelmesine sebep olmuş ve ekonomi neredeyse durma

noktasına gelmiştir. Sonuç olarak ise devlet borç krizi ortaya çıkmış ve kısa sürede kriz derinleşmiştir.¹⁴⁸

Şekil 8: Cari İşlemler Dengesi (1980-2018 GSYİH Yüzdesi)

Kaynak: [https://www.imf.org/external/datamapper/BCA_NGDPD@WEO/GRC,\(Çevrimiçi\),\(25.07.2019\).](https://www.imf.org/external/datamapper/BCA_NGDPD@WEO/GRC,(Çevrimiçi),(25.07.2019).)

Yunanistan'da borç krizinin ortaya çıktığı ilk yıllarda çözüm için 3 alternatif vardı: Kemer sıkma politikalarının uygulanması, Avro Bölgesi'nin kurumsal yapısının değiştirilmesi ve Avro Bölgesi'nden çıkış. Yunanistan bu üç alternatifin içinden literatürde "Soğuk Hindi Politikaları" olarak da geçen kemer sıkma politikalarını seçmiştir. Fakat alınan bu önlemler ve tedbirler bir sonuç vermemiş, krizin seyrini değiştirmekte başarısız olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Yunanistan'ın sanayi üretimi odaklı bir ülke yerine, hizmet sektöründe uzmanlaşmış olması neticesinde gerekli şekilde kamu ve özel sektör yönlü olarak fonlanamamış ve

¹⁴⁸ Belgin Akçay, "Türkiye'de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Borç Krizindeki Yunanistan ile Karşılaştırılma", **Ekonomik Yaklaşım**, cilt: 23, sayı: 84, 2013, s. 18.

zaten Avrupa Birliği'ne eklenme süreci sorunlu olan bu ülkenin bütçe açığı sorun olmaya devam etmiştir¹⁴⁹.

2008 sonbaharında başlayan küresel mali krizden önceki on yıl boyunca, Yunanistan bütçesini ve cari işlemler açığını finanse etmek için yurt dışından ağır şartlar altında borç almıştır. Yunanistan'ın Euro'yu para birimi olarak kabul ettiği dönemde Yunanistan'ın bütçe açığı yıllık ortalama %5, Avro bölgesi ortalaması ise %2 idi. GSYH'nin önemli bir kısmı, bütçe ve cari işlemler açığını kapatmaya harcanmaktaydı.

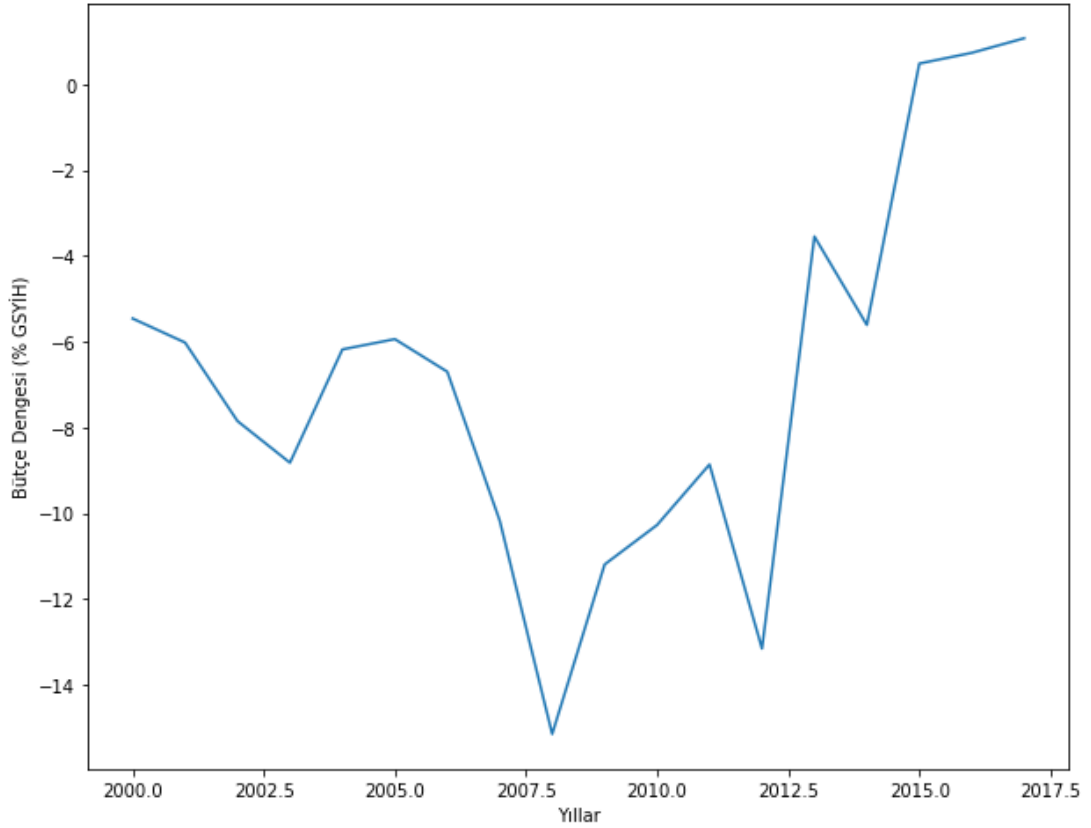
Yunanistan bu ikiz açıkları uluslararası sermaye piyasalarında borçlanma yoluyla finanse ederek kronik olarak yüksek dış borçlanmaya bırakmıştır. Yunanistan'ın finansman bütçesi ve cari işlemler açığı için dış finansmana bağımlılığı, ekonomisini yatırımcı güvenindeki değişimlere karşı oldukça savunmasız bırakmıştır. Her ne kadar 2008 sonbaharında küresel finansal krizin patlaması, bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere pek çok ülke için likidite krizine yol açsa da, Yunan hükümeti krizi başlangıçta göreceli olarak iyi idare ederek, uluslararası piyasalardan yeni fonlara erişmeye devam edebilmiştir¹⁵⁰.

Aşağıdaki şekilde, Yunanistan'ın bütçe dengesi yine 2000-2018 yılları arasında incelenmiştir. Buna göre, diğer makroekonomik göstergelere paralel olarak bütçe açığı 2008 sonrası artmış ancak 2012 sonrası ise bu bütçe açığı kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Kriz döneminde Yunanistan'ın bütçe açığı %-14 olmuşken, sonrasında bu oran iyileşerek 2017 yılında Yunanistan bütçe fazlası verir hale gelmiştir.

¹⁴⁹ C. Lapavitsas, "The Greek Crisis—Politics, Economics, Ethics: A Debate Held At The Birkbeck Institute For The Humanities", Birkbeck College, University of London, **Journal of Modern Greek Studies**, Cilt: 28, Sayı: 2, s.293-310.

¹⁵⁰ R. M Nelson, P. Belkin, & E.D. Mix, Greece's Debt Crisis: Overview, Policy Responses, And Implications, **CRS Report For Congress**, USA, 18.08.2011, s.2.

Şekil 9: Yunanistan'ın Bütçe Dengesi(2000-2017)

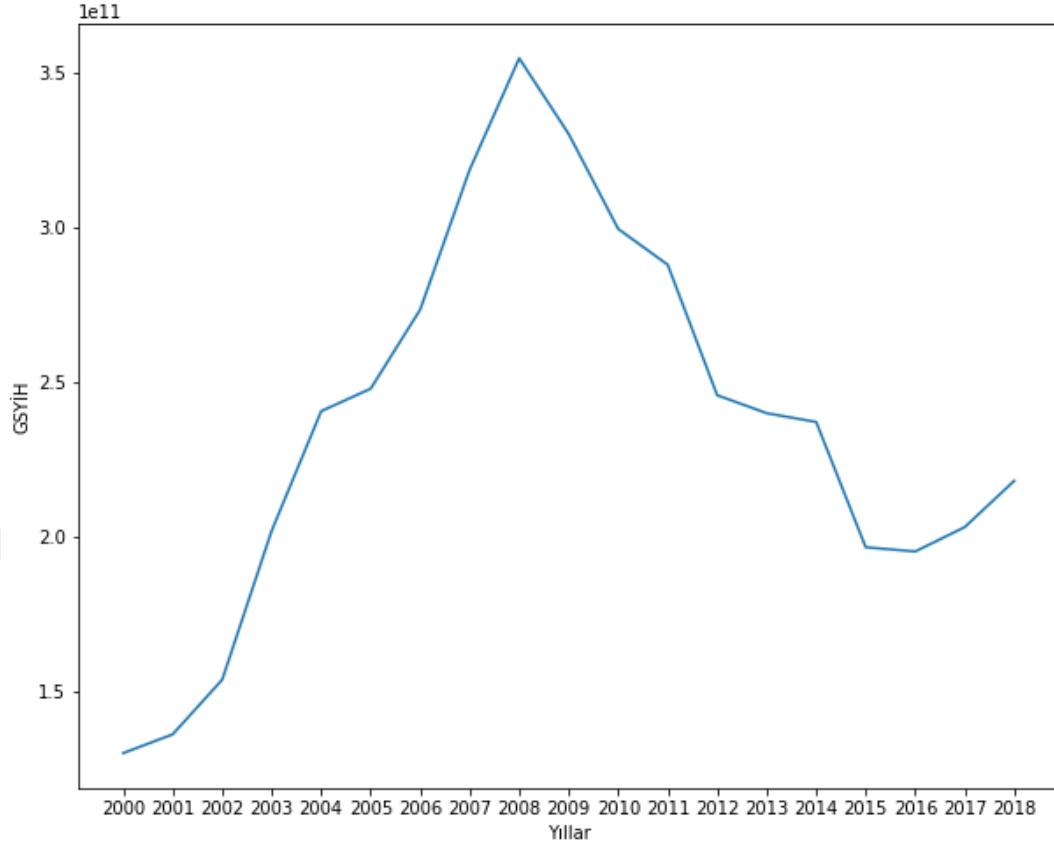
Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri,(Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/IQ.CPA.FINQ.XQ?locations=GR>,(25.07.2019).

3.2.4. GSYİH Dengesi ve Gelişimi

Yunanistan'ın kriz öncesi GSYİH büyümesi bir çok gelişmekte olan ülkelerin seviyesinde ve GSYİH değeri 150 milyar dolardır. Bu değer 2008 yılına kadar artmaya devam etmiş ancak 2008 yılında ise çok hızlı bir düşüşe geçmiştir. Benzer şekilde, 2006 yılına kadar %4 seviyelerinde seyreden GSYİH büyümesi sonrasında ise hızla düşüş göstermiştir.

Dolayısıyla, Yunanistan'ın GSYİH'sı kriz öncesi 350 milyar dolara ulaşmışken, kriz sonrası 200 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Her ne kadar 2016 sonrası GSYİH değeri toparlanma gösterse de, 2004 seviyelerine ancak gelmiştir. GSYİH büyüme oranına bakıldığında ise, yıllık bazda 2011 yılında %11 ile en düşük seviyeyi görmüştür. Benzer şekilde, bir toparlanma görünse de, Yunanistan kriz sonrası pozitif büyümeye ancak ulaşabilmiştir.

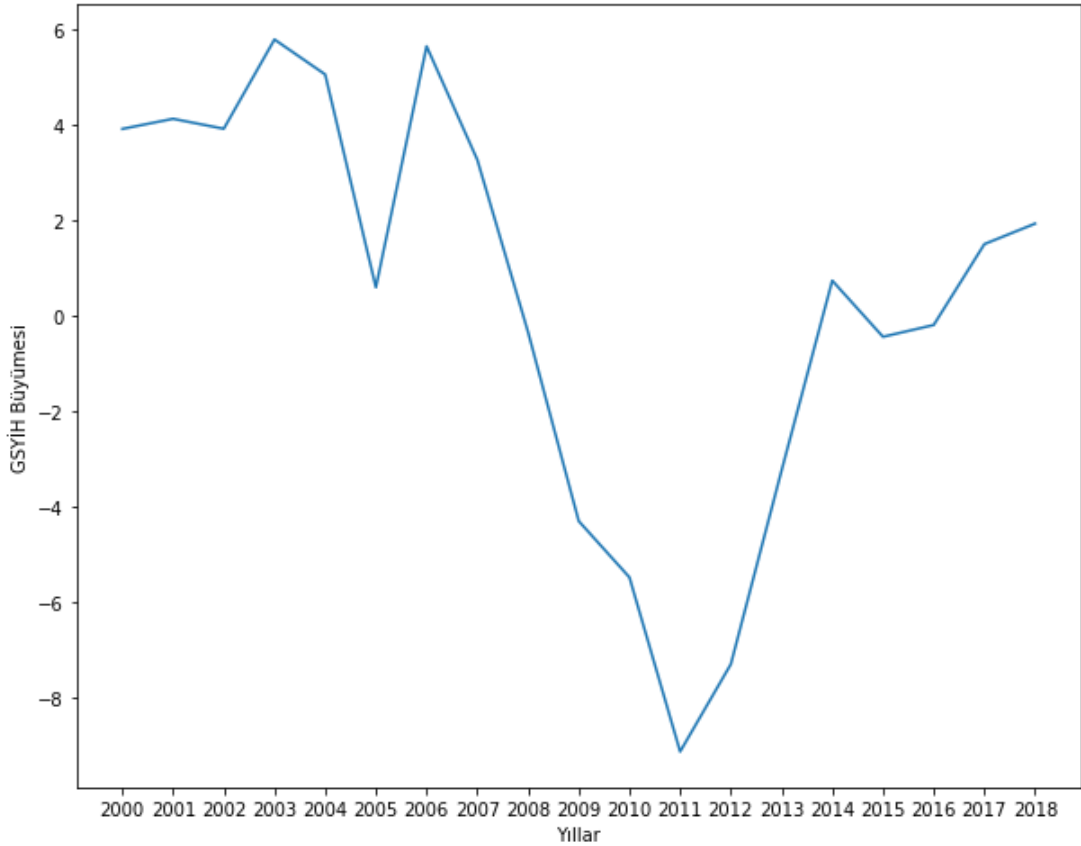
Şekil 10: Yunanistan'ın (2000-2018) Arası GSYİH'si

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR>,
(25.06.2019).

Yunanistan ekonomisi 2000’li yıllarda değerlendirildiğinde krizin başladığı yıl olan 2008 yılından itibaren makroekonomik göstergelerde ciddi kötüleşmeler görülmüştür. 2010 yıllara gelindiğinde kamu borç stoku/GSYİH oranı % 180 gelmiş, işsizlik oranı ise 2010 sonrası dönemde 2012 yılında % 24, 2013’e gelindiğinde ise %28’e çıkarak rekor seviyelere yükselmiştir. Aynı dönemde genç işsizlik oranı da % 58 gibi çok yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Cari İşlemler ve bütçe dengesi de bu ciddi şekilde bozulmuştur. Cari işlemler dengesi 2000’li yılların başında % 4 seviyelerinde seyrederken 2008 yılında %14 seviyesine gelmiş, bütçe açığı da olumsuz görünümüne paralel olarak 2008 yılından sonra artmıştır. Yunanistan GSYİH’sı kriz öncesi 350 milyar dolarken kriz sonrasında 200 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir.

Şekil 11: Yunanistan'ın GSYİH (2000-2018) Büyümesi (%)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi)
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR>,
(25.06.2019).

3.4. SON KÜRESEL KRİZ: MORTGAGE KRİZİ VE YUNANİSTAN

2007'de ABD'de başlayan finansal kriz, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi etkileyerek hızla küresel bir boyut kazanmıştır. Krizin etkileri bazı ülkelerde özellikle daha derin ve yıkıcıydı ve Yunanistan da bu ülkeler arasındaydı. Aslında, Yunanistan'daki durumu doğrudan krizden kaynaklanmayan krizin tetiklediği, ekonomideki bozulma ve Yunanistan'ın mali yapısının krizden çok daha önce başlamasıyla tanımlamak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla durumun krizle daha belirgin hale geldiği söylenebilir. Finansal krizin 2008 yılının ortalarından bu yana birçok gelişmiş ülkenin kamu borçlarını önemli ölçüde artırdığı görülmektedir. Krizin özellikle Avrupa'da ciddi bir borç krizine dönüştüğü söylenebilir. Kriz,

Euro'nun geleceği ile ilgili birçok belirsizliğe yol açmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri için bu süreçte yaşanan sorunlara ilişkin ilginç nokta, finansal politikadaki eksikliklerdir. Yunanistan açısından sorun göz önüne alındığında, zayıf kamu mali politikası ve etkisiz finansal politikaların yanı sıra, istikrarsızlık açısından bir başka boyut, siyasi kurumların yetersizliği ve güvenilmezliği görülebilir.

2008/09 küresel mali krizinin sonuçlarının üstesinden gelmek için, birçok hükümet ekonomilerini durgunluktan çıkarıp teşvik etmek, yerel harcamaları sürdürmek ve eski borçları ödemek için borç mekanizmasına güvenmiştir. Kriz sonrası bütün dikkatler Avrupa ve avro bölgesine odaklanmış ve ayrıca üye devletler avro bölgesini kuran Maastricht Anlaşmasında kabul ettikleri limitleri aşan borçları artırdığı için özel ilgi görmüştür. Bazı Euro ülkelerinde borç gayri safi yurtiçi hasıla toplam değerini aşmıştır. İtalya ve Yunanistan GSYİH'lerinden daha fazla borç biriktirirken, Yunanistan finansal piyasalarda daha fazla endişe yaratmıştır. Bunun sebeplerinden biri, devlet harcamalarının GSYİH'nın yüzdesi olarak ölçülmesidir.

2010 yılının başlarında, Yunan hükümeti Mayıs ayında doğacak 8,5 milyar Euro'luk borç yükümlülüğünü yerine getirmek için küresel borç piyasalarına başvurmuştur. Büyük borç ve açık oranları nedeniyle piyasalar sarsılmıştır. Moody's, Yunanistan'ın borç notunu düşürmüş ve kısa bir süre sonra, Standard and Poors'un Yunanistan borçlarını "önemsiz" statüsüne indirmiştir. Tahvil piyasası Yunanistan için daralmıştır ve iki yıllık tahvil getirisini % 15,3'lük cezai seviyeye yükseltmiştir. Kısa vadede borcunu ödemek için Yunan hükümetinin uygun fiyatlarla fon toplayamadığı ortaya çıkmıştır. Varsayılan kötü senaryo ufukta belirmeye başlaması ve çeşitli spekülasyonlar çıkmaya başlaması ile birlikte Euro'ya olan güven de azalmıştır. AB politikacıları ve IMF yetkililerinin aksine güvencelere rağmen, alacaklılar temerrüt için para cezasına çarptırılmış ve Standard and Poors'un alacaklılarını verdikleri borçlarının yüzde 30 ila 50'sini kaybedebileceğini tahmin etmiştir. Piyasaların temerrüt beklentisi ve Avrupa ve ötesindeki sarsıntılı finansal piyasalar, IMF ile işbirliği içinde isteksiz bir AB'yi Yunanistan'ı kurtarmak için bir plan yapmaya zorlamıştır. Borç piyasalarında sermaye yükseltmeyen Yunanistan, resmen bir AB / IMF kurtarma talebinde bulunmuştur¹⁵¹.

¹⁵¹ S.Abboushi, "Analysis And Outlook Of The Greek Financial Crisis", **Journal of Global Business Management**,2011, Cilt: 7 sayı: 1, s.4.

Euro ülkeleri ve IMF, 110 milyar Euro ve 3 yıl vadeli kredi garantisini Yunanistan'a verdiklerini açıkladı. Buna karşılık, Yunan hükümeti kamu kesimi ücretlerini dondurmayı, yüksek KDV vergilerini, emekli aylığını ve sosyal hizmet ödemelerini düşürmeyi, emeklilik yaşını yükseltmeyi, yeni işletme vergilerini ve diğer birçok tasarruf tedbirini içeren bütçe indirimlerini ve büyük tasarruf tedbirlerini kabul etti.¹⁵²

Başlangıçta, önerilen kurtarma 45 milyar Avro'ydu, ancak finansal piyasalara güçlü bir mesaj göndermek, krizin bulaşma tehlikesiyle mücadele etmek ve temerrüt beklentilerini azaltmak için hızlı bir şekilde iki katına çıktı. Tahvil piyasaları etkilendi, Avrupa'daki borsalar büyük ölçüde geriledi, Euro yıllar içinde en düşük değere düşürüldü ve temerrüde düşme riskine karşı sigorta maliyeti arttı.¹⁵³

Diğer bir karmaşık faktör, en büyük Yunan bankalarının ve diğer egemen borç araçlarının sahipleri olan en büyük Avrupa bankalarının kırılganlığıydı. Yunanistan, Fransa'daki bankalara 75 milyar dolar, Almanya'ya 45 milyar dolar, İngiltere'ye 15 milyar dolar, Portekiz'e 9,7 milyar dolar, İrlanda'ya 8,5 milyar dolar, vb. borçluydu¹⁵⁴. Avrupa'daki büyük bankalar için yarattığı zararlar nedeniyle, yalnızca bir yıl önce yaşanana benzer başka bir bankacılık krizini tetikleyebilecek olan AB, Yunanistan veya diğer Avrupa ülkelerinin temerrüdünden endişe duydu. Avrupa'daki büyük bankalar hisse senedi değerlerinin azaldığını ve borçlanma yeteneklerinin azaldığını gördü. AB ve IMF, kurtarma planı kapsamındaki ödemeyi 110 milyar Euro'ya çıkardılar, ancak panik devam etti, Portekiz ve İspanya'nın kredi notu düşürüldü ve kriz pan-Avrupa krizi olarak büyümeye devam etti. Avrupa ve IMF, ciddi likidite sıkıntısı çeken tüm yoksul euro hükümetlerine borç sağlamak için 750 milyar Euro tutarında istisnai ve eş görülmemiş bir yardım paketine karar vermeyi kabul etti¹⁵⁵. 750 milyar Euro'luk pakete, AB hükümetlerine ciddi borç sorunları olan krediler vermek için Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen 60 milyar Euro'luk Acil Durum Fonu dâhildir.

¹⁵² Nelson D Schwartz, "In And Out Of Each Other's European Wallets" **New York Times**, 01.06.2010, <https://www.nytimes.com/2010/05/02/weekinreview/02schwartz.html> (15.06.2019), s. 1.

¹⁵³ Schwartz, s.1.

¹⁵⁴ Schwartz, s.1.

¹⁵⁵ Stephen Fidler, EU Bailout Sparks New Challenge. **Wall Street Journal**, 11.06.2010. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704879704575236572824559304> (15.06.2019), s.1.

3.5. YUNANİSTAN BORÇ KRİZİ VE O'CONNOR DEVLETİN MALİ KRİZİ ARGÜMANI

Bu bölümde, Yunanistan'ın Borç Krizi O'Connor'ın teorisi ile açıklanmaya çalışılacaktır. Bilindiği üzere, O'Connor (1973) kapitalist üretimin sürebilmesi için gerekli olan birikimin devamlılığı ve sistemin meşruluğunun sağlanması, gelişmiş devlet tarafından sağlanması zorunlu iki amaç ya da koşuldur. Kapitalizmin bir üretim biçimi olarak kendini yeniden üretebilmesi için devletin ilk temel amacı (işlevi) sermaye birikiminin sağlanması ve sermaye birikiminin sürdürülebilmesidir. Kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilmesi için gerekli olan ikinci işlev ise sistemin meşruluğunun sağlanmasıdır. Kapitalist sistemde devletin işlevi, birbirini tamamlayan, fakat özellikle bunalım dönemlerinde birbirleriyle çelişkiye düşen bu iki ana alanda ön koşulları sağlamak ve sürdürmektir.

O'Connor kapitalist sistemin yeniden üretimini sağlamak ve gerekli işlevleri yerine getirmek için kamu harcamalarının kullanıldığını ve bu yüzden kamu harcamalarının arttığını söylemektedir. Bu bölümde, Yunanistan özelinde bu durumun geçerli olup olmadığını test etmek adına 'birikimin devamlılığı' ve 'sistemin meşruluğunun sağlanması' olguları farklı değişkenler aracılığıyla sayısallaştırılmış ve görselleştirilmiştir.

3.5.1. Yunanistan Toplumsal Sermaye Harcamaları

Toplumsal sermaye harcaması ikiye ayrılmaktadır: Toplumsal yatırım harcamaları ve toplumsal tüketim harcamaları. Bu bölümde, toplumsal yatırım harcamaları ve toplumsal tüketim harcamalarını oluşturan kalemler olan:

- Altyapı Harcamaları
- Araştırma Geliştirme Harcamaları
- Devlet Teşvik Ve Yardımları
- KİT Politikaları Ve Harcamaları
- Eğitim Harcamaları
- Sağlık Harcamaları
- İşsizlik Yardımları üzerinde durulacaktır.

3.5.1.1. Toplumsal Yatırım Harcamaları

Sabit sermaye olarak tanımlanan toplumsal yatırım harcamaları; haberleşme, elektrik, su, enerji vb. gibi tüm üretime girdi olan alt yapı hizmetleridir. Bu harcamalar yoluyla sermayenin bütünleyicisi olan emeğin verimliliği artmaktadır.¹⁵⁶

Bu haliyle toplumsal yatırım harcamaları, emek gücünün niceliğini ve verimliliğini arttıran projeler ve hizmetlerdir. Devlet tarafından finansmanı sağlanan sanayi bölgeleri en güzel örnektir. Toplumsal yatırım harcamalarını fiziki ve beşeri sermaye olarak iki alt kategoride düşünmek mümkündür.¹⁵⁷

Fiziki sermaye, ekonomik altyapıyı tanımlarken, beşeri sermaye eğitim öğretim harcamaları, eğitim sisteminin her aşamasında yapılan hizmetler ve eğitim sisteminin gerek içinde gerekse dışında olan bilimsel çalışmalar ve ar-ge hizmetlerini içerir. Çalışmanın bu noktasında, emeğin verimliliği ve niceliği üzerinde etkili olan harcama unsurları incelenecektir.

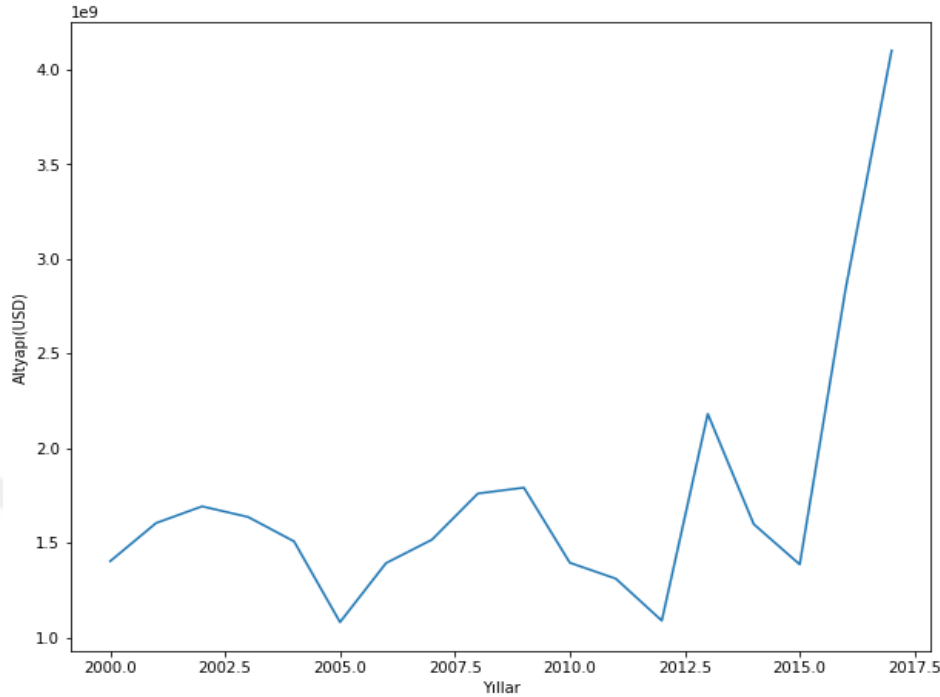
3.5.1.1.1. Altyapı Harcamaları

Altyapı harcamaları uzun vadeli kalkınmanın en önemli yatırımlarından biridir. Altyapı harcamaları birçok yatırımın temeli ve ilk koşuludur, dolayısıyla birçok farklı yatırımı etkileme ihtimali bulunmaktadır. Aşağıdaki şekilde Yunanistan hükümetlerinin 2000- 2017 yılları arasında yaptıkları alt yapı harcamaları görülmektedir.

¹⁵⁶ Bergi, s.5

¹⁵⁷ James O'Connor, **The Fiscal Crisis Of The State**, California State University San Jose, St. Martin Press, 1973, s.6.

Şekil 12: Yunanistan'ın (2000-2017) Altyapı Harcamaları(milyar \$)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

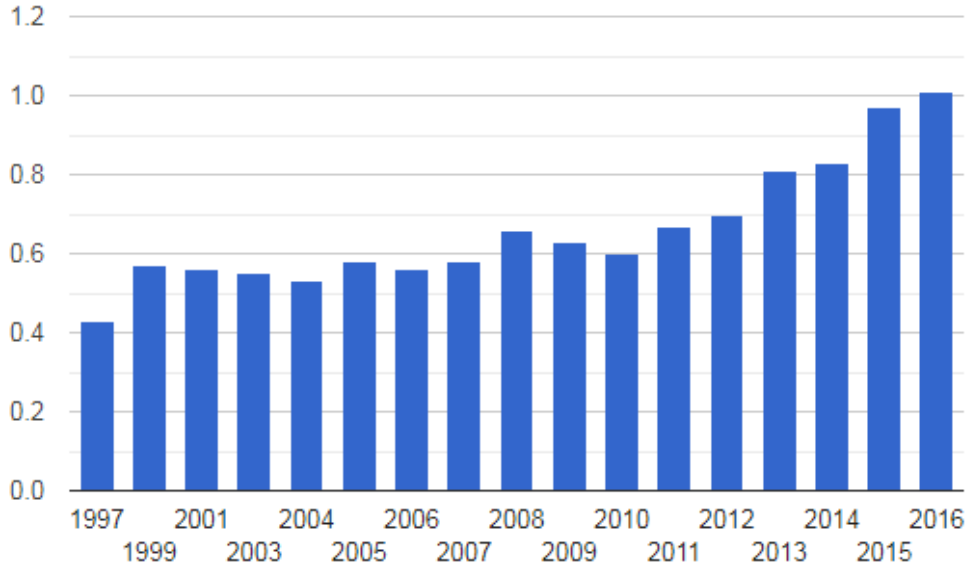
Alt yapı harcamalarının 2000 – 2005 yılları arasında çan eğrişi şeklinde hareket ettiği görülmektedir. 2005 sonrası dönemde ise 2008 yılına kadar bir artış yaşanmıştır. Altyapı harcamalarının, kriz dönemi olan 2008 ve sonraki birkaç senede Yunanistan'da düştüğü sonrasında ise arttığı görülmektedir. Ancak 2015 yılında kriz öncesi seviyesine dönen altyapı harcamaları sonrasında ise hızla yükselerek Yunanistan'ın daha önce ulaşmadığı bir seviyeye ulaşmıştır. Bu olgu, Yunanistan'ın daha uzun vadeli kalkınma hedeflerine kriz sonrası odaklandığını göstermektedir.

3.5.1.1.2. Araştırma Geliştirme Harcamaları

Normal olarak kriz döneminde ar-ge harcamalarının azalması beklenebilir, çünkü ar-ge harcamaları uzun vadeli olumlu sonuçlar verme ihtimali olan bir yatırım şeklidir ve kriz döneminde uzun vadeden çok kısa vadeli sonuçlar yaratan politika setleri kullanılmaktadır. Yunanistan'da da yaşanan durum budur.

Şekil 13’de Yunanistan’ın 1997-2016 yılları arasında yapılan araştırma geliştirme harcamalarının GSYİH içerisindeki payları yüzde olarak verilmiştir. Buradaki veriler hem kamu hem de özel araştırma geliştirme harcamalarını kapsamaktadır. Verili dönemde araştırma geliştirme harcamalarının payı 1997 yılında % 0,43 civarında iken 2016 yılında maksimum seviye olan % 1,1 seviyesine çıkmıştır. 2008 Mortgage krizi öncesi söz konusu oran 2007 yılı itibariyle % 5,8 civarı gerçekleşmiş 2008 yılında ise % 0,6 ‘yı aşmıştır. Borçlanma krizinin patlak verdiği 2010 yılında ise tekrar % 0,6’nın altına düşmüştür. 2012 yılı ile birlikte kurtarma paketleri ile birlikte bu oran tekrar % 0,6 ‘nın üstüne çıkmıştır.

Şekil 13: Yunanistan Araştırma Geliştirme Harcamalarının GSYH’ya Oranı (1997-2016)

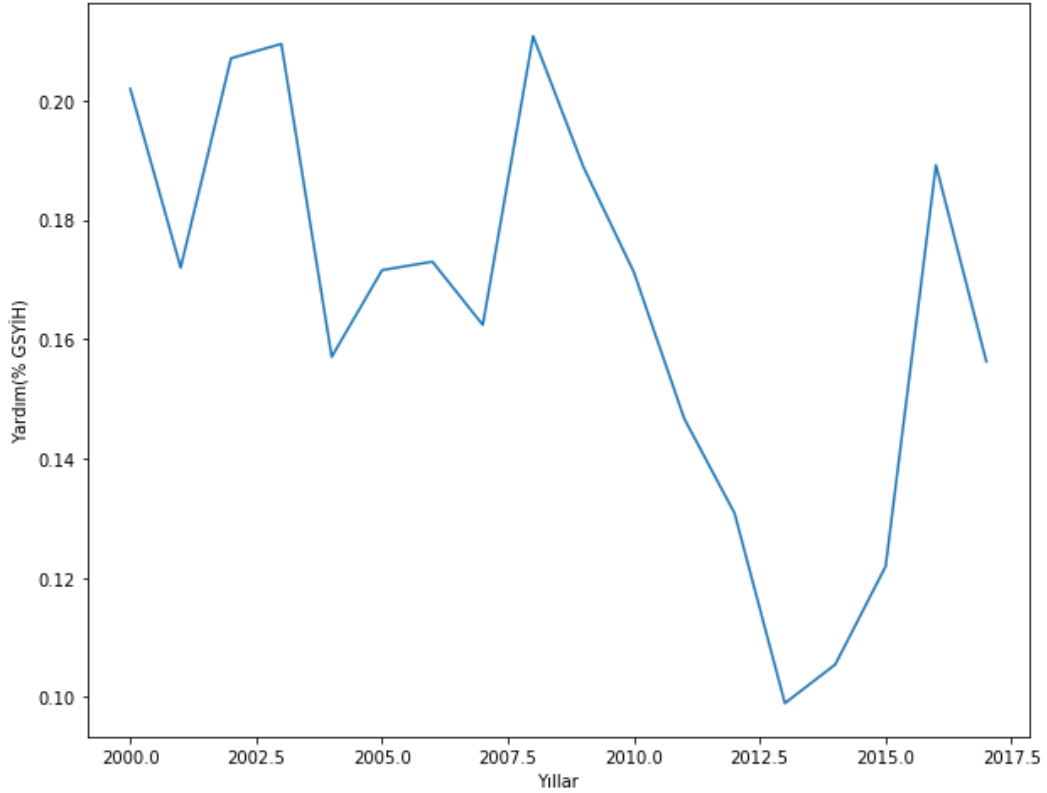
Kaynak:https://www.theglobaleconomy.com/Greece/Research_and_development/,(Çevrimiçi),(15.06.2019).

3.5.1.1.3. Devlet Teşvik Ve Yardımları

Devlet yardımlarının özellikle çalkantı dönemlerinde artması beklenebilir. Bunun temel nedeni, gereken sermayeye sahip olmayan kişi ve şirketlerin yatırımlarını desteklemektir. Ancak kriz döneminde Yunanistan’ın devlet yardımlarını bu dönemde kestiği görülmektedir. Her ne kadar devlet teşvik ve

yardımları azalsa da, ileride de görüleceği üzere bunun temel nedeni azalan vergi gelirleridir. Ancak buna rağmen, sosyal güvenlik harcamaları ve işsizlik yardımı bu dönemde hızla artmıştır. Bu durumun esas nedeni de artan işsizliktir. Yani aslında, benimsenen bir devlet politikası olarak devlet teşvik ve yardımları artmamış, artan işsizlik dolayısıyla yükselen işsizlik ödemeleri ve sosyal güvenlik harcamaları söz konusudur.

Şekil 14: Devlet Yardımlarının GSYİH'ya oranı (2000-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

2000 yılında % 0,20 civarı olan devlet yardımları kriz yılı olan 2008 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiş ve 2008 yılından sonra artan bir seyir izleyerek, 2010 yılında % 0,28 civarına kadar yükselmiştir. 2010 yılından sonra sert bir düşüş ile birlikte % 0,10 civarına kadar inmiştir.

3.5.1.2. Toplumsal Tüketim Harcamaları

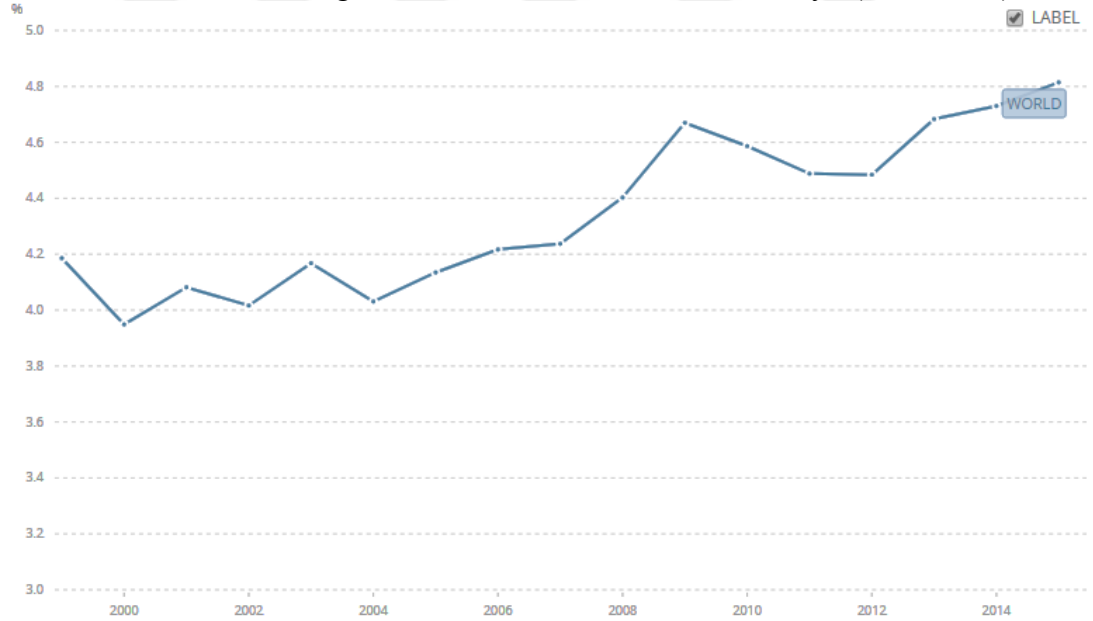
Bu bölümde O'Connor'ın yaklaşımına uygun olarak Yunanistan'ın kriz dönemi ve sonrasındaki toplumsal tüketim harcamaları incelenecektir. Bu harcamalar şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Eğitim Harcamaları
- Sağlık Harcamaları
- İşsizlik Yardımları

3.5.1.2.1. Eğitim Harcamaları

O'Connor'ın toplumsal tüketim harcamaları içerisinde ifade ettiği eğitim harcamalarının kriz dönemlerinde kötü etkilenmesi beklenecektir. Fakat borçlanma krizinin etkilerinin daha net hissedildiği yıllar olan 2009-2010 yıllarına kadar artış göstermiş 2010 yılı ve 2012 yılları arasında % 2 kadar azalmıştır.

Şekil 15: Yunanistan'ın Eğitim Harcamalarının GSYH'daki Payı (2000-2014)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

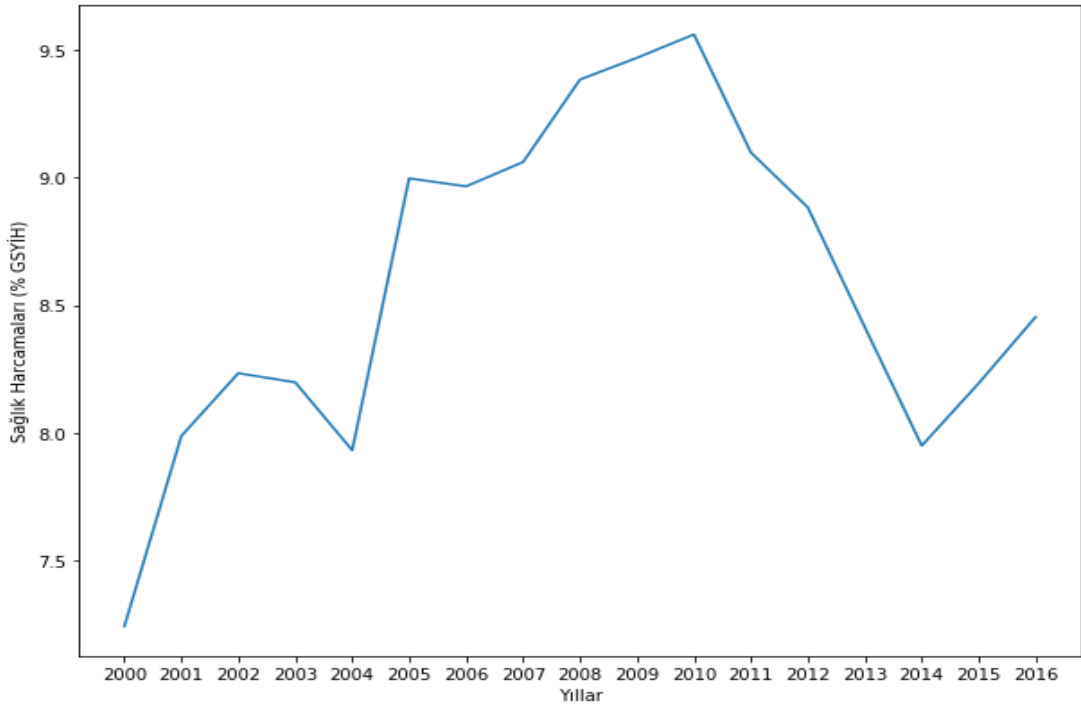
Şekil 15'de Yunanistan hükümetlerinin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH içerisindeki payları yüzde olarak yer almaktadır. 2000 yılında yaklaşık % 4 civarı olan

bu oran 2006 yılına kadar bu seyir korumuş, 2006- 2009 arasında artarak % 4.58 civarına gelmiştir. Krizin kendini hissettirdiği 2010 -2012 yılları arasında ciddi bir düşüş trendine girmiştir. Bu verilerden anlaşılacağı gibi kriz dönemi eğitim harcamaları ciddi bir şekilde azalmıştır. 2012 sonrası dönemde uygulanan kurtarma paketleri ve yapısal reformlar ile birlikte eğitim harcamaları 2014 yılı itibariyle % 4,8'e kadar çıkmıştır.

3.5.1.2.2. Sağlık Harcamaları

Kriz döneminde Yunanistan'da sağlık harcamalarının hızla ve dramatik bir şekilde arttığı görülmektedir. Krizden hemen önce ve sonrasında benzer bir yol izleyen sağlık harcamaları kriz döneminde Yunanistan'da patlamıştır. Bu da devlet harcamalarının kriz döneminde arttığını gösteren göstergelerden biri olarak görülmektedir.

Şekil 16: Yunanistan'da Sağlık Harcamaları (2000-2016)

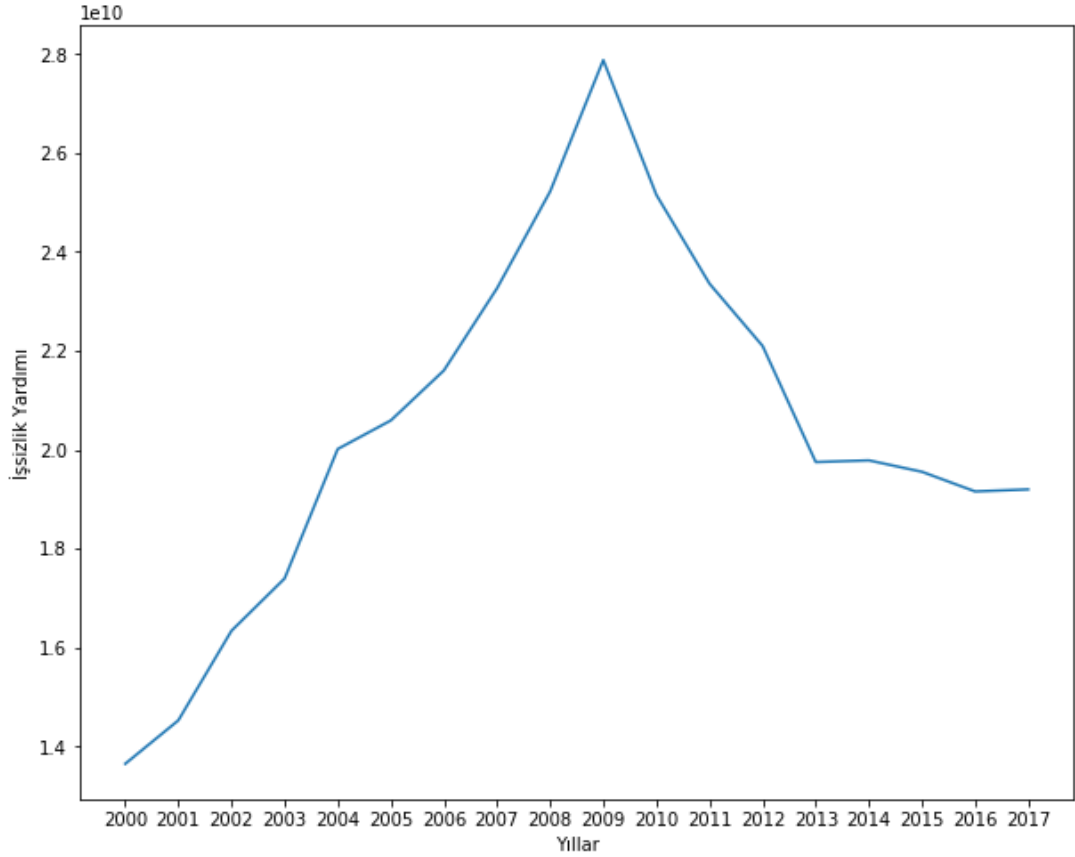
Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Şekil 16’da Yunanistan hükümetlerinin yaptığı eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payları yüzde olarak yer almaktadır. Sağlık harcamaları 2000 yılında % 3 2002 yılında arasında % 8,3 ‘e gelerek % 5,3 gibi ciddi bir artış gerçekleşmiştir. 2004 yılında düşen eğitim harcamaları 2006 yılına kadar tekrar artarak % 9’a kadar yükselmiştir. Borçlanma krizinin kendini çok hissettirdiği yıl olan 2010 yılında ise %9,5 seviyesi ile birlikte zirve yapmıştır. Kriz sonrası dönemde 2014 yılına kadar eğitim harcamaları azalış göstermiştir. Kriz öncesi dönemde toplumsal tüketim harcamalarının bir unsuru olan eğitim harcamaları artış göstermiştir.

3.5.1.2.3. İşsizlik Yardımları

Her ülkede olduğu gibi Yunanistan’da da kriz döneminde işsizlik yardımlarının işsizliğin artışına paralel olarak artması beklenebilir. Bu durum sosyal devlet olmanın bir gereğidir. Yunanistan’da da kriz döneminde yaşanan durum budur. Aşağıdaki tabloda işsizlik yardımlarının nominal değerlerine yer verilmiştir. Buna göre, kriz öncesi 2,2 milyar dolar olan işsizlik yardımları kriz sonrası hızla yükselerek, 2,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Kriz sonrası dönemde de aynı hızla düşüş göstererek kriz öncesi dönemin çok daha altına, 1,4 milyar dolara, düşmüştür.

Şekil 17: Yunanistan’da İşsizlik Yardımları(2000-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>,
(15.06.2019).

Yukarıdaki şekilde işsizlik yardımlarının nominal değerlerine yer verilmiştir. Buna göre, kriz öncesi 2,2 milyar dolar olan işsizlik yardımları kriz sonrası hızla yükselerek, 2,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Kriz sonrası dönemde de aynı hızla düşüş göstererek kriz öncesi dönemin çok daha altına, 1,4 milyar dolara, düşmüştür.

3.5.2. Yunanistan Toplumsal Gider Harcamaları

Kapitalist sistemde devlete yüklenen bir diğer işlev de sistemin meşruiyetini sağlamaktır. O'Connor'a göre bunun için toplumsal gider harcamaları kullanılır. O'Connor'ın refah ve askeri harcamalar (*welfare* ve *warfare state*) olarak genellediği toplumsal gider harcamaları, toplumsal sermaye harcamalarının aksine ekonomi

üzerinde arz yönlü değil, talep yönlü etkilere yol açar. Bu harcamalar dolaylı olarak bile üretken olamazlar. O'Connor kapitalist devletin rejim farklılıklarına rağmen meşruiyeti sağlayacağını iddia eder.

3.5.2.1. Toplumsal Refah Devleti Harcamaları (Welfare State)

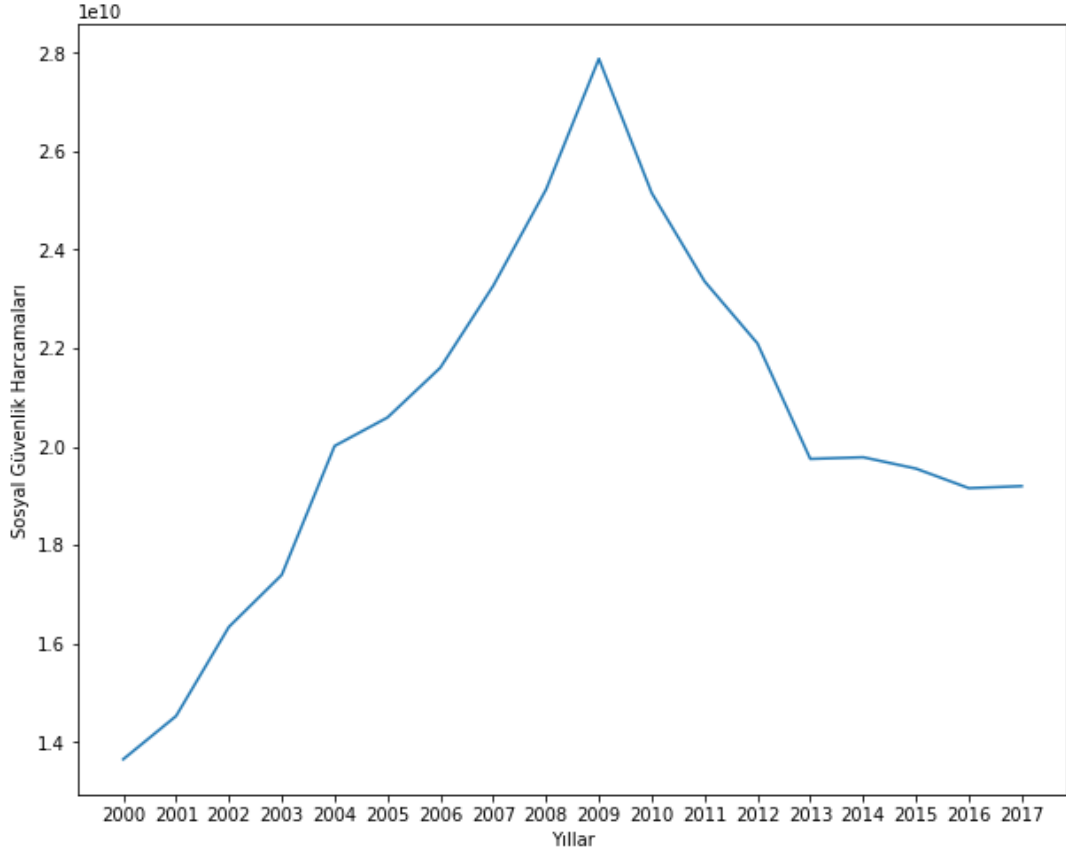
Sermaye birikiminden fayda sağlayamayan hatta zarar gören kesimler olan yaşlılar, işsizler, hastalar ve diğer sosyal bakımdan dezavantajlı olan kesimlere aktarılan işsizlik ödemeleri, yaşlılık sigortası ve benzeri diğer yardımlar, yani *sosyal güvenlik harcamaları* kapitalist sistemin uzun vade de işlerliğini sağlayarak kapitalist sermaye birikiminin uzun dönemde sürekliliğini sağlamaktadır.

O'Connor bu kapsamda yapılan sosyal güvenlik harcamalarının genel olarak yanlış değerlendirildiğini düşünmektedir. Çünkü sadece ekonomik olarak ihtiyaç duyanların değil aynı zamanda ihtiyaç duymayanların da işsizlik yardımı, yaşlılık sigortası, tazminat gibi ödemeleri alma hakkı vardır yani sosyal güvenlik hizmetinden yararlananların sayısı artmıştır. O'Connor göre sosyal güvenlik harcamaları her ne kadar işsizleri ve emekli işçileri ılımlaştırarak politik ve iktisadi sistemin meşruiyetini sağlamak için kullanılıyor görülse de sistemin temel gayesi *teknelci sektör* içinde istihdam edilmiş olan işçiler için bir iktisadi emniyet supabı oluşturup, bu sayede morali yükselen işçilerin disipline edilmesidir. Bu sayede sermaye birikimi ve kapitalist üretim tarzı için elzem olan yönetim ve emek ilişkilerinin ahenkli olması kolaylaşır. Yani sosyal güvenliğin temel gayesi ve sonucu verimliliği, karlılığı ve üretim kapasitesini artırmaktır. Aslında sosyal güvenlik temelde işçiler için değil kapitalistler ve sermaye şirketleri için bir güvenliktir.

3.5.2.1.1. Sosyal Güvenlik Harcamaları

2000-2009 tarihleri arasında istikrarlı bir şekilde artan *sosyal güvenlik harcamaları* sistemin meşruiyeti için elinden geleni yapmış ve 2008 yılında 2,8 milyar dolar ile zirve yapmıştır. Fakat krizin en çok hissedildiği yıl olan 2010 yılından itibaren süreç tersine dönmüştür. Şekil 18'de bu gelişim görülebilmektedir.

Şekil 18: Sosyal Güvenlik Harcamaları (2000-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi),

<https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.201

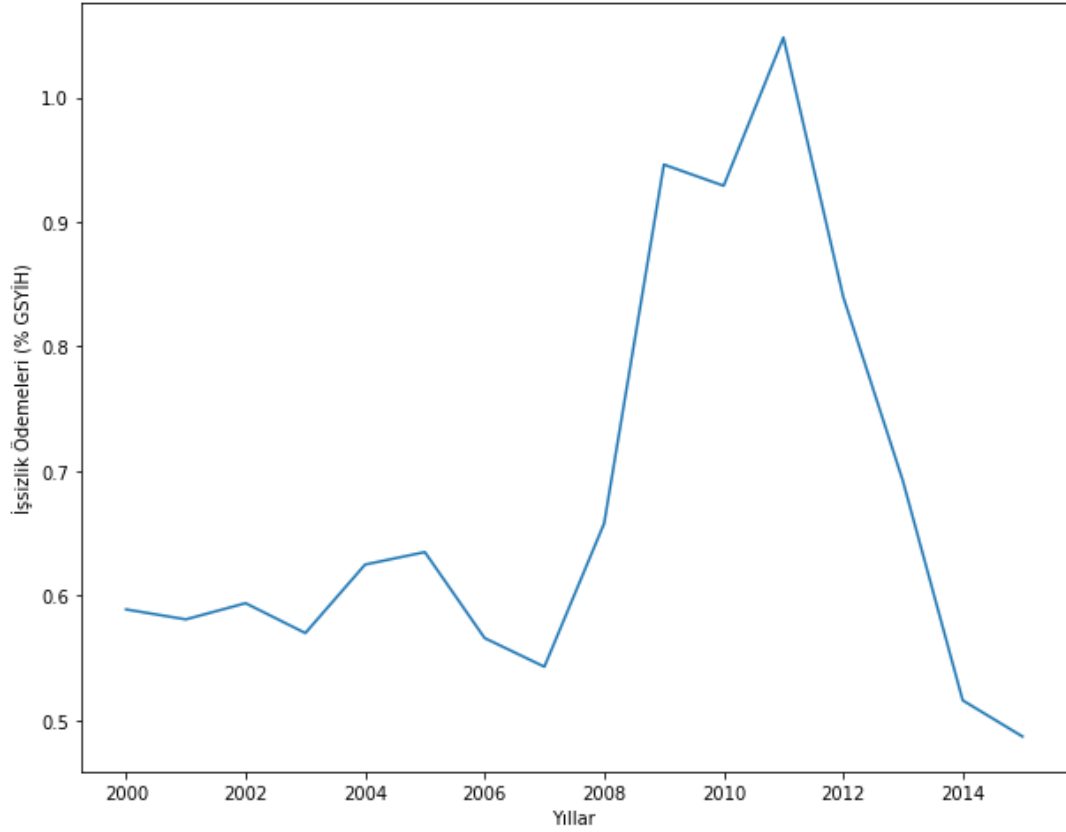
Kriz dönemlerinde sosyal güvenlik harcamalarının artan işsizlik ve sağlık harcamaları nedeniyle artması beklenebilir. Dolayısıyla, Yunanistan'da kriz döneminde patlayan sosyal güvenlik harcamaları 2,8 milyar dolara ulaşarak rekor kırmıştır. Sonrasında ise, hızla düşerek 2,0 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

3.5.2.1.2. İşsizlik Ödemeleri

İşsizliğin hızla artışına paralel olarak işsizlik ödemelerinin Yunanistan'da artması beklenebilir. Bunu doğrulayan şekilde, 2008 sonrası işsizlik ödemeleri Yunanistan'da ciddi bir şekilde artış göstermiştir. Ancak bir diğer önemli gözlem ise, işsizlik ödemelerinin işsizlik oranlarına kıyasla belli bir gecikme ile artış göstermesidir. Bunun nedeni de, bilindiği üzere, işsizlik ödemelerinin işsiz kalındıktan hemen sonra yapılmamasıdır. İşsizlik ödemeleri de sosyal güvenlik

harcamalarının aksine bir seyir izlemektedir. Yani kriz öncesi dönem olan 2000-2008 tarihleri arasında stabil bir seyir izlemiştir.

Şekil 19: İşsizlik Ödemeleri (2000-2014)

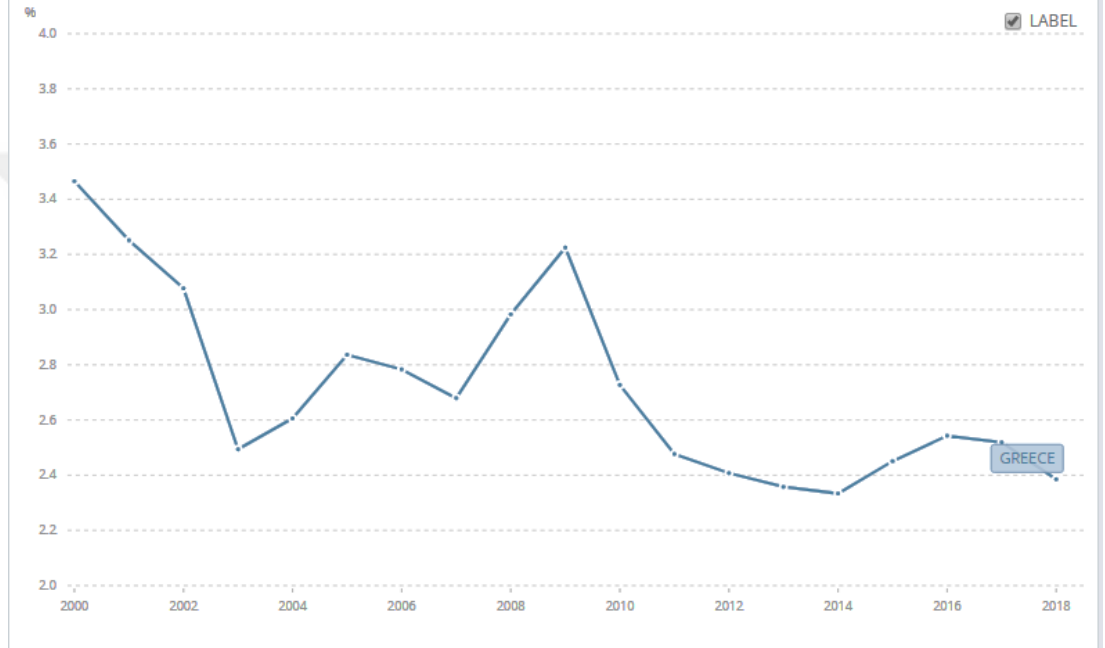
Kaynak: OECD,(Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (15.06.2019).

Şekil 19’da seçili dönemde işsizlik ödemelerinin Yunanistan’nın yaptığı işsizlik ödemeleri verilmiştir. İşsizlik yardımları, 2000’li yılların başında 6 milyar dolaylarında gerçekleşerek istikrarlı bir seyir izlemiştir. Kriz başlangıcında ise yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmış fakat zirveyi 2011 yılında 1 milyar doları aşarak yapmıştır. 2012 yılı itibariyle azalmaya başlamış ve 2014 yılında 0,5 milyar doların altına inmiştir. Kriz öncesi artan işsizlik ödemelerinde yaşanan bu azalışın nedeni ise kurtarma paketleri ve hükümet değişikliği ile gidilen reformlardır.

3.5.2.2. Toplumsal Savaş Devleti Harcamaları(Warfare State)

Kapitalist devlette sistemin meşruiyetini sağlamak için kullanılan bir diğer toplumsal gider harcaması unsuru askeri harcamalardır. O'Connor tarafından "warfare state " olarak tanımlanan bu harcamalar ekonomi üzerinde talep yönlü etkilere sahiptir.

Şekil 20: Askeri Harcamalar (% GSYİH) (2000-2018)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (Çevrimiçi), https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2018&locations=GR&name_desc=false&start=2000&view=chart, (16.06.2019).

Şekil 20’de Yunanistan’ın 2000-2018 yılları arasında askeri harcamaların GSYİH ‘ya oranı verilmiştir. 2000 yılında % 3,4 civarı olan askeri harcamalar; Türkiye ve Yunanistan’da yaşanan depremler sonrası ilişkilerin düzelmesi sayesinde azalış göstermiş, 2002 yılında % 2.49 civarına kadar inmiştir. 2004 -2006 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen askeri harcamalar, 2007 yılı itibariyle kritik bir artış göstermiş ve 2009 yılında % 3,22 civarına kadar yükselmiştir. 2009 sonrası askeri harcamaların azalmasında 2010 yılı itibariyle AB tarafından uygulanan 146,2 milyar dolarlık kurtarma paketi ile birlikte yaşanan olumlu havanın etkili olduğu söylenebilir.

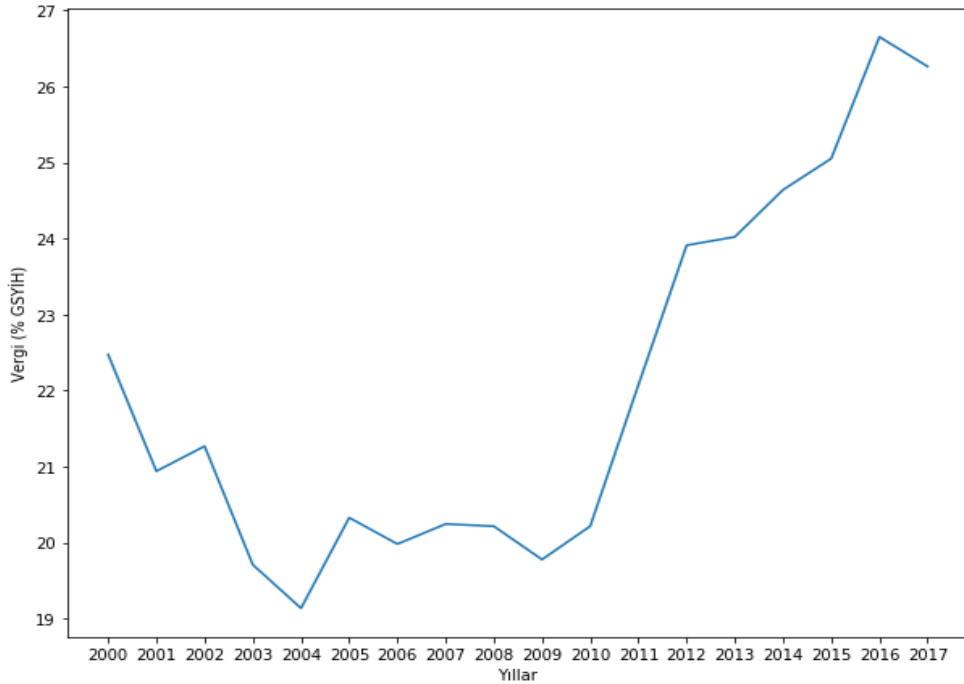
3.6. FİNANSMAN BİÇİMLERİ

Bilindiği üzere, devletin genel olarak üç farklı finansman şekli bulunmaktadır. Bunlar; vergi yoluyla, borçlanma yoluyla ve özel gelirler (turizm, taşımacılık vb.) aracılığıyla yapılan finansmandır.

3.6.1. Vergiler İle Finansman

Devletin en önemli finansman geliri vergilerdir. Vergiler devletin gelirleri içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yunanistan'da vergi gelirlerinin devlet gelirleri içerisindeki ağırlığı birçok ülkeye kıyasla daha düşüktür. Kriz öncesi dönemde GSYİH'nın %20'si civarında olan vergi gelirleri, kriz döneminde hızlı bir artış göstermiştir. Bu durum, her ne kadar işsizlik ve kapanan işyeri sayısı artmış olmasına rağmen devletin vergi oranlarını arttırdığı ve çalışanlar üzerindeki vergi yükünün de buna paralel olarak arttığını göstermektedir.

Şekil 21: Vergi Gelirleri (% GSYİH) (2000-2017)

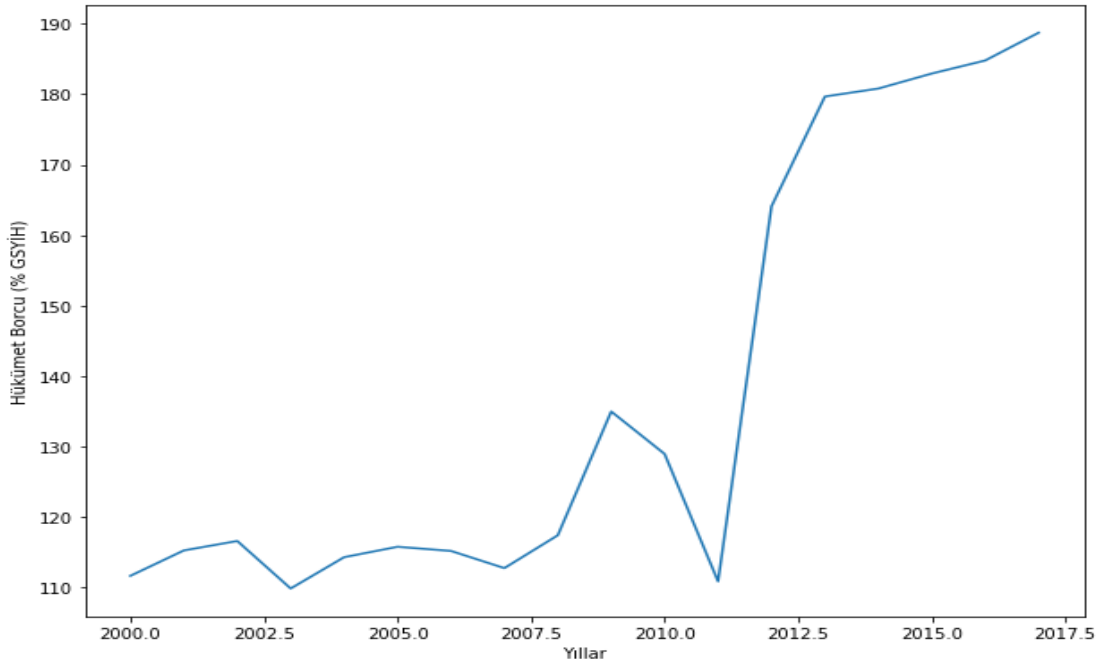
Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.YPKG.ZS?locations=GR&view=chart>
,(15.06.2019).

Kriz sonrası dönemde vergi gelirlerinin GSYİH içerisindeki yeri %27 seviyelerine kadar gelmiştir. Dolayısıyla, Yunanistan'ın kriz dönemi ve sonrasında vergi dışı gelir yaratma esnekliğinin çok düşük olduğu görülmektedir. Bu bir ülke için çok önemli bir sorundur çünkü çalışan sayısının ciddi bir şekilde azaldığı yerde vergileri artırmak sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda sosyal karmaşaya neden olabilecek bir durumdur.

3.6.2. Borçlanma İle Finansman

Daha önce de tartışıldığı üzere, Yunanistan'ın borçlanma oranı kriz döneminde beklenildiği şekilde artmıştır. Buna göre, kriz öncesi dönemde GSYİH'nın %120'si civarında olan borçlanma oranı ilginç bir şekilde 2008 sonrası iki yıl düşmüş ancak sonrasında patlama göstermiş ve daha önce Yunanistan'ın tecrübe etmediği bir seviyeye ulaşmıştır. 2017 yılında kamu borcunun GSYİH'ya oranı %190 ile GSYİH'yı neredeyse ikiye katlamıştır.

Şekil 22: Yunanistan'ın Borç Stoku(2000-2017)

Kaynak: Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?locations=GR>,
(15.06.2019).

Yunanistan'nın Avro bölgesine katılması ile nominal faizlerde yaşanan inanılmaz düşüş ile birlikte, kredi ile finansmanın maliyeti ucuzlamış ve Yunanistan'nın temel finansman biçimi borçlanma haline gelmiştir.

Şekil 22 'de ortak para birimine geçiş sonrası 2000'li yıllarda Yunanistan kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı gösterilmiştir. Maastricht kriterlerinin kamu borç stokuna¹⁵⁸ ilişkin olan kriterini hemen hemen hiçbir zaman sağlayamayan Yunanistan'nın borç stokunun GSYİH'ya oranı 2000 yılında % 110 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Kriz öncesi seyrini çok değiştirmeyen borç stoku borç krizi sonrası 2011 yılı itibariyle ciddi bir artış trendine girmiş ve yalnızca bir yıl sonra, 2012 yılında borç stoku / GSYİH oranı % 180 olarak gerçekleşmiştir. Kurtarma paketleri ile birlikte borç stoku azalış gösterse de 2017 yılında Yunanistan'nın daha önce görmediği düzey olan % 190 seviyesine çıkmıştır. O'connor'ın tezinde savunduğu gibi toplumsal tüketim ve toplumsal gider harcamalarında yaşanan artışlara bağlı olarak verilen bütçe açıkları borçlanma yoluyla finanse edilmiş ve borç yükü giderek fazlalaşmıştır.

3.5.3. Özel Gelirler ile Finansman

O'connor, “ The Fiscal Crisis of State” eserinde özel finansman gelirlerini devlet tarafından kurulan şirket oluşumları olarak yani kamu iktisadi teşebbüsler olarak tanımlamıştır. Fakat Yunanistan özelinde düşünüldüğünde özel finansman gelirleri olarak; devlet tarafından elde edilen turizm gelirleri, limanlardan elde edilen gelirler, uluslararası taşımacılıktan Yunanistan devleti tarafından elde edilen gelirler bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat çalışmamızda bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri veri bulup değerlendirmek mümkün olamamıştır. Özel finansman gelirlerinin kriz döneminde azalacağını ve devletin kendisinin teşebbüsler kurmasının sermaye birikiminin sağlanmasına ve sürdürülebilirliği amacıyla çelişeceği gerçeğini birlikte düşündüğümüzde kapitalist sistemde bütçe açıklarını devletin özel gelirlerinde yaşanan artışlar ile finanse etmek mümkün değildir.

¹⁵⁸ Maastricht anlaşmasının üç numaralı kriterine göre kamu borç stoku / GSYİH oranı % 60 'ı geçmemelidir.

SONUÇ

Üretim seviyeleri ve GSYİH, piyasadaki refahın çok önemli göstergeleri olsa da, anlamlı olmak için bu göstergelerin dinamikleri dikkate alınmalıdır. Kapitalist üretim sistemini korumak için, üretim ve tüketim gibi faaliyetlerin giderek daha fazla takip edilmesi şarttır. Aksi takdirde, geçici olmayan üretim veya tüketim tıkanmaları sistemin devamlılığı için önemli bir sorun olacaktır.

Sistemin devamı için en büyük sorumluluk hiç şüphesiz devlete aittir. Buradan hareketle, devlet harcamalarının O'Connor'a göre iki temel işlevi vardır: sermaye birikiminin sürekliliği ve sistemin meşruiyetini sağlamak. Devlet, bu işlevlerin bir parçası olarak, bir yandan arz etkileriyle toplumsal sermaye harcamasını, diğer yandan talep etkileriyle toplumsal gider harcamasını sağlayarak, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Sınırlı bir dünyada sınırsız büyüme arayan sistemin devamlılığı adına, bu harcamalar istikrarlı bir şekilde artma eğilimindedir. Bu iki işlev kapsamında devlet harcamalarındaki artış, fon ihtiyacının artmasına neden olmaktadır. Bu noktada, giderek artan harcamalara rağmen, devlet mali bir kriz yaşamaktadır, çünkü devlet gelirlerini özel gelirler, vergiler ve borç alma yoluyla sürekli olarak artıramamaktadır.

2000'li yılların sonundan bu yana Yunan ekonomisinde meydana gelen ekonomik krizin nedenleri ve krizin etkilerinin hızla artması ve mevcut finansal kriz modellerinin söz konusu krizi açıklamada yetersizliği, Yunanistan ekonomisinin O'Connor'ın yaklaşımı aracılığıyla incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu dönemde, Yunanistan'da reel büyümedeki düşüş, sosyal sermaye harcaması ve sosyal güvenlik harcaması, sosyal harcamalardaki artış bütçe açıklarında daha da artışa yol açmıştır. Diğer taraftan, bu bütçe açıklarını tahvillerle finanse etmek için sürekli girişimlerde bulunulmuştur ve borç stoku /GSYH oranı giderek artmıştır. Sonuç olarak, Yunanistan'ın borç stoku yeni borç bulmak için mücadele etmeye devam etmiştir.

Yunanistan'daki borçlanma krizinin nasıl ortaya çıktığı ve krizin gelişme süreci O'Connor'ın 'Devletin mali krizi' yaklaşımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. O'Connor'ın yaklaşımı devlet maliyesinin şekillenmesinde finansal sermayenin önemine ve maliyenin çatışmacı sınıfsal karakterine dikkat çekmesi bakımından bugün için ayrı bir önemi olduğu belirtilebilir. O'Connor'ın yaklaşımından yola

çıkarak maliye teorisinin her kriz konjonktüründe değişerek geliştiğini göz önüne aldığımızda, içinde yaşadığımız kriz sürecinin de maliye teorisinde yeni kırılmalar yaratacağı düşünülebilir. Ancak Yunanistan özelindeki duruma bakıldığında durumun tam olarak böyle olmadığı görülmektedir.

Sermaye birikiminin sağlanması için kapitalist devlet tarafından yapılan toplumsal sermaye harcamalarının önemli bir kısmında artış görünmemektedir. Özellikle toplumsal yatırım harcamaları kriz dönemlerinde azalmıştır. Söz konusu artış kriz öncesi döneme göre çok büyük farklılıklar göstermemiştir. Toplumsal sermaye harcamalarının bir diğer unsuru olan toplumsal tüketim harcamalarının unsurları olan harcamalar ise farklı bir seyir izlemiştir. Örneğin krizin etkilerinin en çok hissedildiği 2010-2012 tarihleri arasında eğitim harcamaları ciddi bir şekilde azalış göstermiş olmasına rağmen kriz döneminde sağlık harcamaları ve işsizlik yardımları kritik düzeyde artış göstermiştir. Kapitalist sistemden zarar gören veya kâr elde etmeyen kesimlerin sistem içerisinde varlığını sağlamaya yönelik harcamalar olan toplumsal gider harcamaları ise kriz döneminde toplam talebi arttırma işlevini görmeye yetecek kadar artış göstermiştir. Özellikle sosyal güvenlik (welfare state) harcamaları ciddi şekilde artış gösterirken, askeri harcamalar (warfare state) ise ciddi bir şekilde azalmıştır. Fakat mortgage krizinin başlangıcı olan 2007 tarihi ile birlikte askeri harcamaların ciddi bir artış gösterdiği ve 2010 yılında AB tarafından Yunanistan için uygulanan 146,2 milyar dolarlık kurtarma paketi ile birlikte azalış seyrine girildiği unutulmamalıdır. 2007 ve sonrasında yaşanan askeri harcamalardaki bu artışın sermaye birikiminden fayda sağlamayan kesimler olan işçiler ve memurların başını çektiği toplumsal olayları bastırmak ve müdahale etmek için yani sistemin meşruiyetini zorla sağlamak için yapıldığı düşünüldüğünde sistemin güvenliğinin sağlanması amacına yönelik olduğu söylenebilir.

O'Connor'ın tezinin önemli bir parçası olan finansman şekli ise vergiler ile finansman açısından uyum göstermemektedir. Zira kriz dönemi öncesine göre vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı kriz sonrası artış göstermiştir. Yunanistan'ın vergi gelirlerinin devlet gelirleri içerisindeki payı birçok ülkeye göre kıyasla daha düşüktür. Bu noktada sermaye birikiminin devamı ve karlılığın yükselmesi adına vergi gelirleri düşük tutularak gereken yapılmıştır. Fakat kriz öncesi dönemde GSYİH'nın %20'si civarında olan vergi gelirleri kriz döneminde ve sonrasında

artmış ve 2016 yılı itibariyle %27 seviyelerine kadar gelmiştir. Bu anlamda Yunanistan'ın kriz dönemi sonrası vergi dışı gelir elde etme gücü oldukça azdır.

Devletin özel gelirler ile finansman yoluna gitmesi özel sermayeye rakip olmasının yanında kapitalist devletin ilk işlevi olan sermaye birikiminin sağlanması ve sürdürülmesine aykırı olacaktır. Ayrıca krizin kendini hissettirdiği 2010 tarihinden itibaren devletin kasasına giren turizm ve taşımacılık gelirleri ciddi şekilde azalış göstermiş ve bütçe açıkları için yeterli bir finansman kaynağı olamamıştır. Vergi gelirleri ve özel gelirlerin azalması Yunanistan'ın bütçe açıklarını finanse edebilmek için borçlanma yoluyla finansman yoluna gitmesini zorunlu kılmış ve borç stokunun GSYİH içerisindeki payı giderek artış göstermiştir. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere kriz öncesi dönemde artış seyrini sürdüren Yunanistan borç stoku 2010 yılından sonra artarak artmış ve 2017 yılında borç stokunun GSYİH'a oranı %190 ile rekor kırmıştır.

Sonuç olarak “Devletin Mali Krizi” argümanı perspektifiyle Yunanistan borçlanma krizi değerlendirildiğinde, kapitalist devlete yüklenen birikim sürecinin çelişkili yapısı “Devletin Mali Krizi” ni beraberinde getirmiştir. Bu nedenle mali kriz olgusu yüksek katma değerli üretim sürecine geçişte Yunanistan için geçerlidir.

KAYNAKÇA

Abboushi, Suhail. **Analysis and Outlook Of The Greek Financial Crisis.** *Journal of Global Business Management*, 7(1), 1, (2011).

Afranie, L. M., Hansen, T. R., Steffensen, I. D., Horn, L. **Why Has Greece Not Defaulted, Yet,** (2012).

Akçay, Belgin. **Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Borç Krizindeki Yunanistan İle Bir Karşılaştırma,** *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 1-38,2013.

Alptekin, Musa. **Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım.** *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015.

Arın, Tülay. **Kriz, Devlet, İktisat Ve Sosyal Güvenlik Politikaları.** İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Athanassiou, Ersi. **Fiscal Policy And The Recession: The Case of Greece.** *Intereconomics*, 44(6), 364, 2009.

Aydın, M. Kemal. **Kapitalizm ve Kriz . Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** , Çilt: 2, Sayı : 6 , 2003,ss.1-10.

Bakas, Dimitrios, “Evangelia, Papapetrou. Unemployment by Gender: Evidence From EU Countries” **International Advances in Economic Research**, Vol: 20, 2003, pp.103-111.

Bal, Oğuz. “Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi Ve İstihdam” **IJOPEC Konferansı** , Kocaeli,15-17.09.2011, ss.1-25

Bastı, Eyüp . **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**. Sermaye Piyasası Kurulu,Ankara 2006 .

Bergi, Murat. **Devletin Mali Krizi Kuramı Çerçevesinde Günümüz Türkiye'sinde İzlenen Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi**.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı ,İstanbul, 2013.

Cemil Eraslan, M. T. “Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri” *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 2015. ss.17-54.

Çaklı, Serpil, “Devlet Harcamaları: Birikim ve Meşrulaştırma” , **Ekonomik Yaklaşım**, 2008,ss. 85-119.

Çetin, Ayşegül, Birol Tayyar “Liberal İktisadi Düşünce Devlet”, **Celal Bayar İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** , Cilt: 14, Sayı:1,2013. ss.107-120.

Çetin, Halis, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt :2 , Sayı: 1, 2001, ss. 219-232.

Darıcan, Mehmet, Fatih, “Ekonomik Krizler Ve Türkiye”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi** ,Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, ss.39-46.

Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.ALLC.CD?end=2018&locations=GR&start=1960&view=chart> (25.06.2019).

https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/GRC (Çevrimiçi), (01.07.2019).

Dünya Kalkınma Göstergeleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.ALLC.CD?end=2018&locations=GR&start=1960&view=chart>, (01.07.2019).

Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=GR>, (01.07.2019).

Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.CPA.FINQ.XQ?locations=GR>, (25.07.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR>, (25.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR>, (25.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/IQ.WEF.PORT.XQ?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?locations=GR>, (15.06.2019).

Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri,(Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.YPKG.ZS?locations=GR&view=chart>,(15.06.2019).

Dobb, Maurice. ,**Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, Geçiş Tartışmaları**,Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Doll, Bob, “The Bullish Case For US Equities” Wall Street Journal,2010, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703561604575282893796461472>(Çevrimiçi),(15.07.2019).

Eren, F. M., **Ekonomik Krizler Ve Kriz Göstergeleri; 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler Ve Türkiye Karşılaştırılması**.2010,Konya .

Eser Hamza Bahadır, Dilek, Memişoğlu, Gökhan, Özdamar, “Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2011,Cilt: 16, Sayı: 2, ss.201-217.

Fidler, Stephen, “EU Bailout Sparks New Challenge”,Wall Street Journal,2010, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704879704575236572824559304>, (Çevrimiçi), (15.06.2019).

Gibson, D. Heather., Hall, S. G., Tavlas, G. S., “The Greek Financial Crisis: Growing İmbalances and Sovereign Spreads” ,*Journal of International Money and Finance*, Vol:3, issue 3, 2011,pp.498-516.

Güriz, Adnan. **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk** . Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

Hofstede, Geert, "Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values", **2nd edition, Thousand Oaks**, California: Sage Publications, Volume:5, 2001.

Jessop, Bob ,**State Theory: Putting The Capitalist State in Its Place**, Pensilvanya: Penn State Press, (1990)

Jessop, Bob, **The Future of The Capitalist State**. New Jersey: Blackwell Publishing,2001.

Karahanogulları, Yigithan, "Türkiye'de Devletin Mali Krizleri" . **Praksis**, Cilt: 9, 2003,ss.247-276..

Kibritçioğlu, Aykut, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 41, 2001, ss.1-18.

Kouretas, G. P, & Vlamis, P. "The Greek Crisis: Causes and Implications",**Panoeconomicus**" Volume:57,Issue:4, pp.391-404.

Krugman, Paul "A Model of Balance of Payment Crisis", **Journal of Money, Credit and Banking** , Volume: 11, Issue:3,1979, 311-325.

Locke, John. **Civil Governmant**, Sevinç Matbaası, Ankara. 1960

Lonner, W. J., Berry, J. W., & Hofstede, G. H. "Culture's Consequences: International Differences In Work-Related Values",**University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship**, 1980, pp. 1-327.

M. Nikifiros, D. B, The Greek Public Dept , **Nova Economia**, 2015, pp.1-31.

Manolopoulos, Jason, **Greece's' Odious' Debt: The Looting of The Hellenic Republic By The Euro, The political Elite and The Investment Community.** Anthem Press,2011.

Miskhin, Frederic S. “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, **World Bank Conference on Development Economics**,1996 pp. 29-62. The World Bank .

Çelik, Muhammed, Mehmet Dağ. “Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, Cilt : 2, Sayı: 9, 2017,ss. 50-70.

Münyas, Turgay. **Türkiye'nin Ekonomik Krizleri** . Okan Üniveristesi Yayınları . İstanbul,2019.

Naci İspir, Yavuz Y. “Liberal Demokrasinin Ontolojik Ve Ahlaki Temellerine Yönelik Eleştirel Bir Yaklaşım”. **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı: 9,2015 ,ss.107-112.

Nelson, R. M. & Belkin, P. Mix, D. E. “Greece's Debt Crisis: Overview, Policy Responses, and Implications” **Library of Congress Washington DC Congressional Research Service**, 2010.

Nikiforos, Michalis& Papadimitriou, D. B. & Zezza, G. “The Greek Public Debt Problem” **Nova Economia**, 2016,25(spe), pp.777-802.

O'Connor, James, **The Fiscal Crisis Of The State** , California: California State University San Jose, St. Martin Pres,1973.

OECD,(Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (15.06.2019).

O'Connor, James. **The Meaning Of Crisis: A Theoretical Introduction**. New York : UK Oxford ,1987.

Önder, İ. **Kapitalist İlişkiler Bağlamında Türkiye'de Devletin Yeri Ve İşlevi**. F. Ş. A. H Köse içinde, İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Bikirim, Devlet ve Sınıflar. İstanbul : İletişim Yayınları,2004.

Papapetrou, Evangelia and Bakas, D. “The Greek Labour Market During The Crisis: Unemployment, Employment and Labour Force Participation” **Economic Bulletin**, Volume: 38,2013,pp. 65-83.

Savaş, Vural. **İktisatın Tarihi** Siyasal Kitabevi, Ankara,2000.

Saxena, Sewata,C. “The Cahnging Nature of Currency Crisis”, **Journal of Economic Surevey**, 2004,pp.320-350.

Sayım Işık, K. D. “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması” **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Faktültesi Dergisi**Cilt:1,Sayı:1 , 2004, ss.45-69.

Schwartz, Nelson D. “In and Out of Each Other’s European Wallets” New York **Times**,2010, <https://www.nytimes.com/2010/05/02/weekinreview/02schwartz.html>, (Çevrimiçi), (15.06.2019).

Türk, A. & Erarslan, C. “Yunanistan Borç Krizinin Nedenleri Ve Sonuçları: Yapay Sınır Ağları ile Bir Analiz” **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt:15, Sayı:2,2016,ss.281-302.

Celal Kızıldere, Önder Büberkökü. “Yunanistan Borç Krizi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 40,2017, ss.123-133.

Ticaret Bakanlığı, Temel Sosyal Göstergeler,31.08.2018
[https://ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/yunanistan/ulkeprofil/ekonomikgorunum/genel-ekonomik-durum,\(Çevrimiçi\),\(25.07.2019\).](https://ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/yunanistan/ulkeprofil/ekonomikgorunum/genel-ekonomik-durum,(Çevrimiçi),(25.07.2019).)

